

HARIDUS- JA
TEADUSMINISTEERIUM

Valitud Euroopa riikide keskharidussüsteemi analüüs

Elsa Trumm, Inga Kukk

2021

Valitud Euroopa riikide keskharidussüsteemi analüüs

Autorid: Elsa Trumm ja Inga Kukk (Haridus- ja Teadusministeerium)

Viitamine: Trumm, E., Kukk, I. (2021). Valitud riikide keskharidussüsteemi analüüs. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.

Haridus- ja Teadusministeerium

Munga 18,

Tartu 50088, Eesti

E-post: hm@hm.ee

© autorid ning Haridus- ja Teadusministeerium, 2021

Tellija ja väljaandja: Haridus- ja Teadusministeerium

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Taust	6
1.1. Riikide iseloomulikud jooned ja statistilised näitajad	6
1.2. Vaadeldud riikide ja Eesti taustanäitajate võrdlus	33
1.3. Keskharidussüsteemide areng	38
1.4. Riikide taustaanalüüsi kokkuvõte	53
2. Keskharidussüsteemide kirjeldus	54
2.1. Keskharidussüsteemide põhijooned	54
2.1.1. Valitud riikide keskhariduse süsteemide võrdlevtabel	86
2.2. Õppijate valikute toetamine	88
2.2.1. Karjääriõpe ja -nõustamine põhikoolis	88
2.2.2. Kohanemisprogrammid, vaheaastad ja muud üleminekuvõimalused	90
2.3. Vastuvõtt keskharidusse	92
2.4. Hindamine ja lõpetamine	93
2.4.1. Hindamissüsteemid	93
2.5. Lõpetamise tingimused ja saadavad kvalifikatsioonid	97
3. Keskhariduse mudelite tugevused ja nõrkused	100
Kokkuvõte	110
Viidatud allikad	114

Sissejuhatus

Valitud Euroopa riikide keskharidussüsteemi analüüs on koostatud toetamaks Eesti keskhariduse süsteemi ümberkujundamist vastavalt erinevate õppijate ning kiirelt muutuva ühiskonna ja tööturu vajadustele. Sarnaselt paljude riikidega on ka Eestis probleemiks üld- ja kutsekeskhariduse õpiteede erinev väärtustamine ja kutsehariduse põhjendamatult halvem maine. Erialase hariduseta, madala haridustaseme ja aegunud oskustega inimeste suure osakaalu üks põhjuseid on kõrge väljalangevus kutsekeskharidusest. Kutsehariduse kaudu avanevad karjääriteed pole ühiskonnas väärtustatud samal ajal kui tööandjate vajadus heade kutseoskustega, aga ka üha paremate üldoskustega töötajate järele üha kasvab. Viimastel aastatel on esile kerkinud uus probleem: üha enamad noored piirduvad keskharidusega ega jätkka pärast üldkeskhariduse omandamist õpinguid kutse- või kõrghariduses.

Haridusvaldkonna arengukava 2021–35 esimese strateegilise eesmärgina on sõnastatud õpivõimaluste valikurohkus ja kättesaadavus ning sujuva liikumise võimalus haridustasemetel ja -liikide vahel. Eesmärgi saavutamise üheks indikaatoriks on seatud vähemalt keskharidusega inimeste osakaal 20–24 a hulgas, mis praegu on 79,2% ning võiks jõuda 90%ni.

Et individuaalseid õpivalikuid toetades luua lisandväärtust ka riigi vaates, on kavas välja töötada ja rakendada ühtne keskharidusstandard ning lähendada ja lõimida üld- ja kutsekeskharidust. Teiste riikide keskharidussüsteemi analüüsides anname ülevaate valitud keskhariduse mudelite arengust, taustateguritest ja haridusreformide tulemustest, et toetuda Eestile sobivaimate lahenduste valikul teiste riikide kogemustele.

Järgnevas on analüüsitud seitsme riigi: Hollandi, Soome, Rootsi, Norra, Taani, Islandi ja Sloveenia keskharidussüsteemi. Põhjamaid ja Hollandit on Eesti haridusuuenduses sageli eeskujuks võetud ning seda on põhjust teha ka keskhariduse kontekstis. Sloveeniaga ühendab Eestit sarnane ajalooline taust idabloki riigina ja kiire areng alates taasiseseisvumisest 1990. aastatel.

Analüüs koosneb viiest peatükist. Esimene peatükk sisaldab taustainfot käsitletud riikide ühiskonna ja majanduse eripärade ja statistiliste näitajate ning keskharidussüsteemide ajaloolise arengu kohta.

Teises peatükis on kirjeldatud riikide üld- ja kutsekeskhariduse süsteeme: õppijate õigusi haridusele ja kohustusliku hariduse piire, üld- ja kutsehariduslike õpiteede struktuuri ja asendit haridussüsteemi tervikus ning õppekavade ülesehitust. Õppekavade ülesehituse kirjeldamisel on piiratud alus- ja suuna- või erialaainete ja -moodulite mahtude kaardistamisega. Eesti lõimitud keskhariduse õppekavade arendamiseks oleks edaspidi väga asjakohane uurida ka eri riikide üld- ja kutsehariduslike või lõimitud õppekavade ainesisu ja õppe metoodikat, kuid aja- ja mahupiirangute tõttu jäid need teemad käesolevast analüüsist välja.

Väljalangevuse taustal on sageli asjaolu, et õppija on valinud oma võimete, motivatsiooni ja huviga sobimatu õpitee. Väljalangevuse vähendamiseks ja õppe tulemuslikkuse tõstmiseks on õpiteede mitmekesisistudes vaja üha suuremat tähelepanu pöörata õppijate valikute toetamisele. Kolmandas peatükis ongi käsitletud karjääriõppe ja -nõustamise korraldust vaadeldud riikide

põhi- ja keskhariduses, rakendatavaid kohanemisprogrammide, vaheaastaid ja muid üleminekuvõimalusi.

Neljandas peatükis on ülevaade käsitletud riikide keskharidusse vastuvõtu korraldusest, keskhariduse tasemel rakendatavatest hindamissüsteemidest, lõpetamise tingimustest ja saadavatest kvalifikatsioonidest. Viies peatükk analüüsib eri riikide keskhariduse mudelite tugevusi ja nõrkusi.

Infoallikadena oleme kasutanud Euroopa riikide haridussüsteemide andmebaasi Eurydice, Cedefopi Euroopa kutsehariduse andmebaasi, vaadeldud riikide statistikaametite andmeid ning teemakohaseid teadusuuringuid ja ülevaateid (sh OECD, projekt Nord-VET). Dokumendiuuringu põhjal kerkinud küsimustele otsisime vastuseid riikide haridusekspertide abiga, kellega viisime läbi poolstruktureeritud intervjuud või kes saatsid kirjalikud vastused.

Arusaadavuse ja võrreldavuse huvides on riigiti (või ajalooliselt) erinevate haridusliikide, koolitüüpide või õppekavade nimetusi lihtsustatud ja vajaduse korral viidatud ISCEDi või Euroopa kvalifikatsiooniraamistiku tasemetele.

1. Taust

1.1. Riikide iseloomulikud jooned ja statistilised näitajad

Holland

Hollandis elab 17 miljonit inimest ja tegu on Euroopa kõige tihedamalt asustatud riigiga. Holland on sajandeid olnud kaubandusele orienteeritud ning vaatamata territooriumi väiksusele on riik olnud viimastel sajanditel üks arenenumaid majandusi maailmas. Hollandit iseloomustab avatus sotsiaalsetes küsimustes ning Holland on olnud pikalt isikuvabaduste ja progressiivsete sotsiaalsete suundumuste eestvedajaks. Ühiskonna tolerantsus on pandud proovile 20. sajandi lõpus ja 21. sajandi alguses seoses sisse­rändega väljastpoolt Euroopa Liitu (eriti Türgist, Surinamist ja Marokost). Praegu on enamik sisse­rändajaid sõjapõgenikud Iraagist, Somaaliast, Afganistanist ja Iraanist, aga oluliselt on suurenenud sisse­rändajate arv ka Ida-Euroopast, eriti Poolast. Immigrantide osakaalu järjepidev kasv (eriti suuremates linnadest, kus immigrantide osakaal on juba 1/3) ja kultuurilised vastuolud viisid sisse­ränderegulatsioonide olulise karmistamiseni. 2021. aastal on üle 4 miljoni Hollandi elanikest sisse­rändajad¹.

Avatud on ka Hollandi majandus ning riik on olnud mitmete suurte ühenduste asutajariigiks (sh Euroopa Liit ja NATO). Holland on üks maailma suuremaid toidueksportijaid, kuid põllumajandussektoris töötab vaid 2% aktiivsest elanikkonnast. Tööstussektoris töötab 16% ja teenindussektoris 82% aktiivsest elanikkonnast.² Teenindussektor on keskendunud transpordile, logistikale, pangandusele ja kindlustusele, veeinseneeriale ja uutele tehnoloogiatele.

Hollandi jõukus on üsna ühtlaselt jaotunud ja elukvaliteet on kõrge. Enne koroonakriisi oli Hollandi töötuse määr rekordiliselt madal (3,4%), kriisi ajal kasvas see 5,5%-ni³. NEET-noorte osakaal on Hollandis olnud pidevalt üsna madal (Euroopa Liidus lausa eelviimane) ja viimastel aastatel ka vähenenud (vt joonis 1). Lisaks on üle 65aastaste tööhõive viimase 10 aasta jooksul rohkem kui kahekordistunud⁴.

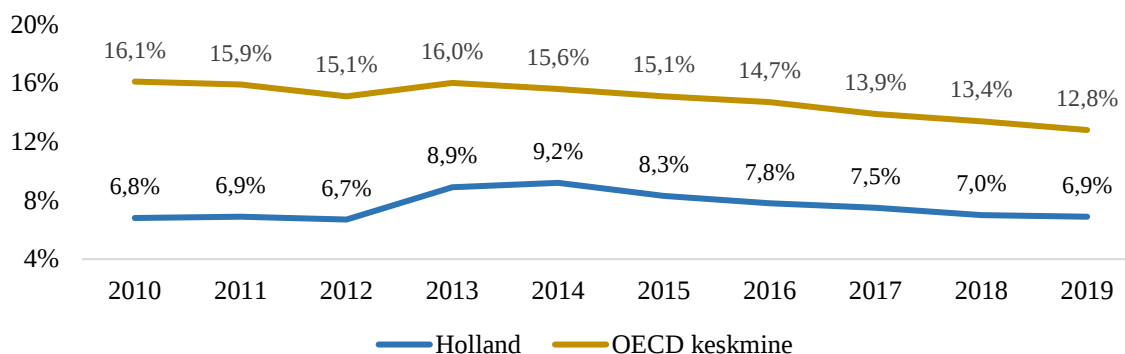
¹ Statista. <https://www.statista.com/statistics/519912/population-of-the-netherlands-by-background/>

² Country Profile Netherlands. Netherlands: Economic and Political Overview.

<https://www.nordeatrade.com/en/explore-new-market/netherlands/economical-context>

³ Statistics the Netherlands

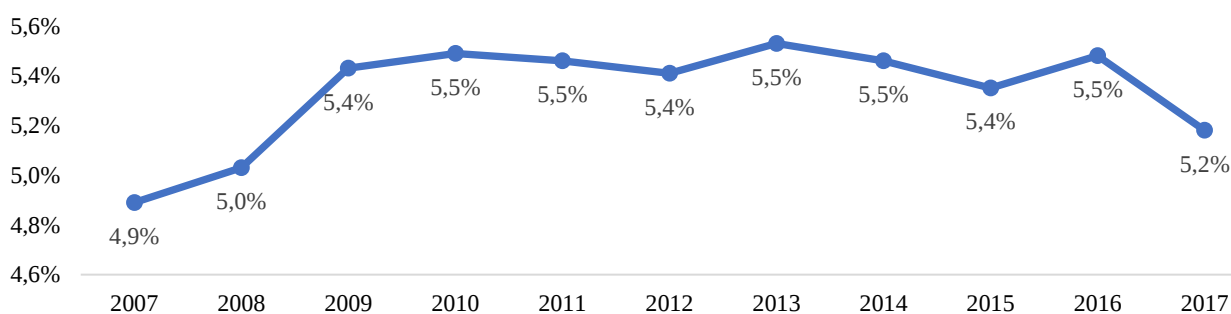
⁴ Statistics Netherlands

Joonis 1. NEET-noorte osakaal 15–29aastaste seas Hollandis ja OECD riikides keskmiselt (2010–2019, %)

Allikas: OECD.Stat

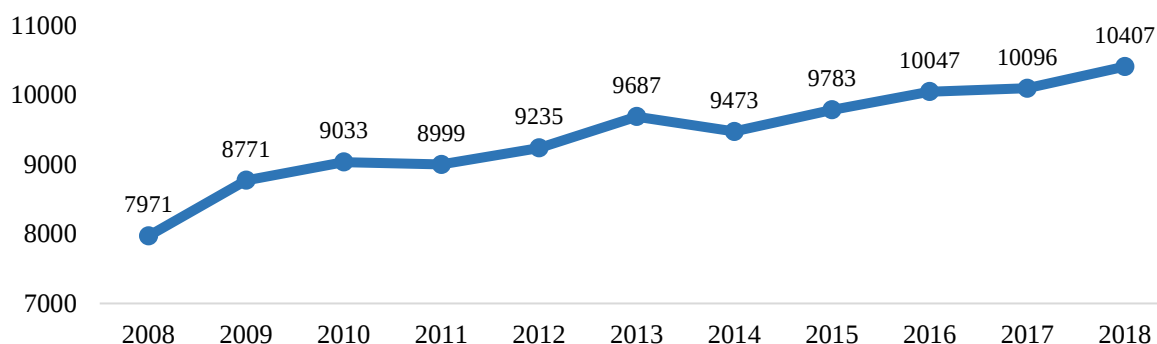
Hollandi hariduskulutused on Euroopa Liidu keskmisest suuremad – 2017. aastal olid Eurostati andmetel ELi keskmised kulud haridusele 4,6% SKPst, Hollandis aga 5,2% (vt joonis 2). Hollandi hariduskulutused ongi viimastel aastatel püsinud veidi üle 5% juures SKPst.

Joonis 2. Hariduskulude osakaal SKPst 2007–2018 (%)

Allikas: OECD.Stat

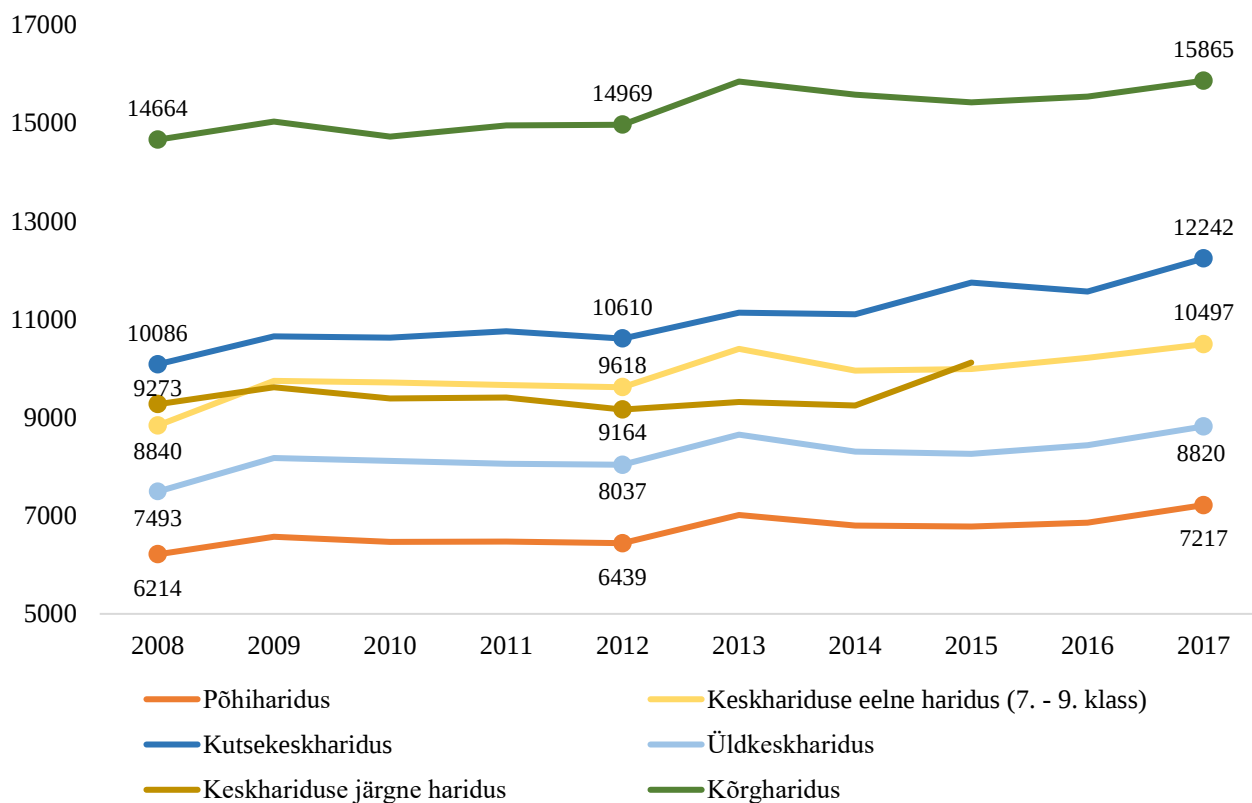
Keskhariduse rahastus on aastate jooksul pidevalt tõusnud ning 2018. aastal ulatus see 10,4 miljardi euroni (võrdluseks: 10 aasta varem kulutati keskharidusele 8 miljardit eurot, vt joonis 3).

Joonis 3. Kulutused keskharidusele 2008–2018 (miljonit eurot)

Allikas: Statista

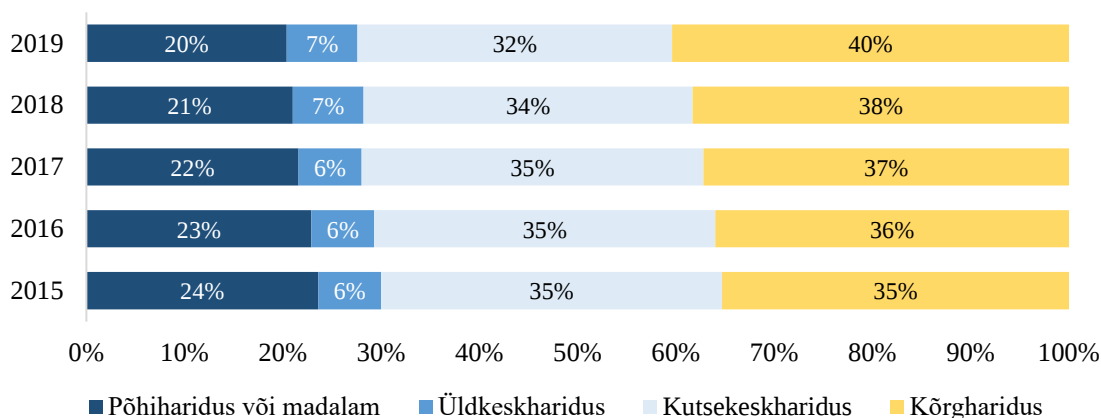
Kulutuste suurus sõltub olulisel määral aga riigi rahvaarvust, mis mõjutab omakorda õpilaste arvu, seega on kõnekam näitaja kulutuste suurus õpilase kohta (joonis 4). Hollandis kulutatakse selgelt kõige rohkem kõrghariduses õppijate peale. 2017. aastal kulutati ühe kõrghariduses õppija peale 15 865 eurot. Kõrged on ka kulutused kutsekeskhariduses õppijatele ja kulutused on viimastel aastatel ka järjest kasvanud. Üldkeskhariduses õppijatele kulutatakse märkimisväärselt vähem – 2017. aastal oli erinevus üld- ja kutsekeskhariduse vahel 3422 eurot õppija kohta. Siiski on ka üldkeskhariduse õpilastele tehtud kulutused aastatega suurenenud.

Joonis 4. Kulutused õpilase kohta haridustasemete järgi (2008–2017, eurot)

Allikas: OECD.Stat

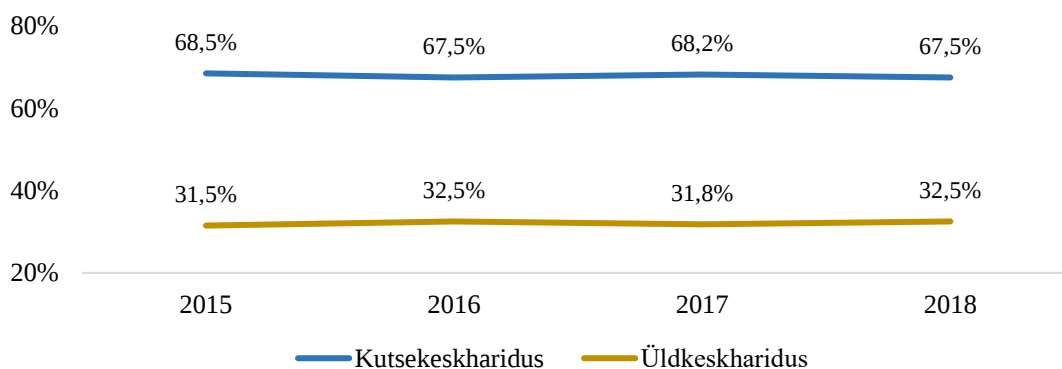
Hollandis on kutsekeskharidusega täiskasvanute osakaal 32%, üldkeskharidus on kõrgemaks haridustasemeks tunduvalt väiksemal osal elanikkonnast – vaid 7%-l (vt joonis 5). 40% 25 – 64aastastest on kõrgharidus ja viiendikul vaid põhiharidus või madalam haridustase. Madala haridustasemega täiskasvanute osakaal on Hollandis viimastel aastatel ka tõusnud, samal ajal aga ka kõrgharitute osakaal.

Joonis 5. 25–65aastaste Hollandi elanike jaotus kõrgeima omandatud haridustaseme järgi (2015–2019, %)

Allikas: OECD.Stat

Keskhariduse õpiteedest on Hollandis populaarsem kutsekeskharidus. Umbes 68% keskhariduse õpilastest on selle haridustee valinud ja see osakaal on püsinud üsna stabiilsena (vt joonis 6). Kutsekeskharidus on populaarne osalt kindlasti seetõttu, et edasiõppimise võimalused on head – rohkem kui 70% EQF 1 või EQF 2 taseme lõpetanutest suundub edasi EQF 3 või EQF 4 taseme kutseharidusse ja pooled EQF 4 taseme lõpetajad liiguvad edasi kõrgemasse kutseharidusse⁵. Õpilased, kes on läbinud piisavalt palju akadeemilisi aineid, võivad edasi minna ka üldkeskharidusse (seda teevad umbes 1/5 lõpetajatest). Ülejäänud lõpetajad lähevad otse tööle.

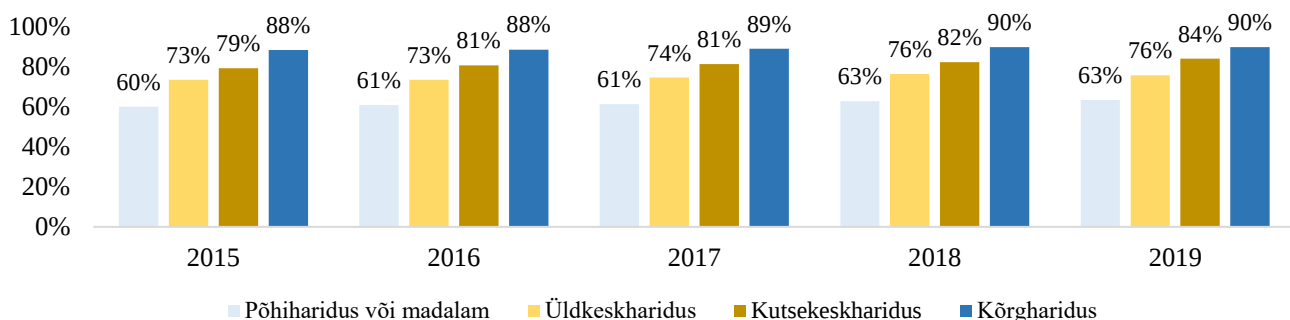

Joonis 6. Keskhariduse õpilaste jaotumine kutse- ja üldkeskhariduse õpiteede vahel (2015–2018, %)

Allikas: OECD.Stat

Kutsekeskhariduse lõpetanute tööhõivemäär on kõrgem kui üldkeskhariduse lõpetanutel (joonis 7).

⁵ Cedefop (2016). Vocational education and training in the Netherlands: short description. Luxembourg: Publications Office. Cedefop information series. <http://dx.doi.org/10.2801/476727>

Joonis 7. Tööhõive määr kõrgeima lõpetatud haridustaseme järgi (2015 – 2019)

Allikas: OECD.Stat

Joonis näitab, et kutsekeskharidusega inimeste tööhõivemäär oli Hollandis 2019. aastal 8 protsendipunkti võrra kõrgem kui üldkeskharidusega inimestel (84 vs 76%). Ootuspäraselt on aga kõige kõrgem tööhõivemäär kõrgharidusega inimeste seas.

Island

Islandil elab 337 610 inimest ja see on Euroopa kõige hõredama asustusega riik. 70% elanikkonnast elab Reykjaviki piirkonnas ning umbes 80% riigi territooriumist ei ole peaaegu üldse asustatud. Islandi rahvastik on äärmiselt homogeenne – ligikaudu 90% elanikkonnast on islandlased, suurim vähemusrahvus on poolakad. Islandlased on üks nooremaid rahvaid Euroopas – 70% elanikkonnast on alla 50 aasta vanad⁶.

Islandi majandus toetub põhiliselt taastuvatele loodusressurssidele. Ajalooliselt on suurem osa riigi tulust tulnud kalandusest, hilisematel aegadel on kalandussektorist isegi olulisemale kohale tõusnud turism ja töötlev tööstus. Ligikaudu 2/5 Islandi SKPst tuleb ekspordist. Vaatamata riigi väiksusele on Islandi majandus kaasaegne ja avatud ning inimeste elukvaliteet kõrge. 2019. aastal sai Islandi majandus üsna suure löögi, kui riigi lennuliin WOW läks pankrotti ja turism seetõttu pidurdus. Veelgi suuremat mõju on avaldanud koroonakriis. 2020. aastal oli majanduskasv negatiivne – majandus kahanes lausa 7,2%. IMF on aga 2021. aastaks prognoosinud 4,1 protsendilist kasvu. Viirusepuhangu mõjud annavad Islandil kindlasti pikalt tunda, kuna 10% riigi SKPst tuleb turismist, mida pandeemia kõige enam mõjutas.

Kriisi tulemusel tõusis ka töötuse määr kiiresti 3,6%-lt 7,2%ni⁷. Siiski on Islandi majandus tugev – riigi SKP elaniku kohta on Euroopa kõrgeim ja vaesuse määr üks maailma madalamaid. Island kuulub riikide sekka, mille rahvast kõige suurem osa elab välismaal. Seega loodavad mitmed ettevõtted oma vajaduste katmiseks välistöötajõule. Probleemi leevendab see, et Islandil on väga kõrge tööhõivemäär – 87%⁸. Islandi tööturgu iseloomustab veel see, et nagu teisteski

⁶ European Commission, Labour market information, National Level, Iceland.

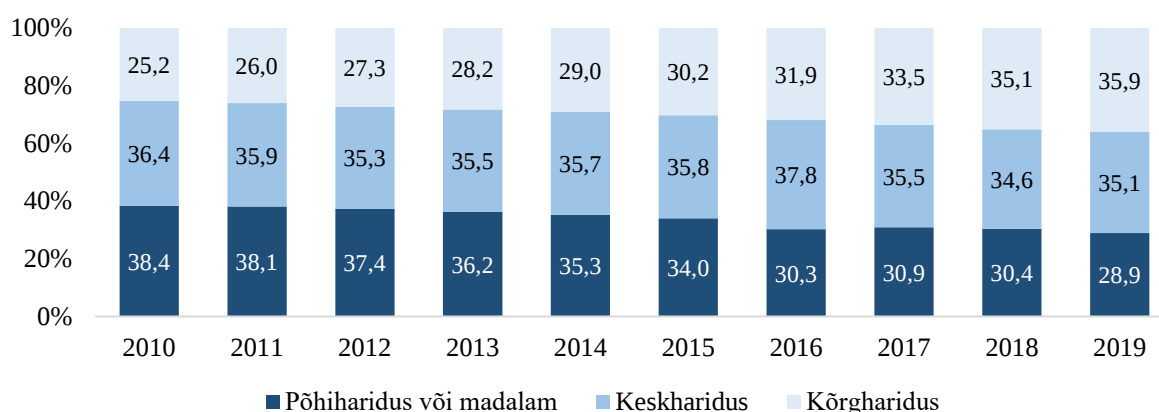
<https://ec.europa.eu/eures/main.jsp?catId=2601&countryId=IS&acro=lmi&lang=en®ionId=IS0&nuts2Code=%20&nuts3Code=®ionName=National%20Level>

⁷ Iceland: Economic and Political Overview. <https://www.nordeatrade.com/fi/explore-new-market/iceland/economical-context>

⁸ Iceland: Economic and Political Overview. <https://www.nordeatrade.com/fi/explore-new-market/iceland/economical-context>

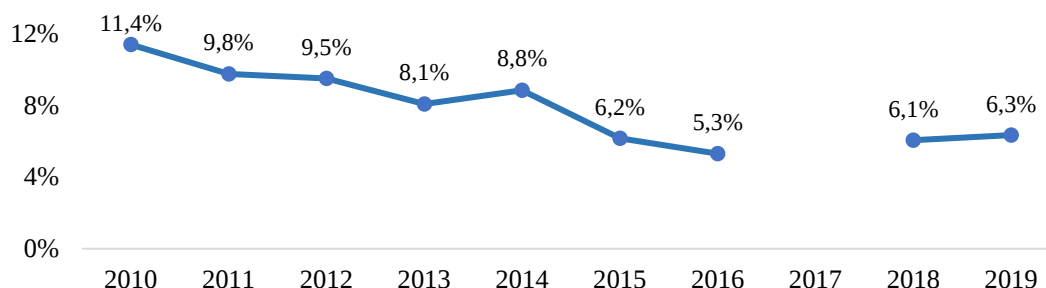
Skandinaavia riikides, on ametiühingute roll Islandil väga suur. Lausa 85% Islandi tööjõust kuulub mõnda ametiühingusse⁹. Islandi tööturгу peetakse paindlikuks, tööjõud on mobiilne ja kiiresti kohanev. Suures osas reguleeritakse tööturгу kollektiivlääbirääkimistega. Sotsiaalpartneritel on seeläbi väga suur mõju erinevate sektorite palkadele, tööaja korraldusele jms.

Islandi keskvalitsus vastutab kõikide haridustasemete eest. Islandi 16–74aastasest rahvastikkust 36% on kõrgharidusega, 35% on keskharidusega ja 29% on põhi- või sellest madalama haridusega (vt joonis 8). Viimastel aastatel on kõrgharitud inimeste osakaal märgatavalt kasvanud – 10 aastaga üle 10 protsendipunkti. Vähenenud on väheharitud inimeste osakaal, keskharidusega inimeste osa on jäänud enam-vähem samaks.

Joonis 8. Islandi 16–74a elanikkonna jaotumine haridustaseme järgi (2010–2019, %) *Allikas: Statistics Iceland*

Islandi NEET-noorte osakaal on viimase 10 aastaga oluliselt vähenenud (joonis 9). 2010. aastal oli Islandil noori, kes ei töötanud ega õppinud 15–29aastastest 11,4%, 2019. aastal aga 5,1 protsendipunkti vähem. 2019. aastal oli Islandil vastav näitaja ka kõigist vaadeldud riikidest kõige madalam.

Joonis 9. Islandi NEET-noorte osakaal 15–29aastaste seas (2010–2019, %) *Allikas: OECD Data*

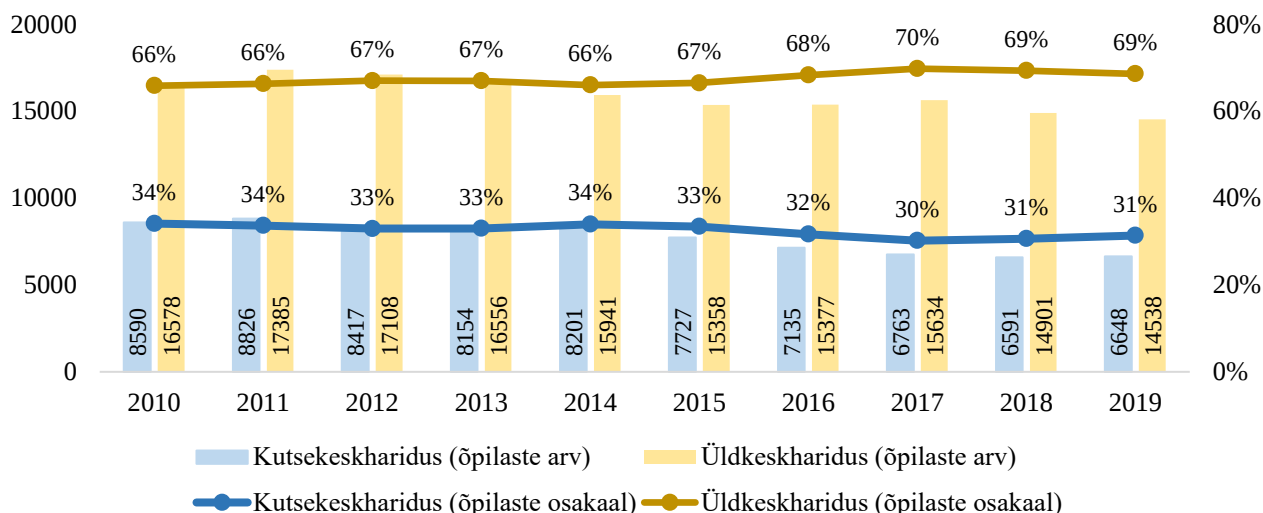
** 2017. aasta andmed puuduvad*

Keskhariduse tasandil on islandlaste seas selgelt populaarsem üldkeskharidus. 2019. aastal õppis 69% keskharidustaseme õpilastest üldkeskhariduse õppekavadel (vaata joonis 10).

⁹ European Commission, Labour market information, National Level, Iceland.

<https://ec.europa.eu/eures/main.jsp?catId=2601&countryId=IS&acro=lmi&lang=en®ionId=IS0&nuts2Code=%20&nuts3Code=®ionName=National%20Level>

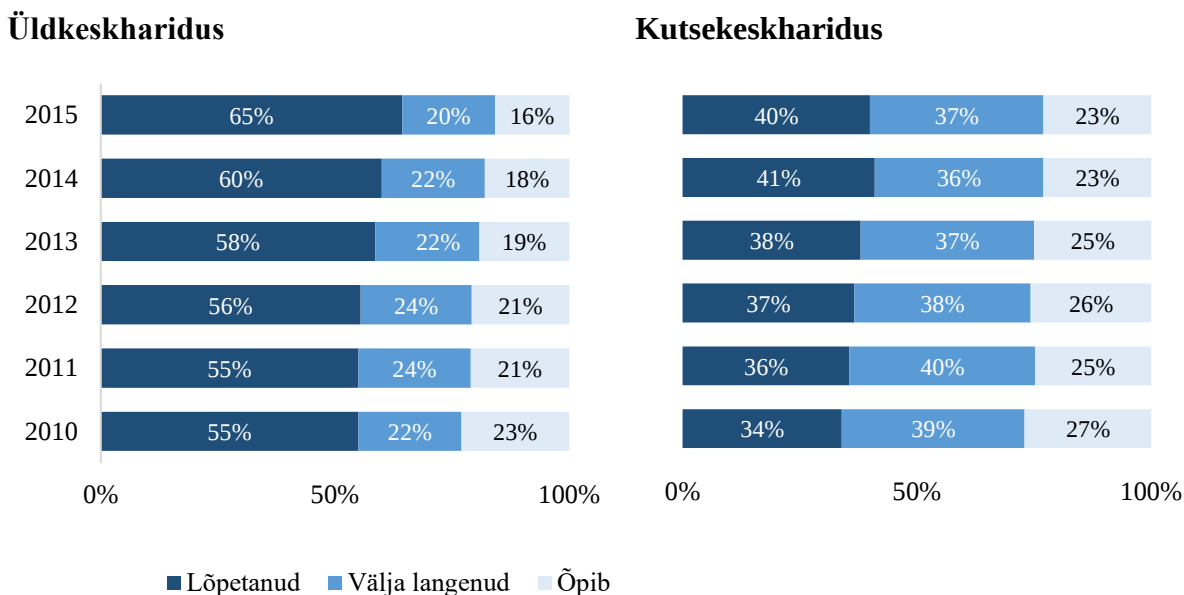
Kümne aastaga on üldkeskhariduse valinute osakaal pigem veidi suurenenud, aga õppijate arv on sarnaselt enamiku Euroopa riikidega vähenenud nii kutse- kui üldkeskhariduses.

Joonis 10. Keskharidustaseme õpilaste jaotumine üld- ja kutsekeskhariduse vahel (2010 – 2019)

Allikas: Statistics Iceland

Joonis 11 näitab, et kutsekeskharidusse astujate ja üldkeskharidusse astujate staatus neli aastat pärast keskharidusõpingute alustamist on mõnevõrra erinev.

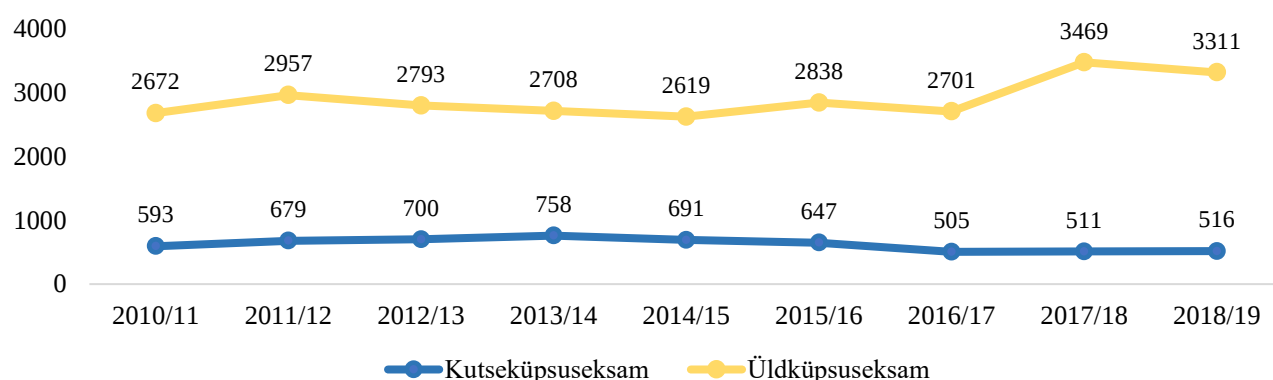
Joonis 11. Keskharidusse astujate staatus nelja aasta pärast (keskharidusse astumise aasta järgi: 2010–2015. a sisseastujad)

Allikas: Statistics Iceland

65% 2015. aastal üldkeskharidusse astujatest olid 2019. aastaks hariduse lõpetanud. Ainult 16% olid nelja aasta pärast veel haridussüsteemis ja ligikaudu viiendik olid haridusest välja

langenud. Kutsekeskhariduse õpilastest veidi suurem osa (umbes veerand) õpib veel neli aastat pärast keskharidusse astumist. Kuna edasiõppimise alla käib lisaks kõrgharidusele ka keskharidus, võib see näitaja viidata ka sellele, et õpilased ei jõua nelja aastaga keskhariduse lõpetamiseni. Väljalangejate osakaal on kutsekeskhariduses suurem kui üldkeskhariduses – 2015. aastal kutsekeskharidusse astujatest koguni 37% olid nelja aasta jooksul haridusest välja langenud.

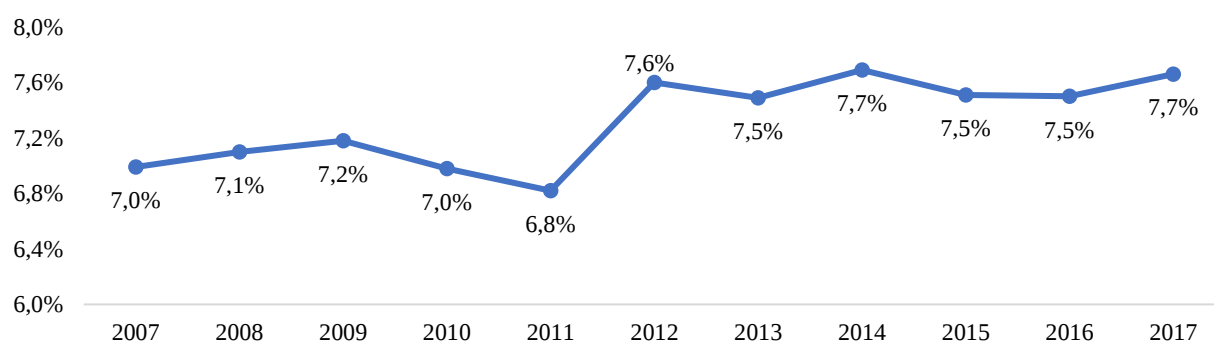
Joonis 12 näitab, et üldküpseksami tegijate arv on viimase 10 aastaga pigem kasvanud, aga kutseküpseksami tegijate arv on tunduvalt väiksem ning võrreldes nt 2013/14. õppeaastaga ka märgatavalt langenud.

Joonis 12. Kutse- ja üldküpseksami sooritajate arv (2010/11 – 2018/19)

Allikas: Statistics Iceland

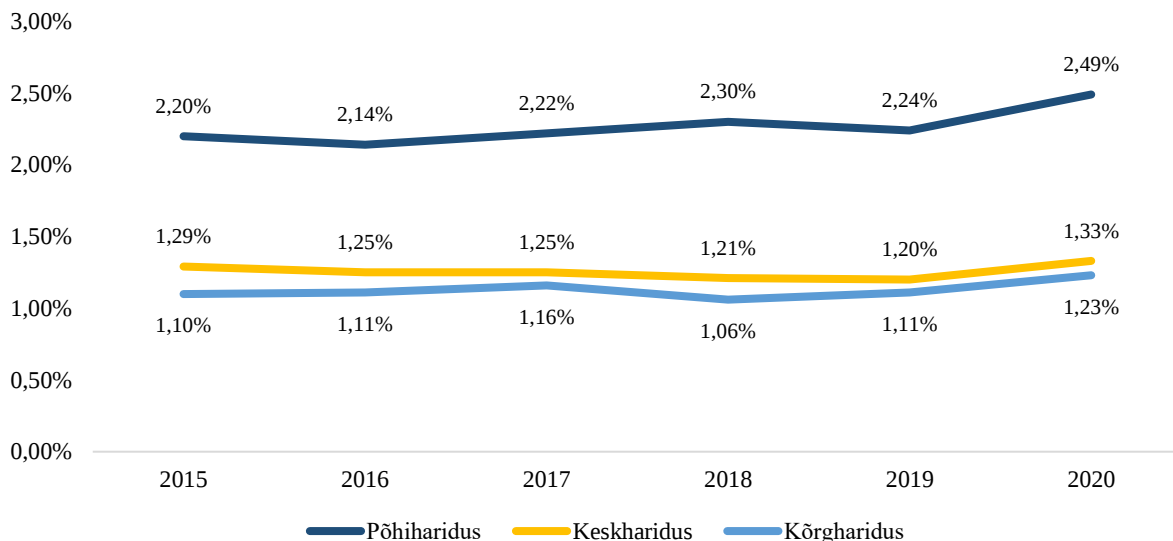
Islandi hariduskulutuste osakaal SKPst on aastate jooksul kõikunud. 2007. – 2011. aastal olid kulutused 7% juures, kuid siis osakaal kasvas märgatavalt ja jäi 7,5% juurde (joonis 13).

Joonis 13. Hariduskulude osakaal SKPst (2007 – 2017)

Allikas: World Data Atlas

Haridusliigiti on kulutused kõrgharidusele ja keskharidusele samas suurusjärgus, põhikool neelab tunduvalt suurema osa (ka õpilasi on rohkem) (joonis 14).

Joonis 14. Valitsuse kulutuste osakaal SKPst haridusliigiti (2010–2020, eurot)

Allikas: Statistics Iceland

Norra

Norras elab 5,4 miljonit inimest, neist umbes pooled Oslo läheduses asuvates piirkondades. Elanikkond kasvab ja 2030. aastaks prognoositakse elanikkonna suuruseks juba 5,9 miljonit inimest¹⁰. Riigis on suur põlisnorrakate osakaal, aga 21. sajandil on sisse­rändajate osa kiiresti kasvanud. Umbes pooled immigrandid on teistest Euroopa riikidest ning pooled Aafrikast ja Lähis-Idast. Teisest rahvusest inimesi on Norras umbes 17%¹¹.

Norra on üks maailma rikkamaid riike, mille majandusedu taga on põhiliselt naftatööstus. Väljaspool Lähis-Ida on Norra kõige suurem nafta ja maagaasi tootja ning 25% riigi SKPst tuleb sellest valdkonnast. Valitsus on võtnud aga eesmärgiks suunata majandustegevust jätkusuutlikumatesse valdkondadesse osalt 2014. aasta naftahindade kiire languse õppetunnina ja osalt keskkonnakaitse eesmärgil. Olulised valdkonnad on veel hüdroenergia, kalandus ja metsandus. Norra püüab hoida vaba turumajandust ja samas säilitada Põhjamaadele omast ulatuslikku heaolusüsteemi. Norra SKP inimese kohta on maailmas neljandal kohal¹². Tööstus on suures osas metropolidest väljas ning 99% ettevõtetest on keskmised või väikesed.

Norra tööhõive on üsna kõrge ja töötuse määr madal (2018. aastal 3,9%¹³). Üks olulisi põhjuseid on kokkulepe säilitada tihe koostöö palgaläbirääkimistel ametiühingute, valitsuse ja tööandjate vahel. See on andnud palgatasemetele suure paindlikkuse ja aidanud negatiivsete majandusšokkide mõju vähendada. Ulatuslik heaolusüsteem aitab väikelaste vanematel tööturul püsida. Murekohaks on Norras sarnaselt paljude teiste arenenud riikidega vananev tööjõud ja ka sunnitud eemalolek töölt haiguse või puude tõttu.

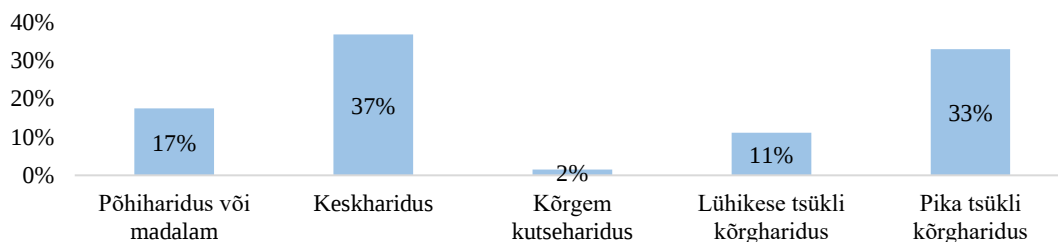
¹⁰ H. Enander (2021) Norway. Countries of the World. Britannica. <https://www.britannica.com/place/Norway>

¹¹ Statistics Norway

¹² World Bank

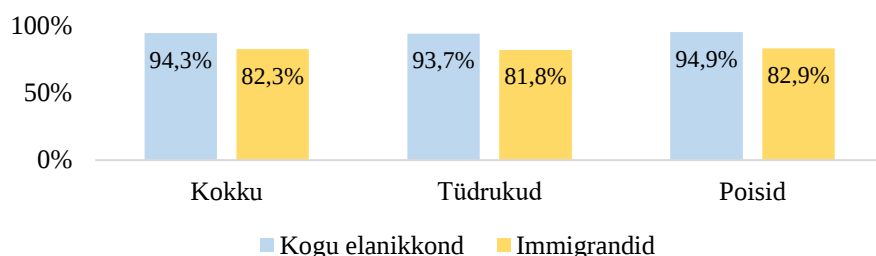
¹³ Statistics Norway

25–64aastastes Norra elanikest on 37%-l keskharidus, 17%-l on kõrgeimaks haridustasemeks põhiharidus või madalam. Kõrgharidus on kokku 44%-l (joonis 15).

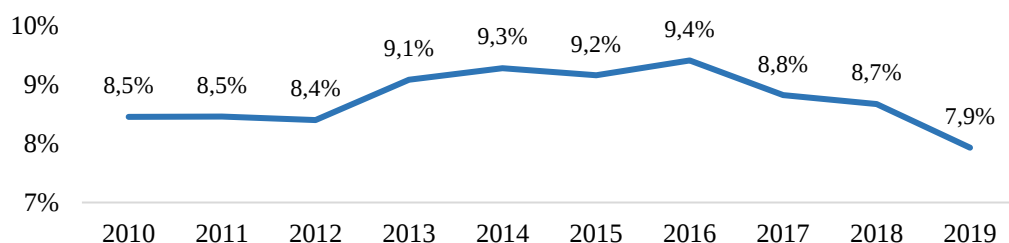
Joonis 15. 25–64aastaste elanike jagunemine kõrgeima omandatud haridustaseme järgi (2020)
Allikas: OECD Stat

16–18 aastastest õpivad 94%, aga olukord on erinev sisseerandajate puhul, kellest 2020. aastal õppis 82,3%, sh õppivate tüdrukute osakaal oli veidi madalam kui poistel (joonis 16).

Joonis 16. 16–18 aastaste, kes õpivad, osakaal (2020)
Allikas: Statistics Norway

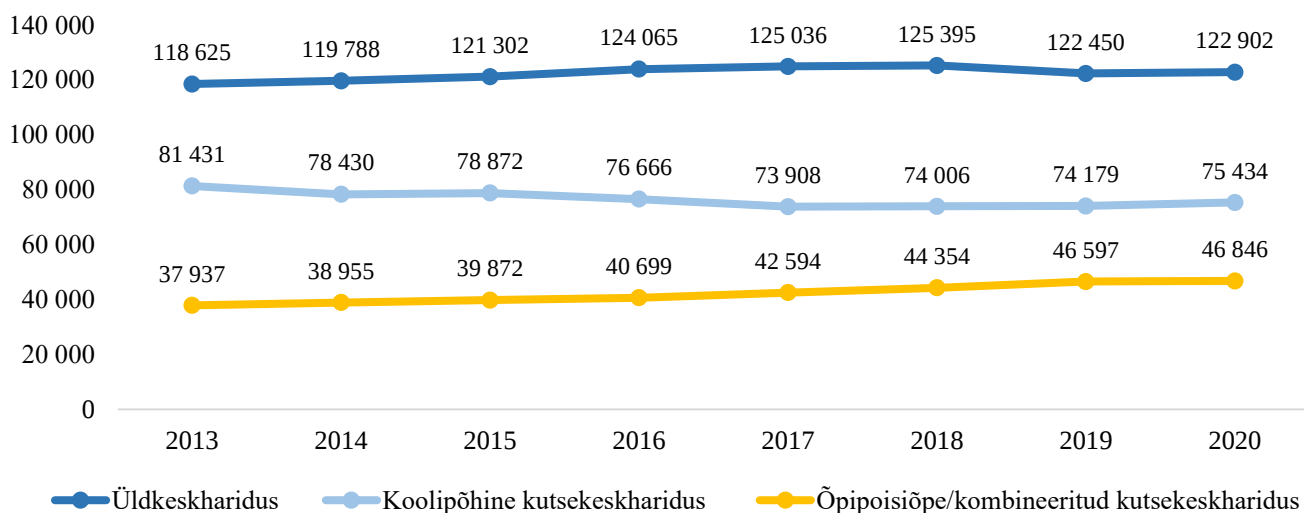
NEET-noorte osakaal on Norras alates 2016. aastast langustrendis (joonis 17). Ehkki näitaja on pidevalt olnud OECD keskmisest oluliselt madalam, püsis see 2013.–2016. aastatel üle 9% ning NEET-noorte osakaalu vähendamise tähtsust rõhutas OECD 2018. aastal ilmunud aruandes *Investing in Youth*¹⁴. Aruandes toodi ka välja, et Norra NEET-noorte olukord on keerulisem, kui enamikes teistes OECD riikides, kuna üle pooltel on kõrgeim haridustase põhiharidus või madalam.

Joonis 17. NEET-noorte osakaal 15–29aastaste seas (2010–2019, %)
Allikas: OECD Data

¹⁴ OECD (2018), *Investing in Youth: Norway*, Investing in Youth, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264283671-en>.

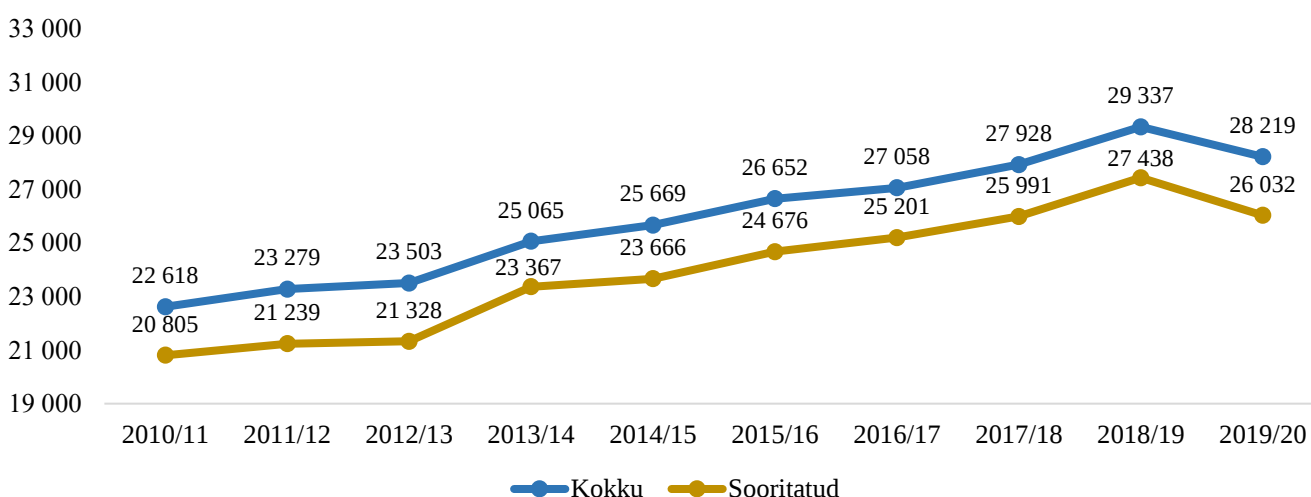
Keskkhariduse tasemel jaotuvad õpilased peaaegu võrdselt üldkeskkhariduse ja kutsekeskkhariduse vahel (joonis 18). Sealjuures on kahe õpitee vahetel viimastel aastatel olnud püsiv. Kutsekeskkharidus jaguneb aga omakorda koolipõhiseks kutsekeskkhariduseks ja õpipoisi- või kombineeritud õppeks. Õpipoisiõppe populaarsus on pisut kasvanud (2013. aastal oli õpipoisiõppes või kombineeritud õppes 17,3%, 2020. aastal aga 19,7%).

Joonis 18. Õpilaste arv keskkhariduses õpiteede järgi (2013–2020)

Allikas: Statistics Norway

Joonis 19 näitab, kuidas kümne viimase aastaga on muutunud kutseeksami sooritajate arv. Sooritajate ja tegijate arvu vahetel on jäänud suuresti samaks, aga kutseeksami tegijate arv on kümne aastaga 1,25 korda kasvanud. 2019/20. õppeaasta oli ilmselt koroonapandeemia tõttu ainus, kus eksami tegijate arv võrreldes eelneva aastaga ei kasvanud, vaid vähenes.

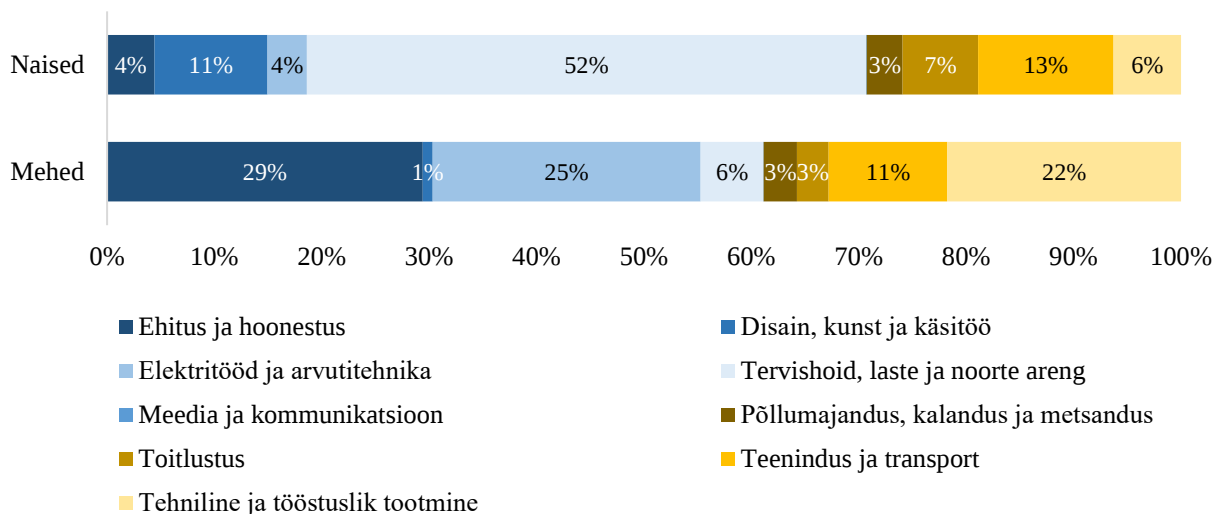

Joonis 19. Kutseeksami tegijate ja sooritajate arv (2010/11–2019/20)

Allikas: Statistics Norway

Kutsekeskkhariduse valdkondadest on naiste seas selgelt kõige populaarsem tervishoid, laste ja noorte areng, kus õpib üle poolte kutsekeskkhariduse naisõpilastest (joonis 20). Märgatavalt

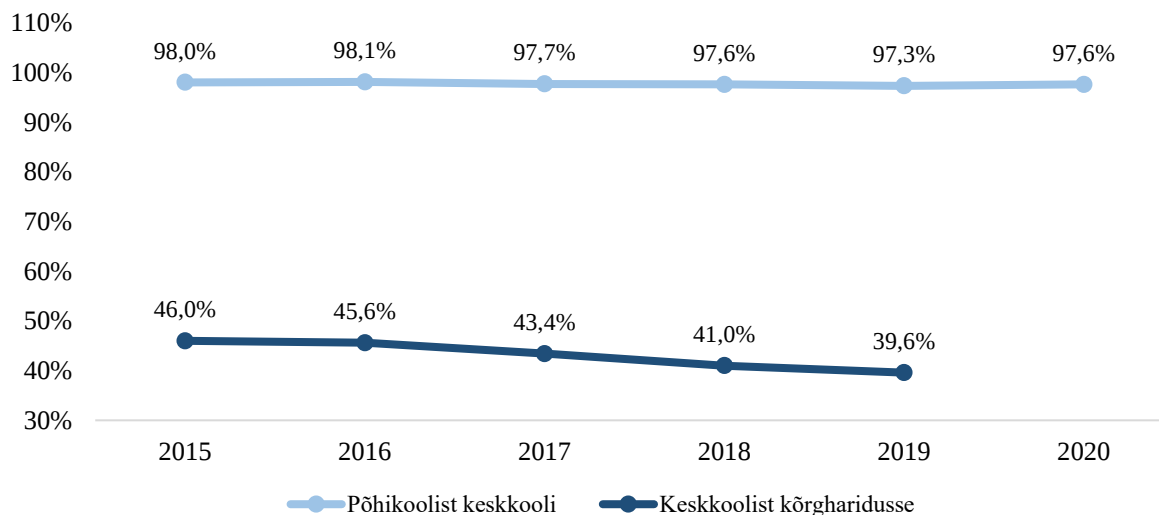
vähem populaarsed on disain, kunst ja käsitöö ning teenindus ja transport, kuid ülejäänud valdkonnad on veelgi marginaalsemad.

Joonis 20. Kutsekeskhariduse õpilaste jaotus valdkonna järgi, soo lõikes (2020)

Allikas: Statistics Norway

Kutsekeskhariduses õppivad mehed on valdkondade vahel veidi ühtlasemalt jaotunud. Natuke üle veerandi õpib ehitust ja hoonestust, veerand õpib elektritööd ja arvutitehnikat ning 22% on valinud tehnilise ja tööstusliku tootmise valdkonna.

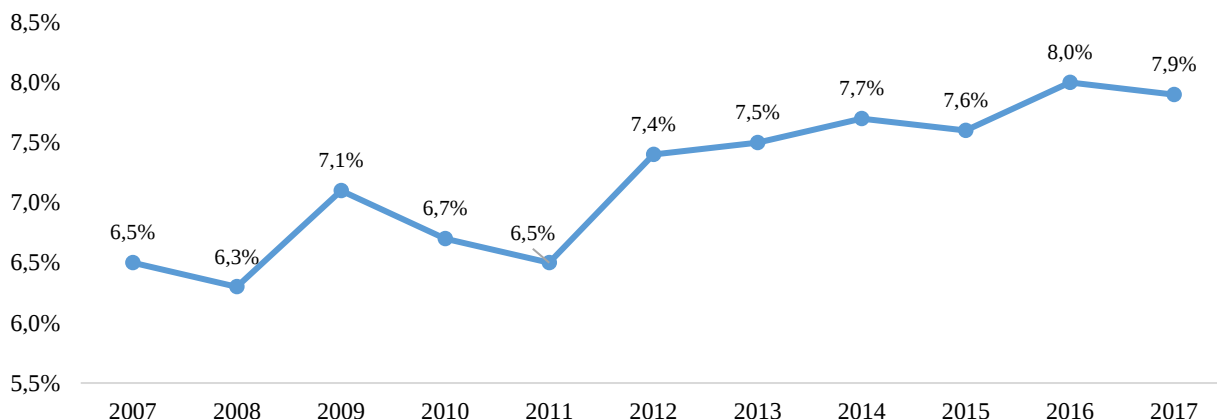

Joonis 21. Õpilaste osakaal, kes suundub otse põhikoolist keskkooli ja keskkoolist kõrgkooli (2015–2020)

Allikas: Statistics Norway

Joonis 21 näitab, et pea kõik (2020. aastal 97,6%) Norra põhikoolilõpetajatest suunduvad edasi keskharidusse. Keskharidusest kõrgharidusse suundub umbes 40% õpilastest, enamast on need õpilased lõpetanud üldkeskhariduse akadeemilise õppekava.

Norra hariduskulude osakaal SKPst on kõrge (vt joonis 22) ja ka viimastel aastatel pigem kasvanud, jõudes juba 8%-ni.

Joonis 22. Norra hariduskulutused (% SKPst)

Allikas: (Norway ...2021¹⁵)

Rootsi

Rootsi on pindalalt Euroopa Liidus suuruselt teine riik. Rootsis elab 10,4 miljonit inimest, kellest 29% on alla 25 aasta vanad¹⁶. Suur osa elanikkonnast (u 85%) elab linnades ja maapiirkondades on asustus jäänud üsna hõredaks. Rootsi rahvaarv kasvab, kuid seda sisse- ja välisrände arvelt. Sisse- ja välisrändajate osakaal on kasvanud juba mitu kümnendit. Rootsi on tänaseks üks suurima välisriikides sündinud elanike osakaaluga OECD riike. Sisse- ja välisrändajate lõimimine on seetõttu olnud viimastel kümnenditel üks olulisi prioriteete ja ka murekohti, mille tähtsus aina kasvab. Ehkki alates 1930. aastatest on Rootsis enamasti valitsenud sotsiaaldemokraadid, on viimasel kahel kümnendil oluliselt kasvanud parempoolsete populaarsus ning nad on mitmel korral ka valimised võitnud.

Pikas perspektiivis on Rootsit iseloomustanud sujuv majanduskasv, poliitiline stabiilsus, läbipaistvad institutsioonid, kiire kohanemine tehnoloogia arenguga, paindlik tööturg, avatud majandus ja kvaliteetne haridussüsteem¹⁷. Rootsi SKP on OECD riikide seas üks suuremaid. Umbes 70% SKPst tuleb teenindussektorist. Rootsi on tugev ekspordiriik ja domineerivad suureettevõtted. Spetsialiseerumine väärtusahelas kõrgetele valdkondadele on muutnud Rootsi üheks suurima tootlikkusega riigiks, mille elatustase on püsinud kõrge. Suuresti selle tulemusena on Rootsis kõrge kodanike usaldus avaliku sektori asutuste suhtes ja samuti hinnang

¹⁵ Norway - Public spending on education as a share of gross domestic product, World Data Atlas, <https://knoema.com/atlas/Norway/topics/Education/Expenditures-on-Education/Public-spending-on-education-as-a-share-of-GDP>

¹⁶ Population in Sweden from 2010 to 2020, by age group. Statista. <https://www.statista.com/statistics/521717/sweden-population-by-age/>

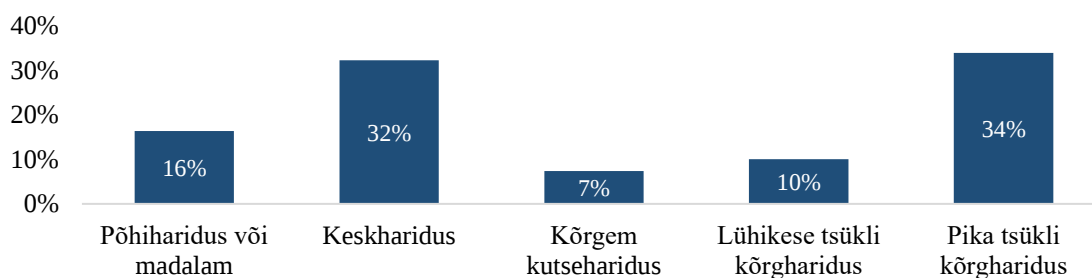
¹⁷ Ministry of Education and Research (2016). OECD Review of Policies to Improve the Effectiveness of Resource Use in Schools. Country Background Report, Sweden

elukvaliteedile. Rootsi on Euroopa Liidus ainus riik, kus kõikide piirkondade SKP on liidu keskmisest kõrgem.

Rootsi paistab teiste OECD riikide seas silma veel selle poolest, et palgaerinevus keskharidusega ja kõrgharidusega töötajate vahel on üsna väike. Samuti on erinevus meeste ja naiste tööhõivemäärade vahel keskmisest palju väiksem. Võib öelda, et võrreldes teiste OECD riikidega on Rootsis sissetulekute jaotus tunduvalt ühtlasem. Tööturul on suuremaid probleeme immigrantidel ja ka sisse­rändaja taustaga laste tulemused koolis on sageli nõrgemad.¹⁸ Suuresti on põhjuseks see, et sisse­rändajate taust on muutunud – kui enne 1990. aastaid olid sisse­rändajateks eelkõige töötajad, kes soovisid oma oskusi Rootsis kui kõrge heaoluga riigis rakendada, siis hiljem moodustasid üha suurema osa sisse­rändajatest sõja- või majanduspõgenikud¹⁹.

Avalikke teenuseid pakuvad üldjuhul kohalikud omavalitsused. Rootsis on 20 maakonda ja 290 kohalikku omavalitsust. 1991. aasta seadusega liikus kohalike omavalitsuste vastutusalasse ka hariduskorraldus (kõik haridustasemed, v.a kõrgharidus). Rootsi haridussüsteemi rahastus on olnud üle aastate stabiilne – isegi majanduskriiside ajal ei ole rahastusmudelisi olulisi muudatusi tehtud.

Rootsi 25–64aastastest elanikest on 16% põhihariduse või madalama haridusega (vt joonis 23). Keskharidus on 32%-l, kõrgem kutseharidus 7%-l ja kõrgharidus 44%-l.

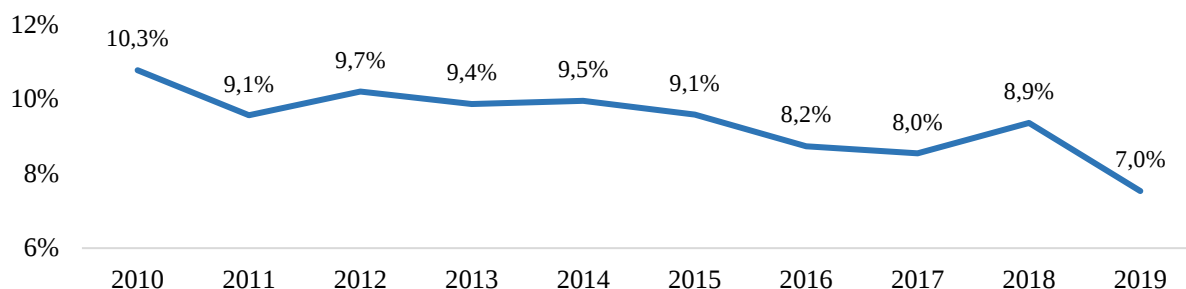
Joonis 23. Rootsi 25–64aastaste elanike jaotus haridustasemete kaupa (2019 a, %)

Allikas: Statistics Sweden

NEET-noorte osakaal on Rootsis nagu ka teistes vaadeldud riikides olnud püsivalt alla OECD keskmist ning viimase 10 aasta jooksul ka oluliselt langenud (rohkem kui 3 protsendipunkti võrra, vt joonis 24).

¹⁸ M. Kools (2015) School Education in Sweden: Strengths and Challenges, OECD

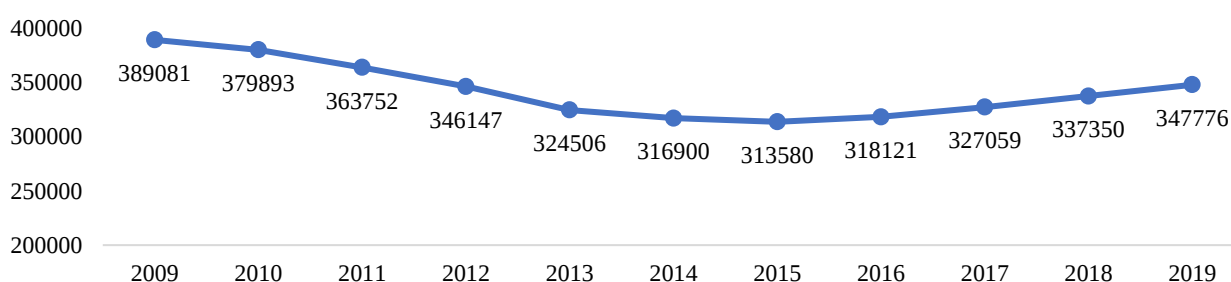
¹⁹ Ministry of Education and Research (2016). OECD Review of Policies to Improve the Effectiveness of Resource Use in Schools. Country Background Report, Sweden

Joonis 24. NEET-noorte osakaal 15–29aastaste seas (2010–2019, %)

Allikas: OECD Data

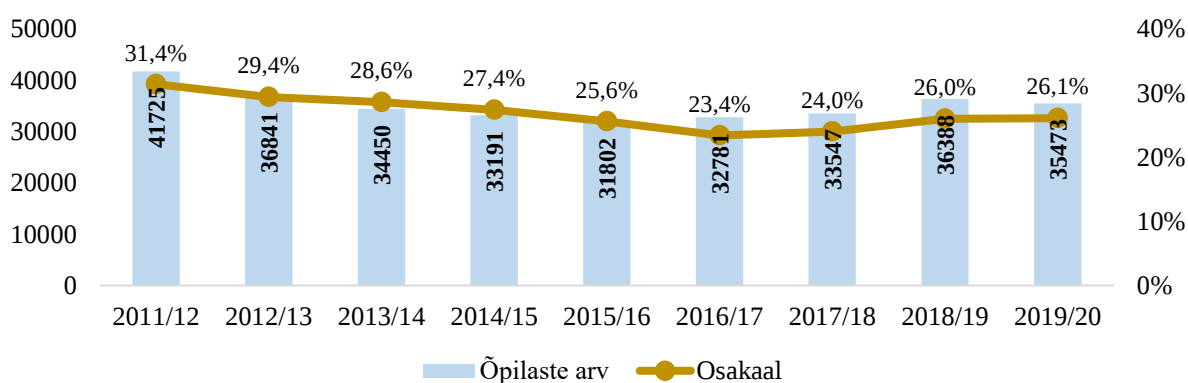
Keskhariduses õppijate arv hakkas pärast pikka langusperioodi 2016. aastal jälle kasvama (vt joonis 25). 2019. aastal õppis keskhariduses 34 196 õpilast rohkem kui 2015. aastal

Joonis 25. Rootsi õpilaste arv keskkhariduses

Allikas: Statistics Sweden

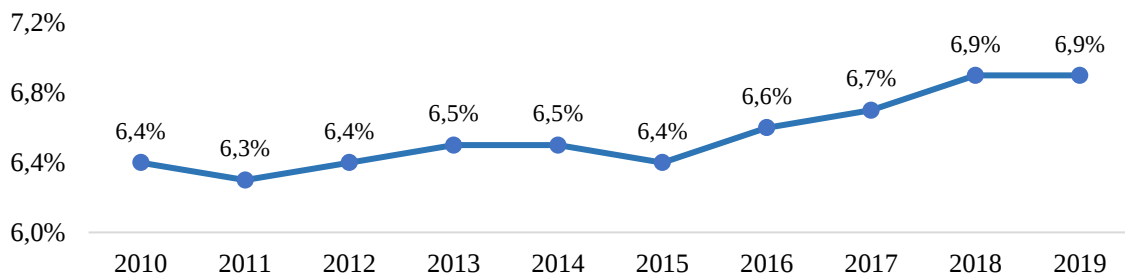
Keskharidustaseme õpilastest umbes veerand õpib kutsekeskhariduses (vt joonis 26). Kutsekeskhariduse valinute osakaal langes kuni 2016/17. õppeaastani ja hakkas siis kasvama, kuid 2018/19. ja 2019/20. õppeaastal kasv peatus. Kutsekeskhariduses õppijate arv on muutunud sarnaselt kogu keskkhariduses õppijate arvuga.

Joonis 26. Õpilaste arv ja osakaal kutsekeskhariduses esimese aasta keskkhariduse õpilastest (2011/12–2019/20)

Allikas: Swedish National Agency for Education

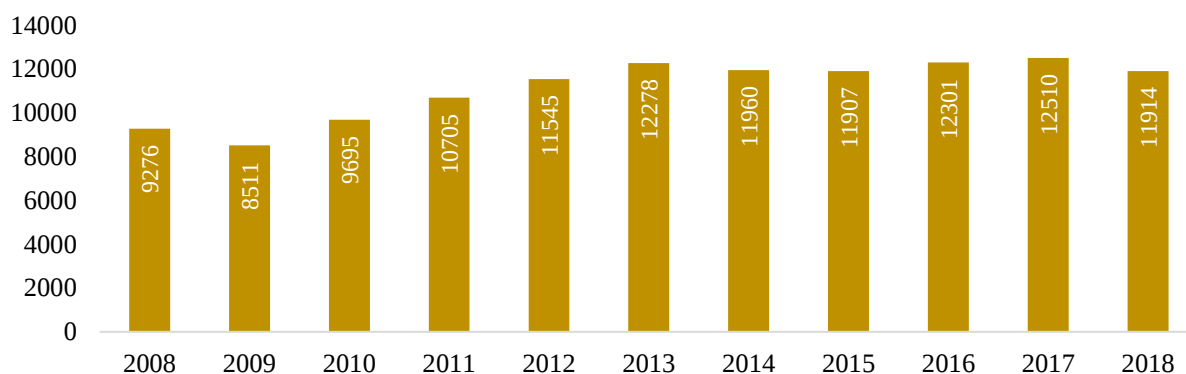
Riigi panust haridusse näitab hariduskulude osakaal SKPst. Jooniselt 27 on näha, et Rootsis on see pigem kasvanud – 2010. aastal kulutati 6,4% SKPst, 2019. aastal 0,5 protsendipunkti võrra rohkem.

Joonis 27. Valitsuse kulutused haridusele (% SKPst, 2010–2019)

Allikas: Eurostat

Kulutused keskhariidusele õpilase kohta ei ole aga muutunud sarnaselt (joonis 28). Ehkki võrreldes 2000. aastate lõpuga on kulutused kasvanud, on need 2013. aastast kõikunud üsna väikeses vahemikus ning selget trendi kulude suurenemise või vähenemise poole ei ole.

Joonis 28. Kulutused keskhariidusele õpilase kohta (EUR/aasta)*

* Rootsi kroon on eurodeks ümber arvatud kasutades iga aasta keskmist kurssi

Allikas: Statistics Sweden

Sloveenia

Sloveeniat on sarnaselt Eestiga oluliselt mõjutanud (Jugoslaavia koosseisus) idablokki kuulumine ja sotsialistliku riigikorralduse lõpp 1990. aastate alguses. Alates 2000ndate algusest on Sloveenia nii Euroopa Liidu kui NATO liige ning riik oli kuni 2012. aastani ehk majanduskriisi haripunktini üks edukamaid Euroopa Liidu uusi liikmeid²⁰.

Sloveenia on 2 miljoni elaniku ja 20 273 km² pindalaga väike riik, mistõttu teda ka sageli Eestiga võrreldakse. Riigis on kaks suuremat põlist vähemusrühki – itaallased ja ungarlased.

²⁰ Slovenia Country Profile (2020). BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-17846376>

Põhiseaduse järgi on neile garanteeritud kohad rahvuskogus. Mõlemad vähemused on tegelikult väga väikesed (sloveenlased moodustavad 83% rahvastikust²¹). Siiski on itaallastel võimalus õppida oma emakeeles ja õppida sloveenia keelt teise keelena. Kutsehariduskool Obalno-Kraška regioonis pakub itaalia keeles 12 kutseõppeprogrammi. Ungari vähemusele on kakskeelne kool Pomurska regioonis, mis pakub 15 kutseõppeprogrammi. Tegelikkuses on kõige rohkem Sloveenia välismaalasi aga hoopis Bosnia ja Hertsegoviinast, Kosovost ja Serbiast. Euroopa Liiduga liitumise järel kasvas sisseeränne väga kiiresti – 2006. aastaks oli see kahekordistunud ja 2009. aastaks juba kolmekordistunud.

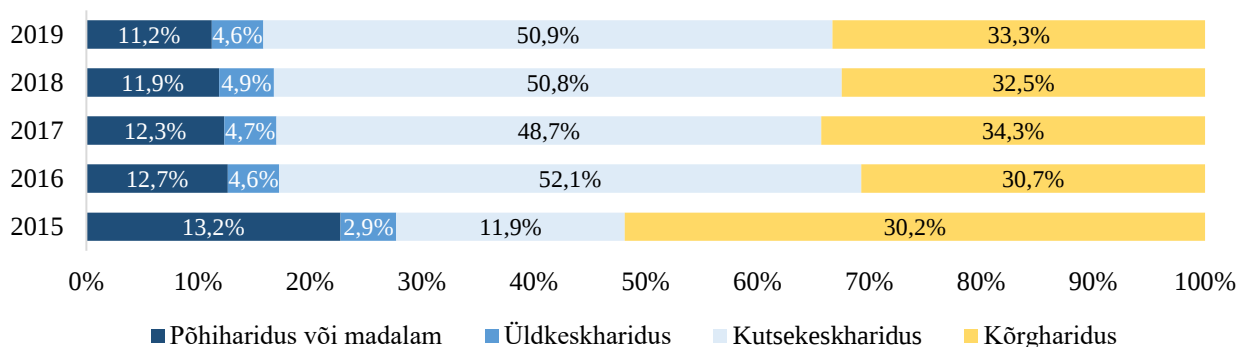
Sarnaselt paljude teiste Euroopa riikidega Sloveenia rahvaarv väheneb ning sündimus on üks Euroopa madalamaid. Kombinatsioonis üsna kõrge oodatava elueaga on see toonud kaasa üha rohkem rahvastiku vananemisega seotud probleeme.

Enamik Sloveenia ettevõtteid on mikro- või väikeettevõtted ja peamised majandusvaldkonnad on tööstus (autod, metallid, elektroonika, farmaatsia, kemikaalid jne), teenindus ja ehitus. Peamised ekspordiallikad on mootorsõidukid, elektriseadmed, farmaatsiatooted ja preparaadid, masinad, metallid. Sloveenia majandust mõjutab suuresti see, et riigi põhilised kaubanduspartnerid on majanduslikult pigem halvas seisus olevad naabrid. Ka koroonapandeemia on majandust väga tugevalt raputanud: koroonameetmed võtsid 2020. aastal 5,2% suuruse osa SKPst ja tervisekriisi tagajärjel suurenes töötus varasemalt 4,6%-lt 8%-ni²². Enne kriisi oli töötuse määr pidevalt langenud. Kriisieelset tööturгу mõjutas Sloveenias pikk 2010. aastast käivitatud töökohtade dereguleerimise protsess. 2010. aastal oli riigis 323 reguleeritud ametit. 2014. aastal sai dereguleerimisest üks valitsuse põhiprojekte. Dereguleeritud valdkonnad on näiteks turism, matusekorraldus, ehitus, geodeetilised uuringud, korstnapühkimine, veterinaaria, kaubandus, autokoolid, sotsiaalabi. Eesmärk on lõdvendada tööturule sisenemise tingimusi ja parandada tööturule ligipääsu. Lisaks sooviti vähendada sisseerändajate halduskoormust töölubade taotlemisel. Reguleeritud ametite arv on praeguseks vähenenud 215-ni.

Ligikaudu pooled sloveenid on kutsekeskharidusega (vt joonis 29). Vaid 5% elanikest on kõrgemaiks omandatud haridustasemeks üldkeskharidus. 2019. aastal oli 11% 25–64aastastest elanikest põhihariduse või madalama haridusega ning kõrgharidus oli 34%-l. Kuni 64aastaste kõrgharidusega inimeste osakaal (32,5%) on Sloveenias suurem, kui enamikus ELi riikides. Madala või puuduva kvalifikatsiooniga inimeste osakaal on üks ELi väiksemaid.

²¹ Statistics Slovenia

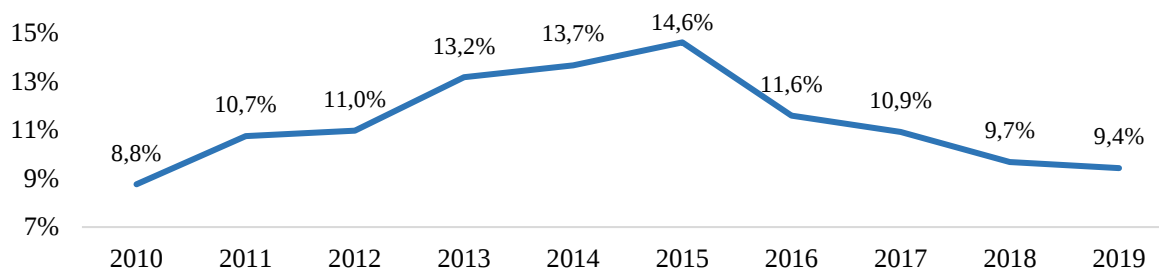
²² Slovenia: Economic and Political Overview. <https://www.tradecub.stanbicbank.com/portal/en/market-potential/slovenia/economical-context>

Joonis 29. 25–64aastaste jaotus kõrgeima omandatud haridustaseme järgi (2016–2019)

Allikas: OECD.Stat

NEET-noorte osakaal on Sloveenias viimasel kümnendil kõikunud rohkem kui teistes vaadeldavates riikides (joonis 30), kuid on samuti olnud OECD keskmisest koguaeg madalam ning on periooditi olnud madalam kui näiteks Taanis ja Soomes.

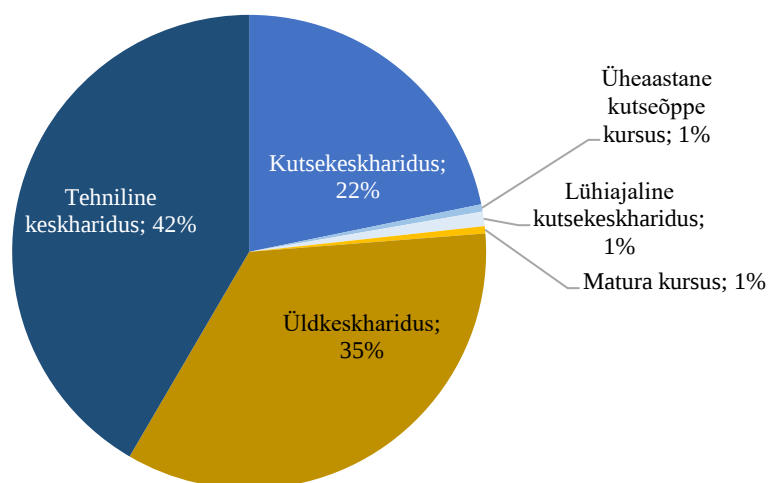

Joonis 30. NEET-noorte osakaal 15–29aastaste seas (2010–2019, %)

Allikas: OECD Data

Keskhariduse õpiteedest on kõige populaarsem nn tehniline keskharidus, kust saab suunduda nii kõrgemasse kutseharidusse, akadeemilisse kui ka rakenduslikku kõrgharidusse (vt joonis 31). 2018/19. õppeaastal õppis 42% keskhariduses õppijatest tehnilise keskhariduse õppekavadel. 35% õpilastest olid üldkeskhariduses ja veidi alla veerandi õppisid kutsekeskhariduses²³.

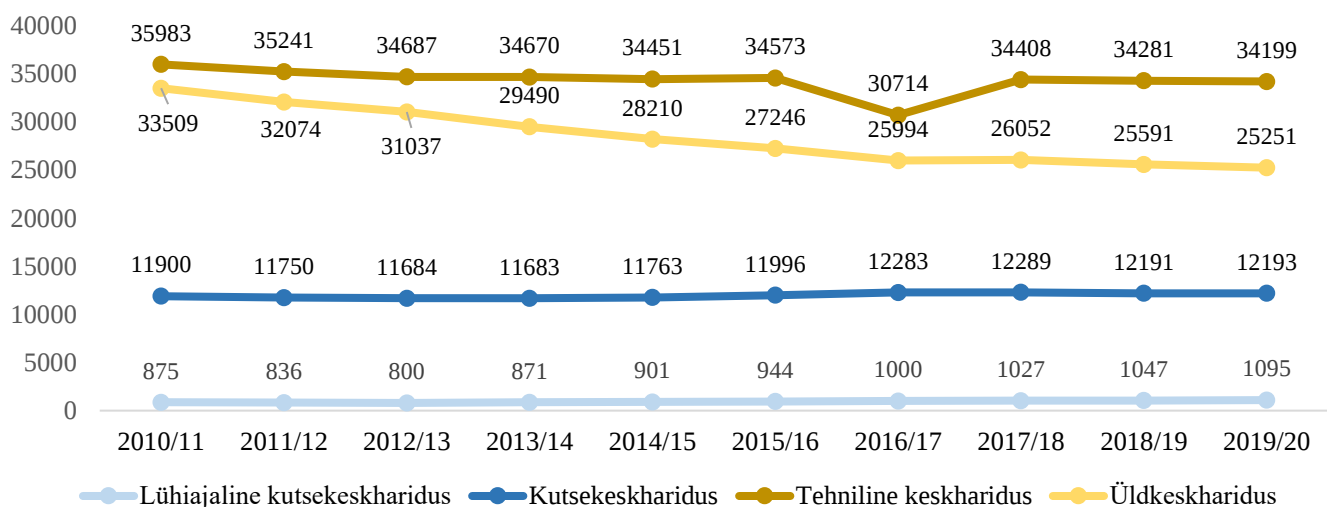
²³ Üheaastastel kutseõppekursustel, lühiajalises kutsekeskhariduses ja küpsuseksamiks valmistumise kursusel (matura kursusel) õppis kokku u 2% õpilastest.

Joonis 31. Keskhariustaseme õpilaste jagunemine õpiteede järgi (2018/19. õppeaasta)

Allikas: Republic of Slovenia, Statisticla Office

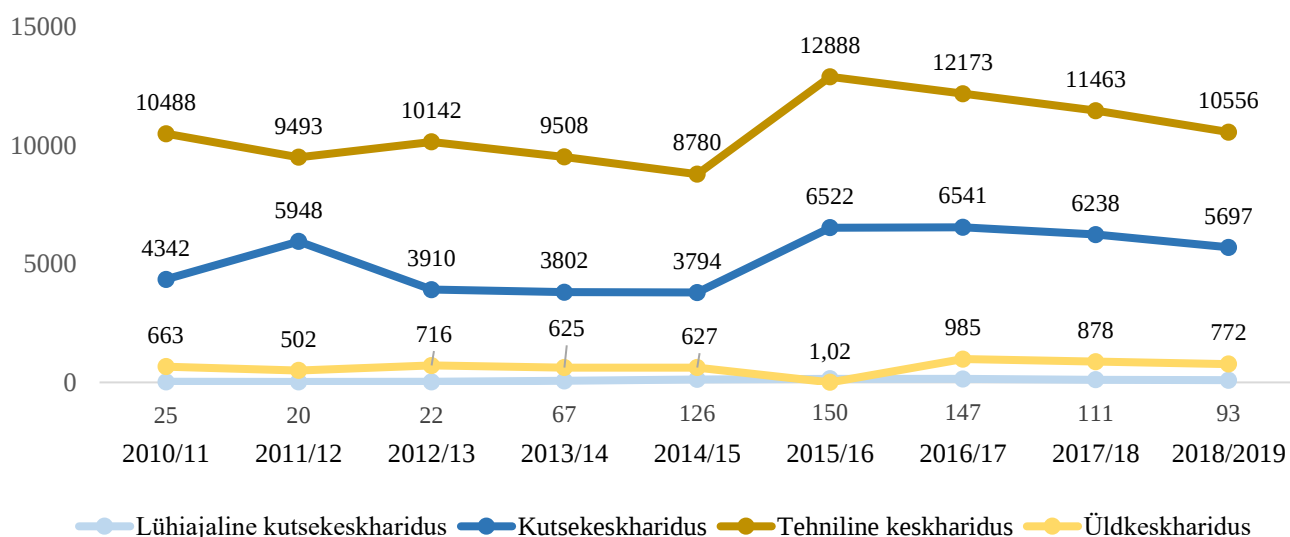
Joonis 32 näitab erinevate keskhariduse õpiteede populaarsust viimasel kümnel aastal. Jooniselt on näha, et üldkeskhariduse õppekavadel on õppijaid aastatega järjest vähemaks jäänud, tehniliste keskhariduse õppekavadel on õppijate arv olnud üsna püsiv ja kutsekeskhariduses õppijate arv on kasvanud, aga väga aeglaselt.

Joonis 32. Noorte jagunemine keskhariduse õpiteede vahel (2010/11–2019/20)

Allikas: Republic of Slovenia, Statistical Office

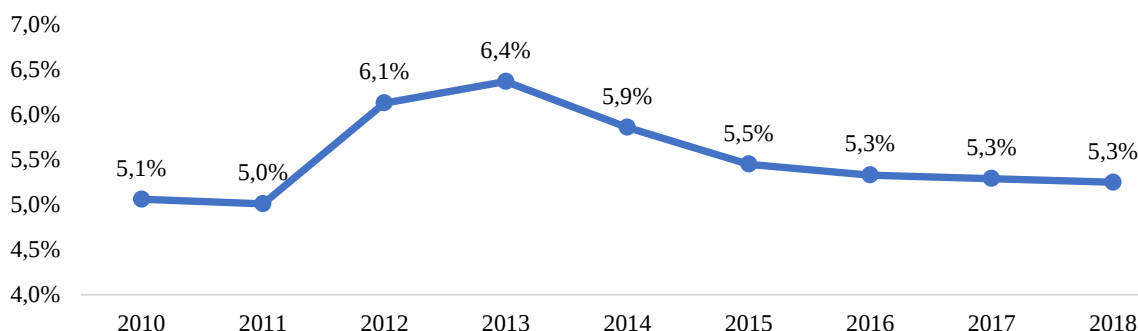
Üle 25aastaste keskhariduses õppijate valikud erinevaid veidi üldisest pildist (joonis 33). Väga vähe on neid, kes täiskasvanuna suunduvad üldkeskharidusse. Ka vanema õppijaskonna seas on populaarseimad tehnilised keskhariduse programmid, aga palju on ka kutsekeskhariduses õppijaid. Siiski on umbes 3/4 kutsekooli astujatest kuni 19aastased.

Joonis 33. Täiskasvanute jagunemine keskhariduse õpiteede vahel (2010/11–2019/20)

Allikas: Republic of Slovenia, Statistical Office

Sloveenias on hariduskulude osatähtsus SKPst viimastel aastatel pidevalt vähenenud (vt joonis 34).

Joonis 34. Hariduskulude osakaal SKPst (2010–2018)

Allikas: Republic of Slovenia, Statistical Office

2018. aastal moodustasid hariduskulud 5,3%, SKPst samas kui 2013. aastal moodustasid need SKPst 6,4%.

Soome

Soomes elab umbes 5,5 miljonit inimest ning rahvastik vananeb. Sisserände toel on noorte osakaal siiski suurem kui Euroopa Liidus keskmiselt, kuid ka 65 ja vanemate osakaal kasvab keskmisest kiiremini²⁴ ehk rahvastiku vananemine on Soomes üks kiiremaid. Prognooside kohaselt hakkab Soome rahvastik sisserändele vaatamata alates 2031. aastast kahanema ning 2050. aastaks on elanikkond juba 100 000 inimese võrra praegusest väiksem²⁵. 2018. aastal

²⁴ Eurostat

²⁵ Statistics Finland

moodustasid immigrandid ligikaudu 7% Soome elanikkonnast. Kõige rohkem on sisse­rändajaid Venemaalt ja Eestist. Soomes on 21 maakonda ja 310 omavalitsust, milles enamikus on alla 6000 elaniku²⁶. Üle veerand elanikkonnast on koondunud Helsingisse ja selle ümbrusesse, mistõttu Soomes, nagu Rootsiski, on väga palju hõredalt asustatud piirkondi.

Soome oli 1990. aastate lõpus ja 2000. alguses üks kiiremini kasvavaid majandusi, seda eriti tehnoloogiasektori toel. Soome SKT elaniku kohta on täna üks maailma kõrgemaid ja 11% Euroopa Liidu keskmisest suurem²⁷. Seetõttu on Soome elukvaliteet väga kõrge. Lisaks on rikkus elanikkonnas üsna ühtlaselt jaotunud ehkki ebavõrdsus on pigem kasvamas. Soome on olnud õnnelikkuse indeksi järgi neli viimast aastat järjest esimesel kohal²⁸. Kõige suuremad sektorid on tervishoiu- ja sotsiaalvaldkond, töötlev tööstus ja kaubandus, peamised ekspordisektorid aga masinaehitus, puidu- ja paberitööstus, metallurgia ja transport. Soome on üks riikidest, mis paistab silma suurte investeeringutega teadusesse ja innovatsiooni (2,8% SKTst 2019. aastal)²⁹.

Mitmes sektoris piirab majanduskasvu tööjõupuudus, mis praegu näib vaid süvenevat. Arvestades, et Soome on heaoluriik väga tugeva sotsiaalse turvavõrgustikuga, on tööealise rahvastiku vähenemine tõsine katsumus. Eriti suur murekoht on tervishoiusektor, mis prognooside kohaselt peaks tulevikus märkimisväärselt laienema hoolimata sellest, et plaanitakse kasutusele võtta uusi, vähem tööjõumahukad lahendusi. Tervishoiu- ja sotsiaalteenused on juba praegu tööjõu poolest suurim sektor (16,4% Soome elanikest töötab selles sektoris³⁰). Sektori tööjõud tuleb nii kutse- kui kõrgharidusest ning sektor toetub juba praegu oluliselt välistööjõule. Soomet iseloomustab ka see, et väga vähe on reguleeritud kutsealasid. Kvalifikatsiooninõuded on kehtestatud peamiselt tervishoiusektoris ning õpetajate ja turvatöötajate puhul, kutsenõue on näiteks õdedel, vanglavalvuritel ja korstnapühkijatel.

Soomes on kõrgharitud inimeste osakaal rahvastikust üks kõrgemaid (37% 2019. aastal, vt joonis 31). Üle 24-aastaste Soome elanike seas on aga siiski pea veerand neid, kellel on vaid põhiharidus ja üle 40% elanikel on keskharidus. Riigis on hästi arenenud elukestva õppe süsteem, mis hakkas 1990. aastate alguses hoogsalt arenema ning andis paljudele võimaluse oma haridusteed jätkata ja kvalifikatsiooni omandada. 2018. aastal oli 25–64aastaste elukestvas õppes osalemise määr 28,5%, mis on tunduvalt kõrgem Euroopa Liidu keskmisest (11,1%)³¹.

²⁶ <https://www.localfinland.fi/finnish-municipalities-and-regions>

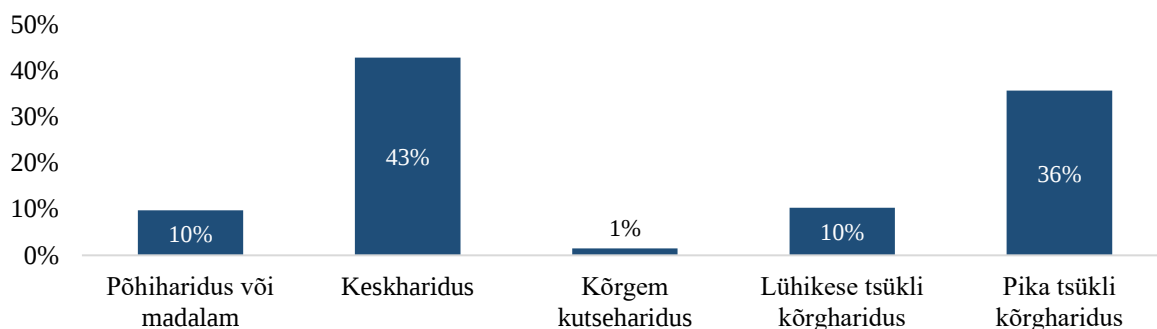
²⁷ The World Bank

²⁸ Finland – World Happiness Index, <https://countryeconomy.com/demography/world-happiness-index/finland>

²⁹ The World Bank

³⁰ Statistics Finland

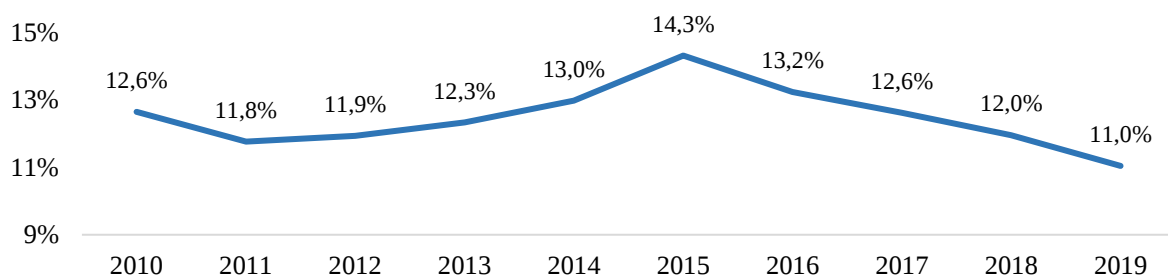
³¹ Eurostat

Joonis 35. 25-64aastaste Soome elanike jaotus haridustasemete kaupa (2019)

Allikas: Statistics Finland

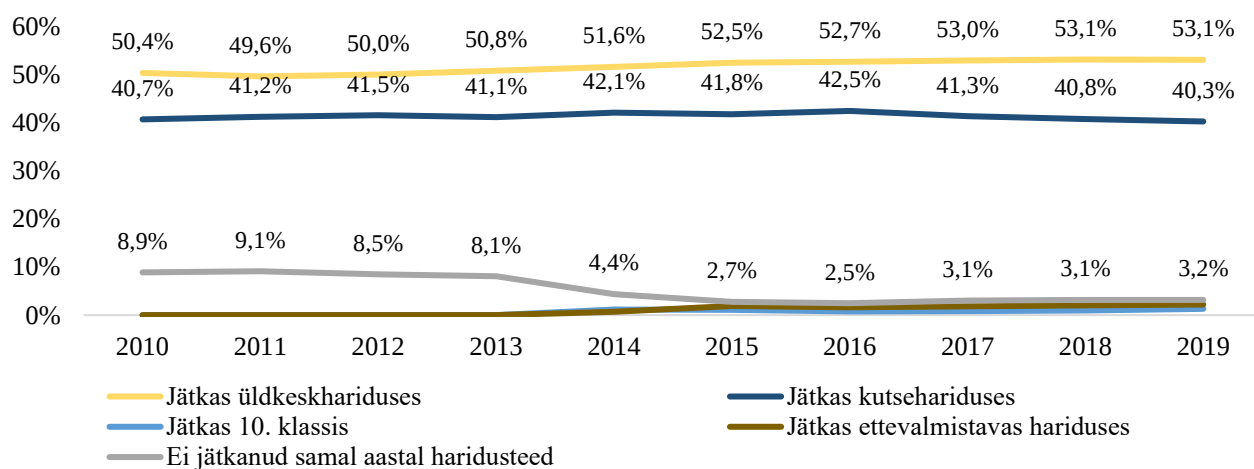
NEET-noorte osakaal on võrreldes teiste vaadeldud riikidega viimasel kümnendil olnud pigem kõrge (joonis 36). Siiski on näitaja alates 2015. aastast iga aastaga oluliselt langenud jõudes 2019. aastaks kümnendi madalaimale tasemele – 11%.

Joonis 36. NEET-noorte osakaal 15–29aastaste seas (2010–2019, %)

Allikas: OECD Data

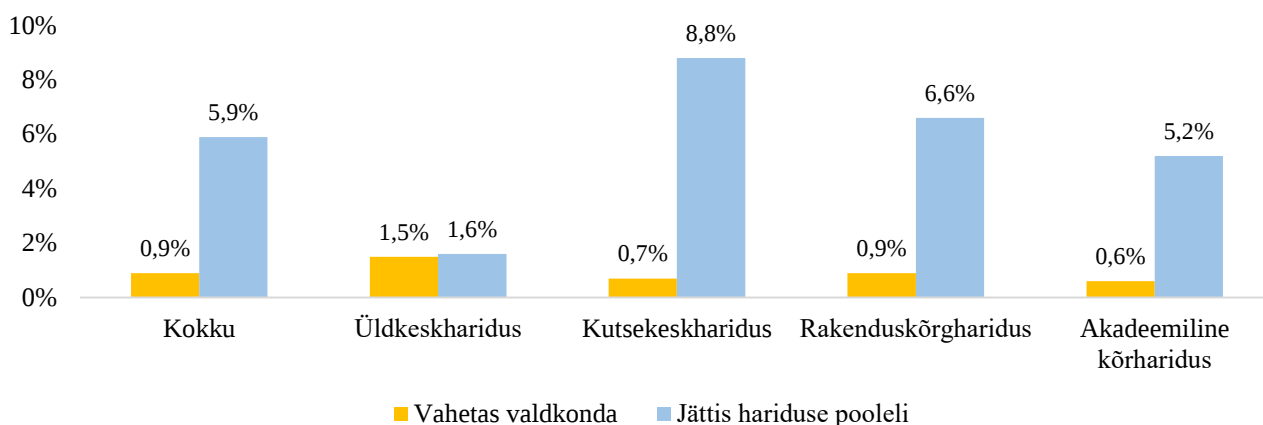
Soome paistab silma selle poolest, et kutseharidus on oluliselt populaarsem ja parema kuvandiga kui mitmes teises analüüsitud riigis. Joonis 37 näitab, et kutseharidusse on viimasel kümnel aastal pidevalt suundunud veidi üle 40% põhihariduse lõpetanutest. Üldkeskhariduse valib veidi üle poole lõpetanutest ning umbes 3% otsustab võtta lisapõhikooliaasta, s.t jätkata põhikooli 10. klassis.

Joonis 37. Põhikoolilõpetajate haridusvalikud pärast lõpetamist (2010–2019, % lõpetajatest)

Allikas: Statistics Finland

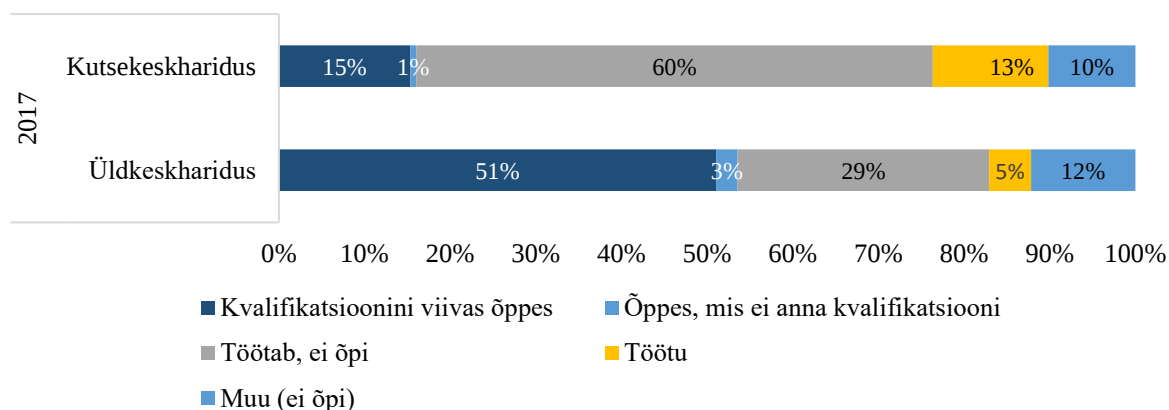
Hariduse katkestajate osakaalu vähendamine on olnud üks Soome haridussüsteemi olulisemaid eesmärke ning 2018. aastal jõuti peaaegu eesmärgiks seatud 8% juurde (katkestajate määr oli 8,3%). Joonis 38 näitab, et kõige rohkem katkestanuid on kutsekeskhariduses (8,8%), märksa vähem üldkeskhariduses (1,6%). Katkestajate määr on kõrge ka rakenduskõrghariduses. Kokku katkestas oma õpingud 2018/19. õppeaastal 5,9% õppijatest.

Joonis 38. Katkestanute ja valdkonda vahetanute osakaal haridustaseme kaupa (2018/19)

Allikas: Statistics Finland

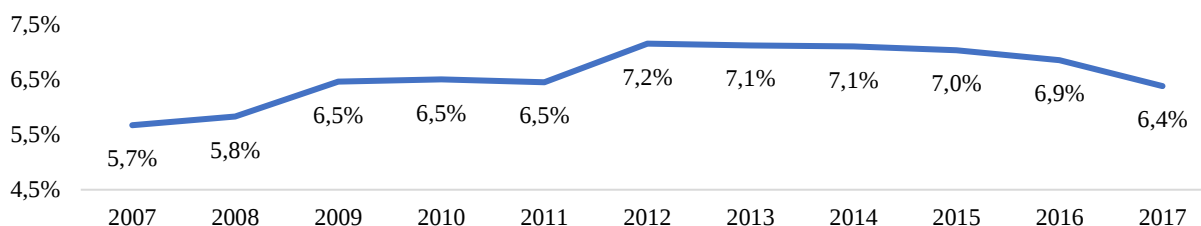
Joonis 39 näitab lõpetajate staatust aasta pärast lõpetamist. Jooniselt on näha, et kui ligi pooled üldkeskhariduse 2017. aastal lõpetanutest jätkasid 2018. aastal kvalifikatsioonini viivas õppes, siis kutsekeskhariduse lõpetanutest oli neid vaid 15%. Enamik kutsekeskhariduse lõpetajatest (60%) töötab aasta pärast lõpetamist, 13% on aga töötud. Üldkeskhariduse lõpetanutest on töötuid tunduvalt vähem – 5%. Soomes on võrreldes teiste Skandinaavia riikidega kutsehariduse lõpetanute töötuse probleem suurem. Seda on leevendatud täiskasvanute jätkuõppe ja elukestva õppe võimaluste abil.

Joonis 39. Kutse- ja üldkeskhariduse lõpetanute staatus aasta pärast lõpetamist (%)

Allikas: Education Statistics Finland

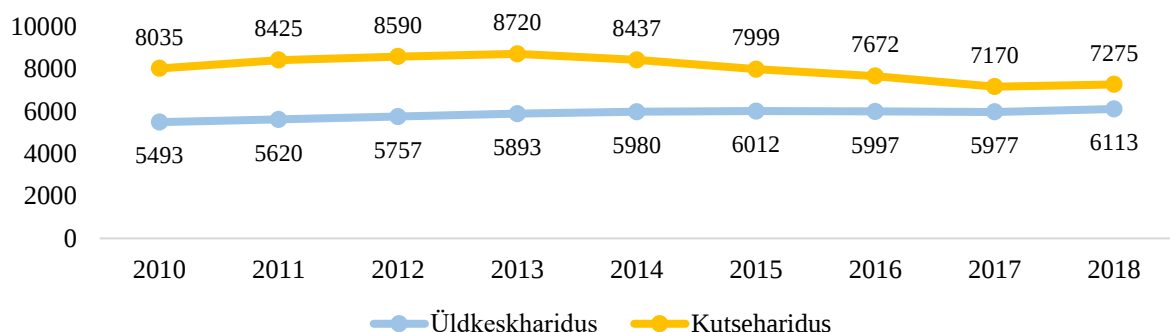
Soome hariduskulude osakaal SKPst kasvas kuni 2012. aastani jõudes 7,2%-ni, kuid hakkas siis jälle langema (vt joonis 40).

Joonis 40. Hariduskulude osakaal SKPst (2007–2017)

Allikas: World Data Bank

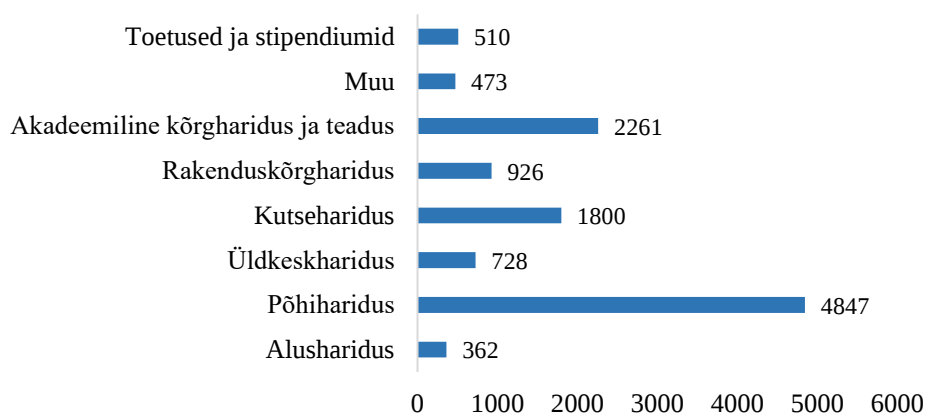
Hariduse rahastamises on seni pidevalt prioriteetsem olnud kutseharidus (joonis 41). Siiski on kulutused õpilase kohta kutse- ja üldkeskhariduses ajaga ühtlustunud – kui 2010. aastal kulutati kutsehariduses õpilase kohta 2542 eurot rohkem, kui üldkeskhariduses, siis 2018. aastal oli vahe kahanenud 1162 euroni.

Joonis 41. Kulutused haridusele õpilase kohta aastas (2010–2018, eur)

Allikas: Statistics Finland

Kulutusi laiemalt vaadates on selgelt kõige rohkem kulutatud põhiharidusele (4,8 miljardit eurot, vt joonis 42), mis on ootuspärane, sest sellel õppetasemel on kõige rohkem õpilasi. Suur osa kulutustest on tehtud ka akadeemilisele kõrgharidusele ja teadusele (2,3 miljardit eurot). Kutseharidusele kulutati 2018. aastal 1,8 miljardit eurot ning üldkeskharidusele 728 miljoni eurot.

Joonis 42. Kulutused haridusele hariduse liigi järgi (miljonit eurot, 2018)

Allikas: Statistics Finland

Taani

Taani on 5,8 miljoni inimesega vana koloniaalriik, mis oli pikalt tuntud kõrge elustandardi ja liberaalse sisserändepoliitika poolest. Sisserändajad ja nende järeltulijad moodustavad umbes 13% Taani elanikkonnast ja ligi 58% neist on mujalt kui lääneriikidest³². Kõige suurem rahvusvähemus on türklased. Taani rahvastik on pidevalt ja üsna stabiilselt kasvanud ning prognooside kohaselt jõuab see umbes kümne aastaga 6 miljonini³³.

Taani on sageli ÜRO maailma õnnelikkuse raporti esiotsas, nt 2020. aastal teisel kohal³⁴. Riigi peamisteks tugevusteks peetakse väga head tervishoiu- ja haridussüsteemi ning sissetulekute ühtlast jaotumist.

Enne koroonakriisi kasvas tööhõive määr Taanis üsna stabiilselt ja jõudis 2018. aastal 78,2%ni, mis oli väga lähedal riigi poolt eesmärgiks seatud 80%-le. Euroopa Liidu keskmine jäi sellest näitajast tunduvalt allapoole – 2018. aastal oli see 73,2%. Põhiliselt oli hõivemäär kasv tingitud välistööjõu sisserändest ja sellest, et vanemaealised püsivad tööturul kauem seoses riigi pensionireformi ja pensioniea tõusuga. Kõige rohkem kasvas tööhõive teenindus- ja ehitussektoris.³⁵ Taani pikaajalise töötuse määr oli 2018. aastal üks Euroopa Liidu madalamaid (1,1%), siiski on olnud katsumuseks noorte, immigrantide ja puudega inimeste tööhõive määra tõstmine. Ehkki Taanis on tõrjutusriskis inimeste osakaal vähenenud, on nende integreerimine ühiskonda muutunud järjest keerulisemaks. Osades sektorites, peamiselt põllumajanduses, ehituses ja teeninduses, on probleemiks aga hoopis tööjõupuudus, mille ühe lahendusena nähakse kutsekeskhariduses õppijate arvu suurendamist. Siiski on tööandjad pigem täheldanud olukorra leevenemist.³⁶

Taani tööturg on tuntud oma väga tugeva sotsiaalkaitstesüsteemi, ulatuslike aktiivsete tööpoliitikameetmete ja väga suure mobiilsuse tõttu. Taani tööturul ei kaasne töökohavahetusega mingeid tagasilööke – see ei mõjuta inimese pensionit ega ka näiteks aastaga teenitud puhkusepäevade arvu. Samuti on tööandjatel töötajaid üsna lihtne vallandada. Uue töökoha otsimise perioodil saab inimene toetust sotsiaalkaitstesüsteemist. Eelneva tõttu on Taani tööturumudelit kõrgelt hinnatud, eriti selle paindlikkust ja võimet reageerida kiiresti muutunud tingimustele, ohverdamata seejuures töötajate heaolu. Tööturgu reguleerivad peamiselt kollektiivlepped sotsiaalpartnerite vahel. Taanis puudub näiteks riiklikult kehtestatud miinimumpalk. Reguleeritud valdkonnad on puhkus, võrdne kohtlemine, haigushüvitis ja lapsehoolduspuhkus.

Ka Taani majanduskasvu mõjutas 2000. aastate teise poole majanduskriis, aga 2012. aastast hakkas kasv üsna kiiresti taastuma ning 2015. aastast oli keskmine majanduskasv juba 2,4%, mis oli tunduvalt kõrgem Euroopa Liidu keskmisest (1,6% perioodil 2015–2019)³⁷. Sissetulek

³² Eurydice. Denmark (2019) Population: Demographic Situation, Languages and Religions

³³ World Population Review. Denmark Population 2021 (Live)
<https://worldpopulationreview.com/countries/denmark-population>

³⁴ World Population Review. Denmark Population 2021 (Live)
<https://worldpopulationreview.com/countries/denmark-population>

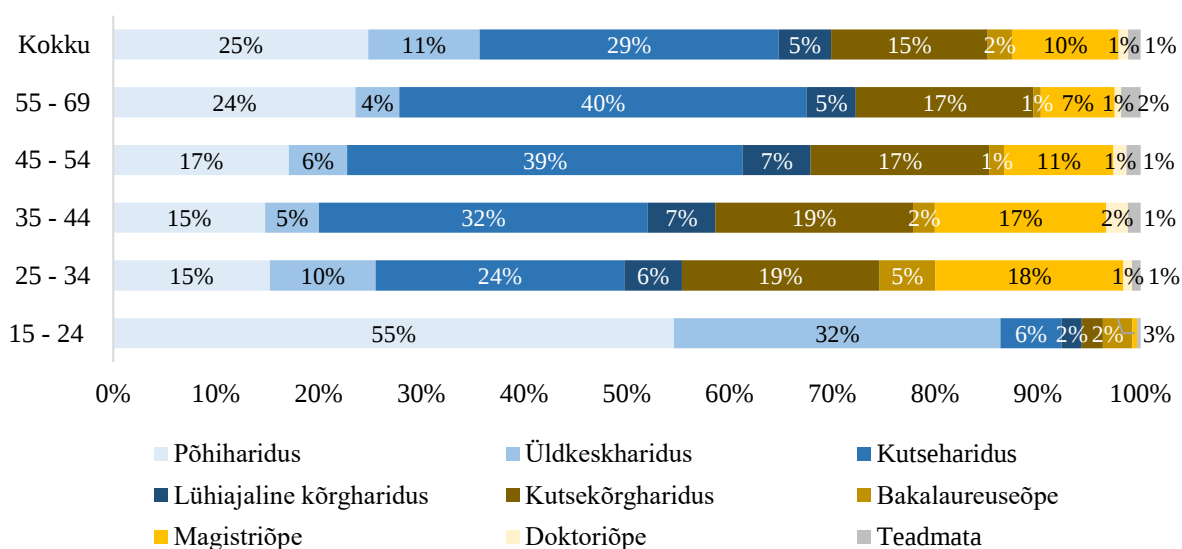
³⁵ European Commission (2020) Country Report Denmark 2020.

³⁶ *Ibid* (2020)

³⁷ European Commission (2020) Country Report Denmark 2020.

elaniku kohta on maailmas kümnendal kohal ja rikkus on elanike vahel üsna ühtlaselt jaotunud. Umbes pool SKPst tuleb kaubandusest³⁸. Enamik ettevõtteid on mikro- ja väikeettevõtted ning peamised ekspordivaldkonnad on põllumajandus, toit, meditsiin ja rohetehnoloogiad.

Joonis 43 näitab, et umbes veerand Taani 15–69aastastest elanikest on põhihariduse või madalama haridusega. Üldkeskharidus on kõrgeimaks lõpetatud haridustasemeks 11%-l, kutsekeskharidusega inimesi on tunduvalt rohkem – 29%. Kõrgharidus on 34 protsendil elanikest. Joonis näitab veel, et kõige nooremate põlvkondade seas on suurim üldkeskharidusega inimeste osakaal, näiteks 25–34aastastest on üldkeskharidusega 10%, samas 55–69aastastest vaid 4%. Erinevus tuleb suures osas sellest, et vanem põlvkond ongi üldiselt vähem haritud. Kõige nooremas vanusegrupis on põhiharidusega inimeste osakaal nii suur seetõttu, et paljud ongi alles haridustee alguses ning selle järgi ei saa olulisi järeldusi teha.

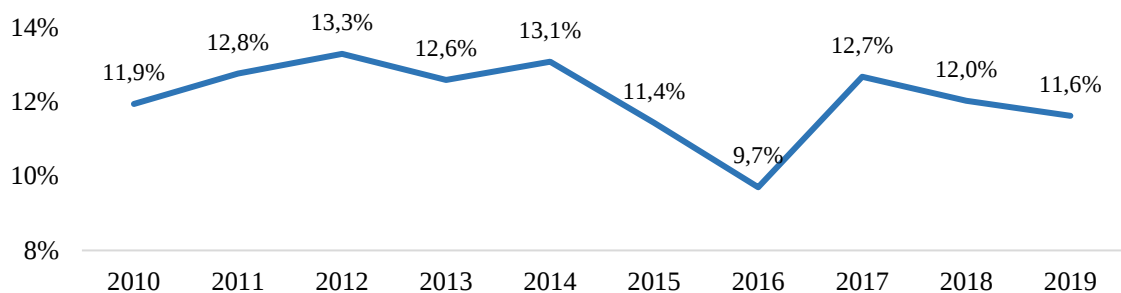

Joonis 43. Taani elanike jaotus omandatud haridustaseme järgi vanusegruppide kaupa (2019, %)

Allikas: *Statistics Denmark*

NEET-noorte osakaal on Taanis viimase kümnendi jooksul kõikunud 9,7 ja 13,3% vahel, olles vaadeldud riikidest pigem kõrge (joonis 44). Kõige madalam oli näitaja 2016. aastal ning hüppa siis aastaga 3 protsendipunkti. 2019. aastal oli NEET-noorte osakaal 11,6%.

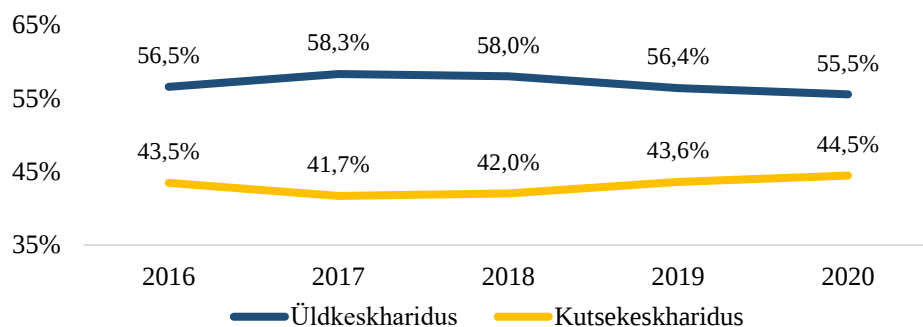
³⁸ World Population Review. Denmark Population 2021 (Live)
<https://worldpopulationreview.com/countries/denmark-population>

Joonis 44. NEET-noorte osakaal 15–29aastaste seas (2010–2019, %)

Allikas: OECD Data

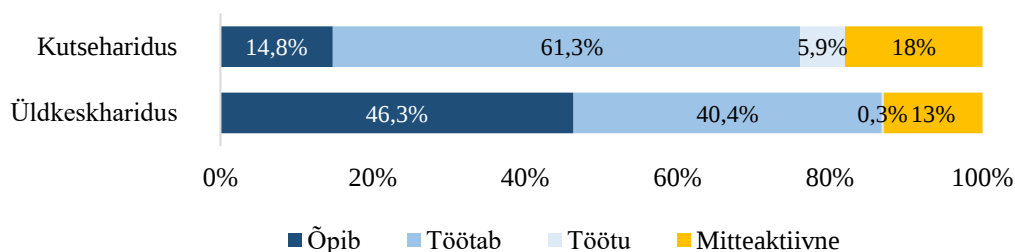
Taani noorte seas on üldkeskharidus veidi populaarsem kui kutsekeskharidus – 2020. aastal õppis üldkeskhariduses 55,5% ja kutsekeskhariduses 44,5% keskhariduse õpilastest (vt joonis 45). 2017. ja 2018. aastal oli erinevus märksa suurem, aga kahel viimasel aastal on valikud ühtlustunud.

Joonis 45. Keskhariduse õpilaste jaotumine õpiteede järgi (2016–2020)

Allikas: Statistics Denmark

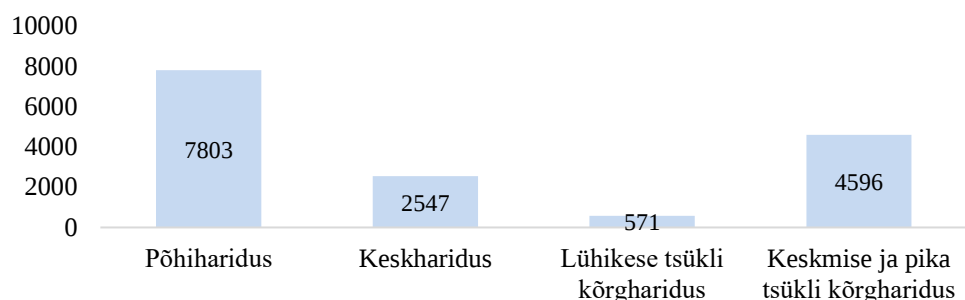
Üldkeskhariduse lõpetanud lähevad pärast lõpetamist tunduvalt suurema tõenäosusega edasi õppima (vt joonis 46), mistõttu on elanikkonna hulgas teistest vaadeldud riikidest vähem üldkeskharidusega inimesi. 2018. aasta üldkeskhariduse lõpetanutest õppisid aasta hiljem peaaegu pooled. Samas kutsekeskhariduse lõpetanutest õppis aasta hiljem vaid 15%. Enamik kutsekeskhariduse lõpetanuid suundub edasi tööturule, aga 18% olid aasta hiljem tööturult täiesti eemal.

Joonis 46. 2018. aastal keskhariduse lõpetanute staatus 2019. aastal.

Allikas: Statistics Denmark

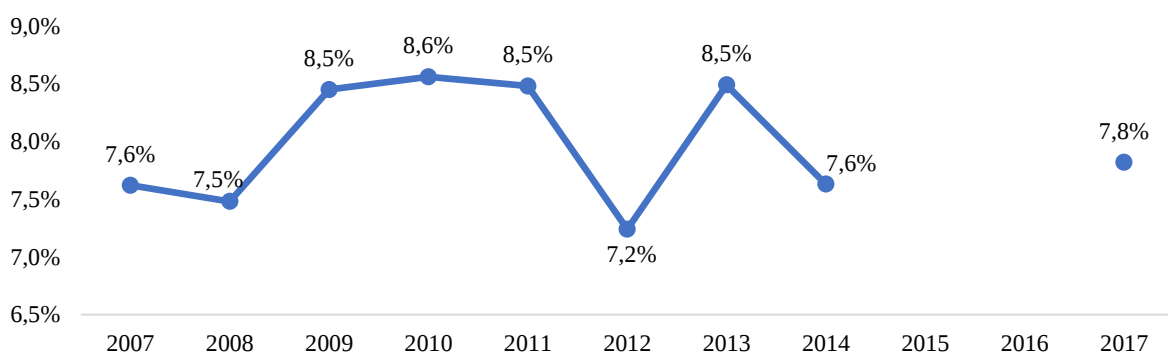
2018. aastal kulutati Taanis põhiharidusele 7,8 miljardit eurot, keskharidusele 2,5 miljardit eurot (joonis 47).

Joonis 47. Hariduskulutused haridustaseme järgi (miljonit eurot)

Allikas: Statistics Denmark

Hariduskulude osakaal SKPst on Taanis võrreldes teiste vaadeldud riikidega suur (ainult Norras on osakaal veel suurem). Eriti suur oli osakaal 2010ndate alguses (joonis 48).

Joonis 48. Hariduskulude osakaal SKPst (2007–2017)

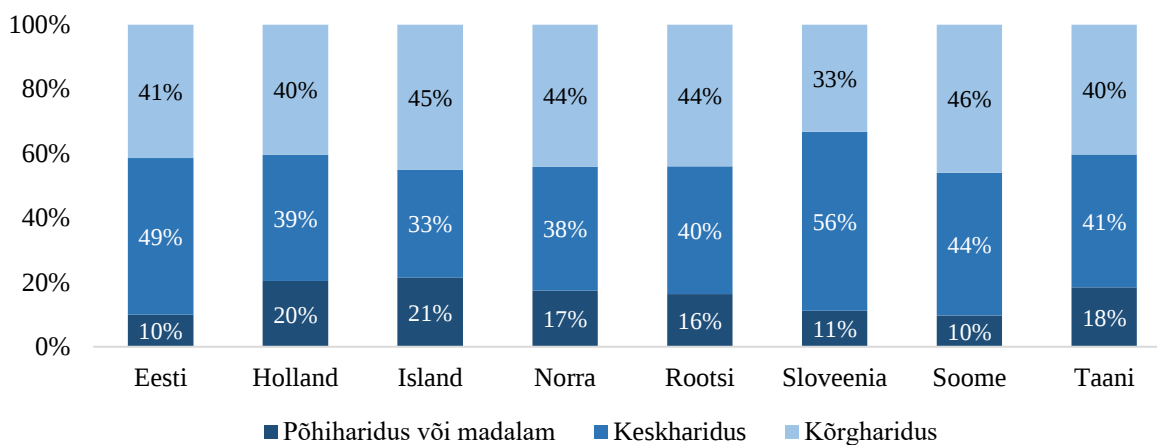
Allikas: World Data Bank

* 2015. ja 2016. a andmed puuduvad

1.2. Vaadeldud riikide ja Eesti taustanäitajate võrdlus

Haridussüsteemi toimivust on võimalik hinnata väga mitmel erineval moel. Esiteks on küsimus meetodikas, aga arvestada tuleb ka riigi ootuste ja eesmärkidega. Eesmärk võib olla näiteks õpilastele võimalikult laiade ja põhjalike teadmiste andmine – sel juhul on olulisim õpilaste teadmiste ja oskuste tase, mida näiteks põhikooliõpilaste puhul võrreldakse PISA testiga. Õpilaste teadmiste ja oskuse võimalikult kõrge taseme saavutamine ei tarvitse aga kõigis riikides olla haridussüsteemi tegevusele seatud põhieesmärk. Eesmärgiks võib ka olla võimalikult haritud elanikkond, st kõigile kättesaadav haridus ja võimalikult paljudele jõukohane õpe. Joonis 49 näitab, milline on vaadeldud riikides elanikkonna jaotumine haridustaseme järgi. Eestis ja Soomes on põhi- või madalama haridusega inimeste osakaal kõige väiksem. Eestis tuleb see teiste riikidega võrreldes pigem keskharidusega inimeste suure

osakaalu arvelt, Soome aga paistab silma kõrgharitude suure osakaaluga. Ka kirjanduse analüüs kinnitas, et Soomes püüeldakse eelkõige elanikkonna võimalikult kõrge harituse poole (vaata ka ptk 2.1).

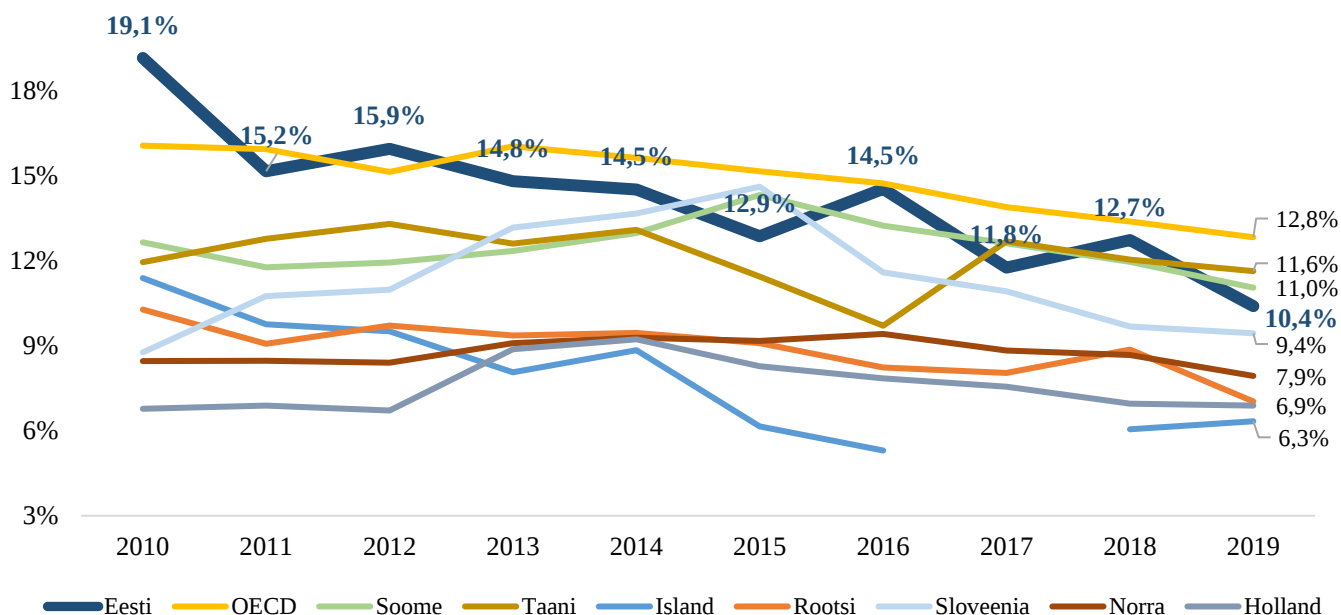

Joonis 49. 25–64aastaste elanike jaotus kõrgeima haridustaseme järgi (2019, %)

Allikas: OECD Data

Hollandis ja Taanis on elanikkond haridustasemete järgi kõige ühtlasemalt jaotunud – madalalt haritud elanike osakaal on pigem kõrge, keskhariduse ja kõrgharidusega inimeste osakaalud on peaaegu võrdsed. Norras, Rootsis ja Islandil on madalalt haritud üsna palju, samas suur osa elanikkonnast on kõrgelt haritud. Sloveenias on teiste valitud riikidega võrreldes selgelt suurem keskharitude osakaal.

Haridussüsteemi tugevustest ja nõrkustest rääkides ei saa mööda vaadata NEET-noortest. Võimalikult kõrge teadmiste ja oskuste taseme taotlemise hind võib olla see, et õpe ei ole kõigile jõukohane. Mida kõrgem on taotletav standard, seda rohkematele jääb see kättesaadamatuks, mille tulemusena suureneb väljalangevus ja võib suurened ka NEET-noorte osakaal. Joonis 50 näitab analüüsis vaadeldud riikides ja Eestis NEET-noorte osakaalu 15–29aastaste seas. Eelmise kümnendi alguses oli Eestis NEET-noori üle 19% (peaaegu iga viies) ning olukord selgelt halvem kui vaadeldud riikides. Näitaja oli ka OECD keskmisest märgatavalt kõrgem. Järgmise kümne aastaga langes NEET-noorte osakaal 8,7 protsendipunkti võrra, olles alates 2013. aastast pidevalt OECD keskmisest madalam. Siiski on NEET-noorte osakaal analüüsitud riikidega võrreldes pigem kõrge. Veidi kõrgem oli näitaja 2019. a Soomes ja Taanis. Pigem väike on NEET-noorte osakaal viimasel kümnel aastal olnud Hollandis, Islandil, Rootsis ja Norras.

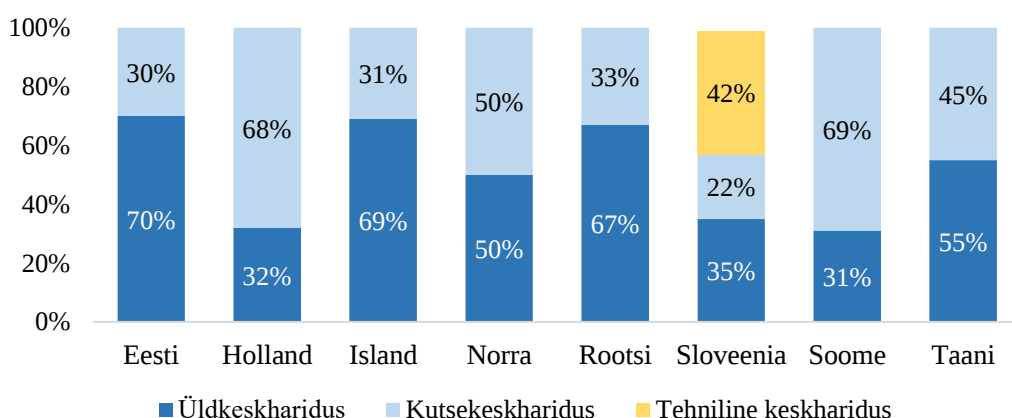

Joonis 50. NEET-noorte osakaal 15–29aastaste seas (2010–2019, %)

Allikas: OECD Data

* Islandi andmed puuduvad 2017. a kohta

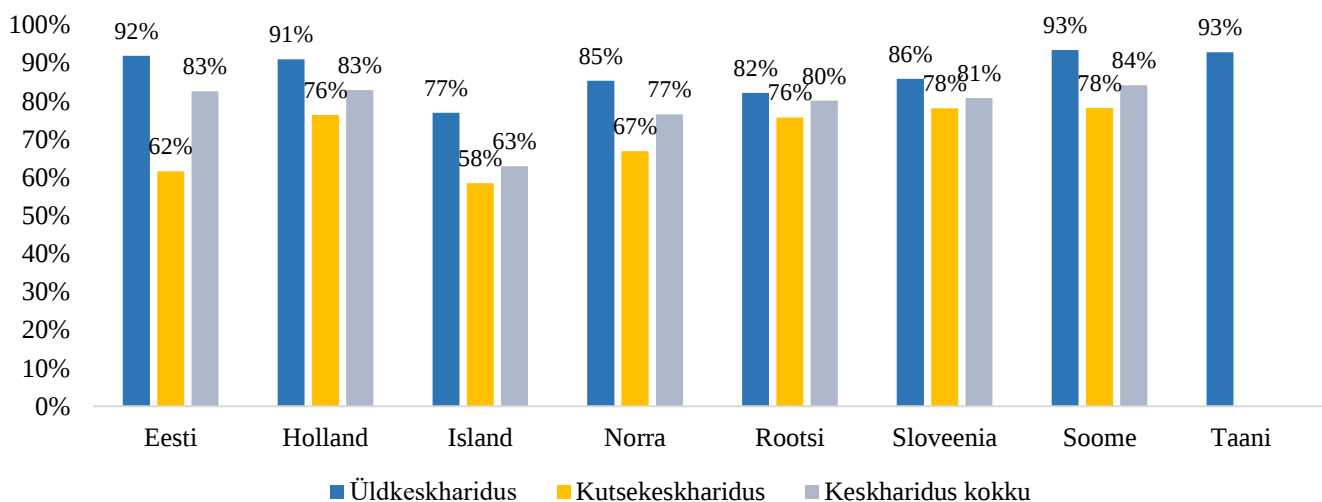
Keskkhariduse süsteemide võrdlemisel ning eeskujude otsimisel on lisaks laiemale kontekstile oluline vaadelda ka õpilaste liikumist ja valikuid nendes süsteemides. Esmase pildi annab sellest õpilaste jaotumine eri õpiteede vahel, mida näitab joonis 51. Eesti üldkeskhariduses on rohkem kui kaks korda rohkem õpilasi, kui kutsekeskhariduses. Nii suurt üldkeskhariduses õppijate ülekaalu ei ole üheski teises vaadeldud riigis, ehkki Island ja Rootsi on väga lähedal. Seega on kutsekeskharidus õpilaste valikute põhjal Eestis võrreldes vaadeldud riikidega kõige halvemas seisus. Üldkeskharidus on eelistatuim õpitee ka Taanis. Võrreldes Eesti, Islandi ja Rootsiiga on Taanis kutseharidus siiski üsna populaarne. Norras on õpilased õpiteede vahel võrdselt jaotunud ja Hollandis, Soomes ning Sloveenias on kutsekeskharidus selgelt eelistatum õpitee.

Joonis 51. Õpilaste jaotumine keskhariduse õpiteede vahel valitud riikides ja Eestis (2019)

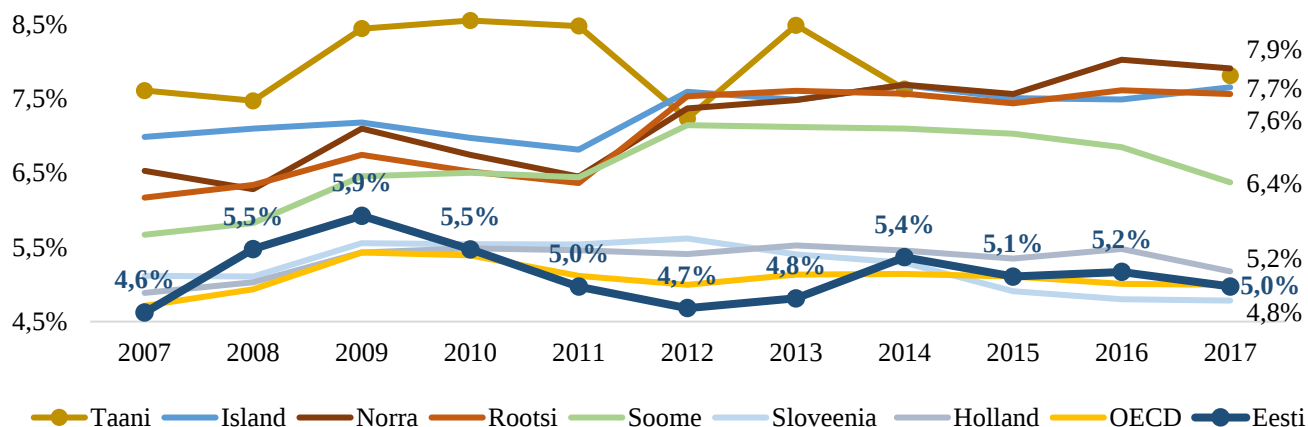
Allikas: autorite koostatud peatükis 2.1 kasutatud allikate põhjal

Eesti paistab silma ka selle poolest, et üld- ja kutsekeskhariduses on lõpetamismäärade vahel väga suur erinevus – üldkeskhariduse lõpetavad nominaal + kahe aasta jooksul 92% õpilastest, kutsekeskhariduse, aga vaid 62% ehk vahe on 30 protsendipunkti. Nii suurt erinevust ei ole üheski teises vaadeldud riigis. Kõige sarnasemad on eri õpiteede lõpetamise määrad Rootsis ja Sloveenias, teisalt jääb keskhariduse mõlemaid õpiteid arvestav lõpetamise määr mõlemas riigis Eesti näitajale alla. Kui arvestada mõlemaid õpiteid, on lõpetamise määr suurem vaid Soomes. Kutsekeskhariduse näitaja on seevastu madalam vaid Islandil, kus lõpetajate osakaal on madal ka üldkeskhariduses. Kokkuvõttlikult näitab joonis, et kutsekeskharidusest väljalangemine ja õpingute katkestamine on probleemiks kõikides analüüsitud riikides, kuid erinevus üldkeskharidusest on siiski kõige selgem Eestis. Eestis on kõrge väljalangevus selgelt muuhulgas seotud sellega, et kutsekeskharidusse astuvad üldkeskharidusega võrreldes madalama keskmise hindega, s.o akadeemiliselt nõrgemad õppijad. Sama võib täheldada mitme vaadeldud riigi puhul – kutsehariduse kipuvad valima nõrgemad õppijad.

Joonis 52. Keskhariiduse lõpetamise määr nominaalaja + kahe aasta jooksul õpitee järgi (%)
Allikas: OECD Data

Ehkki haridussüsteemid on igal pool pidevalt muutumises ning uued teooriad, pikaajalised kogemused, uudsed tehnilised lahendused ning ühiskonnas muutuvad seisukohad ja põhimõtted vormivad süsteemi erinevates suundades, mängib olulist rolli haridussüsteemide arengus ka see, kui palju on haridussüsteemi toimimiseks eraldatud ressursse.

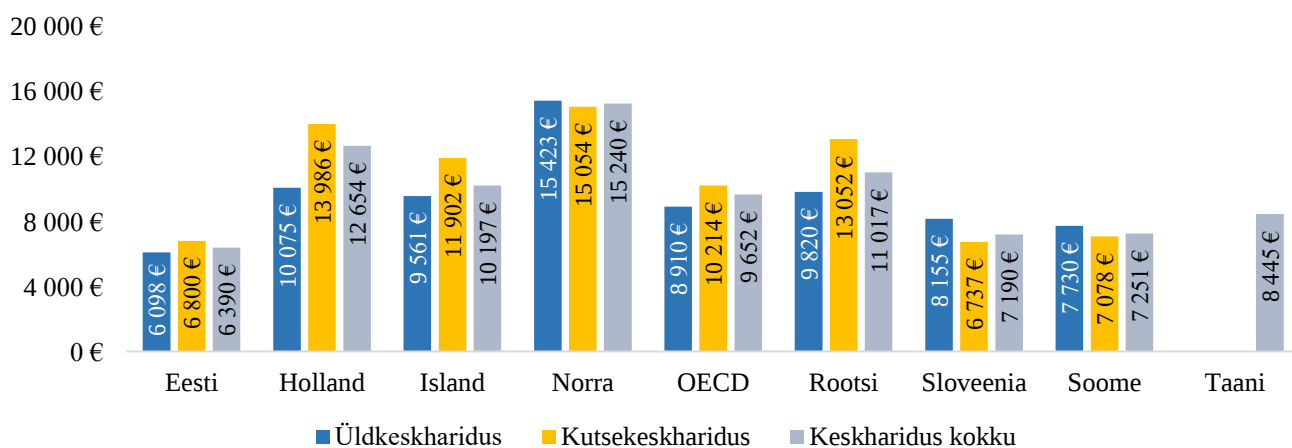
Joonis 53. Haridusele tehtud valitsuse kulutuste osakaal SKPst (2007–2017, %)

Allikas: UNESCO Institute for Statistics

* Taani kohta puuduvad 2015. ja 2016. a andmed

Suhteliselt kõige rohkem kulutatakse haridusele Taanis, Islandil, Norras ja Rootsis (joonis 53). Taani hariduskulutuste osakaal SKPst on üsna palju kõikunud, kuid olnud pidevalt kõrge. Islandi, Taani ja Rootsi kulutuste osakaal on kümne aastaga aga vaikselt kasvanud. Eesti hariduskulutuste osakaal on olnud üsna lähedal OECD keskmisele ning on suuruselt sarnane ka Hollandi ja Sloveenia näitajaga.

Kulutused keskhariidusega õpilase kohta on analüüsitud riikidest kõige suuremad Norras, kus kulutused üld- ja kutsekeskhariiduse õpilase kohta on peaaegu võrdsed (joonis 54). Kulutused on eri õpiteede õpilaste kohta üsna võrdsed ka Soomes ja Eestis. Kutsehariduse õpilastele kulutatakse üldkeskhariiduse õpilastest märgatavalt rohkem Hollandis, Islandil ja Rootsis. Eesti kulutused keskhariiduse õpilase kohta on vaadeldud riikidest kõige madalamad ning jäävad alla ka OECD keskmisele. Pigem madalad on need ka Sloveenias ja Soomes.

Joonis 54. Kulutused keskhariiduse haridusasutustele täiskoormusega õpilase kohta (2017, eur)

Allikas: OECD Data

* Väärtused on teisendatud USDst EURi 2017. aasta keskmise kursi järgi

1.3. Keskharidussüsteemide areng

Integreeritud keskhariduse mudelitest rääkides on oluline silmas pidada, et kutsekeskhariduse ja üldkeskhariduse integratsioon tähendab riikides erinevaid asju. Näiteks võib integratsioon väljenduda selles, et nii kutse- kui üldkeskharidust pakuvad samad asutused, õppekavadesse on sisse kirjutatud nii praktilised kui akadeemilised ained, õpilastele on loodud ühelt õpiteelt teisele liikumiseks hästi toimivad ja lihtsad lahendused jms. Selleks, et mõista, miks üks või teine riik on oma mudeli loonud, on oluline aru saada ühelt poolt riigi kontekstist, s.t hoiakutest, regulatsioonidest, piirangutest, ressurssidest jms, millega mudel peab sobituma ja arvestama, ning teiselt poolt keskhariduse arenguteest, s.t protsessist, kuidas on süsteem praegusesse seisu jõudnud.

Holland

Esimene haridusseadus võeti Hollandis vastu alles 1801. aastal ning seda loetakse riikliku haridussüsteemi alguseks. Enne Hollandi kuningriigi asutamist 1813. aastal, vastutasid hariduse eest põhiliselt usuorganisatsioonid, kuid kutseõpet pakkusid gildid. Kuningriigi rajamisega kirjutati põhiseadusesse, et hariduse eest vastutab riik, et elanikud, kes ei saanud endale lubada kallites erakoolides käimist, saaksid omandada tasuta põhihariduse.³⁹ 1806. aastal võeti vastu seadus, millega sätestati, et põhikoolid tuleb rajada kõikidesse omavalitsustesse ning hariduse järelvalve toimub provintsi tasandil. Lisaks võeti seadusega vastu kohustuslik õppekava, mis sisaldas hollandi keelt, lugemist, kirjutamist ja aritmeetikat. Ajalugu, geograafia ja moodsad keeled, nagu prantsuse, saksa ja inglise keel olid valikaineteks. Kesk- ja kutseharidus jäid tol ajal veel reguleerimata. 1857. aastal võeti vastu haridusseadus, millega geomeetria, geograafia, ajalugu, loodusteadused ja laulmine lisandusid kohustuslikku õppekavasse. 1901. aastal kehtestati aga 6-12aastastele lastele koolikohustus.⁴⁰

19. sajandil ja 20. sajandi alguses jagunesid algkoolid riigikoolideks ja erakoolideks. Riigikoolide ja erakoolide erinev kohtlemine viis aga poliitilise võitluseni, millega sooviti need koolitüübid võrdsustada. Katoliiklased ja protestandid tahtsid asutada oma koole ja saada selleks riigilt võrdset rahastust. Samuti soovisid riigi rahastust liberaalid haridusvabaduse kindlustamiseks. Hollandi elanikud maksid aga juba riigi haridussüsteemi rahastamiseks makse ning enamik aktiivseid kirikuskäijaid leidsid, et nad ei peaks maksma lisaks riigikoolide ülalpidamisele ka kirikule kuuluvate koolide eest. See lahkeli viis „kooli rahastusvaidluseni“, mis lahendati 1917. a põhiseadusemuudatusega, millega kehtestati võrdne rahastus era- ja riigikoolidele. Pärast 1917. aastat laiendati seda põhimõtet ka keskkoolidele ja ülikoolidele, mistõttu Hollandis on väga palju erakoole.⁴¹ Erakooli võrdsus riigikooliga seaduses on säilinud ka tänaseni ning käib haridusvabaduse põhimõtte alla. Haridusvabadus viitab sellele, et igal

³⁹ Netherlands. History & Background. <https://education.stateuniversity.com/pages/1065/Netherlands-HISTORY-BACKGROUND.html>

⁴⁰ Education in the Netherlands. History of Education. <https://www.k12academics.com/Education%20Worldwide/Education%20in%20the%20Netherlands/history-education>

⁴¹ Netherlands. History & Background. <https://education.stateuniversity.com/pages/1065/Netherlands-HISTORY-BACKGROUND.html>

hollandi elanikul on õigus käia oma põhimõtetega kooskõlas olevas koolis olenevalt kas religioonist, ideoloogiast või õppemetoodikast. Kõik koolid saavad riigilt võrdsetel alustel rahastust ning koolide asutamise õigus ei ole piiratud. Siiski peavad koolid rahastuse saamiseks vastama Haridus-, Kultuuri- ja Teadusministeeriumi poolt kehtestatud kvaliteedistandarditele. Umbes 70% hollandi põhi- ja keskkooliõpilastest käivad erakoolides.⁴²

Ametlik keskharidussüsteem loodi 1863. aastal ning see koosnes kõrgemast kodanikekoolist (*Hogere burgerschool*) ja polütehnikumist. Akadeemilist haridust anti vaid kõrghariduses, mille alla liigitusid gümnaasiumid ja ülikoolid. Sel perioodil olid keskharidus ja kõrgharidus määratletud haridusliigi, mitte õppijate vanuse järgi. Pärast 1917. aastat oli võimalik kõrgema kodanikukooli diplomiga jätkata õpinguid ülikooli teatud kursustel. Samal ajal levisid lütseumid ehk koolid, mis kombineerisid kodanikekooli ja gümnaasiumi.⁴³ 1968. aastal reformiti keskharidust ning üks suurem muudatus oli liikumise lihtsustamine erinevate keskhariduse õpiteede vahel. Reformiga tekkisid MAVO, HAVO ja VWO õpiteed (vaata ptk 2.1). Enne keskhariduse reformi lähtus keskharidussüsteem suuresti ühiskonnaklassidest: töölisklassi perede lapsed käisid enamasti kas kodumajanduskoolides (*Huishoudschool*), mis olid mõeldud tüdrukutele, või madalama taseme tehnikakoolides (*Ambachtsschool*), mis olid mõeldud poistele. Alternatiiviks olid tööliklassi lastele MULO-koolid („põhiharidus edasijõudnutele“). Keskklassi lapsed käisid kodanikekoolides (põhiliselt poisid) või tüdrukute keskkoolides (MMS koolid) ning kõrgklassi lapsed gümnaasiumides. Ainult õpilastel, kes lõpetasid kas gümnaasiumi või kodanikekooli (teatud tingimustel), oli võimalik jätkata õpinguid ülikoolis, teised õpiteed viisid ainult tööturule ning olid hariduslikus mõttes tupikteed.⁴⁴

1998. aastal püüti keskhariduse reformiga tugevdada sidet kesk- ja kõrghariduse, aga ka keskhariduse ja tööturu vahel. Reformiga loodi uus õpitee – VMBO ehk eelkutsehariduse õppekava, mis sidus omavahel varasemad MAVO ja VBO õppekavad. Keskharidus koosneb pärast seda muudatust kolmest õpiteest – eelkutseharidus (VMBO), üldkeskharidus (HAVO) ja kõrghariduseks ettevalmistav keskharidus (VWO).⁴⁵

1969. aastal pikendati koolikohustust 16. eluaastani. 1985. aastal alandati koolikohustuslikku igat – koolikohustus algab 5. eluaastast ning sellest ajast peale on kohustuslik käia vähemalt 12 aastat täisajaga koolis. 1990. aastatel lisati õppekavasse olulisele kohale informatsiooni haldamise oskused, suurendati õpilaste iseseisvust ja vastutust oma hariduse üle ning võeti suund ainete suurema integreerimise poole. 21. sajandi üks olulisemaid haridussüsteemi mõjutavaid tegureid on suur sissevõtte islamimaadest. Alanud on moslemikoolide asutamine, 2018. aastaks oli neid riigis 54.⁴⁶

⁴² Luijkx, R. & de Heus, M. (2007) The educational system of the Netherlands

⁴³ Education in the Netherlands. History of Education.

<https://www.k12academics.com/Education%20Worldwide/Education%20in%20the%20Netherlands/history-education>

⁴⁴ Luijkx, R. & de Heus, M. (2007) The educational system of the Netherlands

⁴⁵ Luijkx, R. & de Heus, M. (2007) The educational system of the Netherlands

⁴⁶ Islamic schools in the Netherlands 2018, by type, Statista, <https://www.statista.com/statistics/1082191/islamic-schools-in-the-netherlands-by-type/>

Island

Islandi haridussüsteemi juured on katoliku kiriku juures. Üks esimesi kooli rajati 1056. aastal kloostri juurde ning seal õpetati lugemist, kirjutamist, usuõpetust, laulmist ja luulekunsti. Kuna kirik oli tol ajal jõukas ja suure mõjuvõimuga, oli ka koolide rahastus väga stabiilne. Keskajast levis Islandi kultuuris arusaam, et lapsed peaksid õppima lugema, ja pärast reformatsiooni see traditsioon ka institutsionaliseeriti. Vanemad pidid kohalike vaimulike juhendamisel lastele lugemist ja kristlust õpetama. Selle tulemusena oli Island 18. sajandi lõpus üks väheseid riike maailmas, kus pea terve elanikkond oskas lugeda.⁴⁷

Esimesed põhikoolid loodi 1745. aastal, kuid koolide asutamine oli väikese rahvaarvu tõttu esialgu keeruline, eriti maapiirkondades. Seetõttu oli laste õpetamine kuni 20. sajandini suures osas vanemate vastutada⁴⁸. Esimene oluline haridusseadus, millega kinnitati hariduse põhieesmärgid ja hariduspoliitika suunad, võeti vastu 1907. a. Seadus sätestas kõikidele lastele koolikohustuse 10.–14. eluaastani ja haridus oli kõigile tasuta. Lisaks jagati maapiirkonnad, külad ja linnad hariduspiirkondadeks. Iga piirkonna valitsus pidi tagama, et piirkonnas on tasuta põhikool.⁴⁹ Esimene ülikool asutati 1911. aastal ning õpe toimus neljas valdkonnas: humanitaarteadused, teoloogia, arstiteadus ja õigusteadus. Islandi haridussüsteemi sünniks võib pidada 1926. aastat, kui loodi esimene riiklik õppekava ja laiendati koolikohustust 7.–15. eluaastani (1991. aastal 6.–16. eluaastani).⁵⁰ 1946. aastal vastuvõetud haridusseadusega kehtestati neljaastmeline haridussüsteem (algkool, põhikool, keskkool, kõrgharidus), seati keskkooli astumise eelduseks vastuvõtueksamite sooritamine ja tekitati kahe õpiteega – akadeemiline ja kutseõpe – süsteem. 1955. aastal võttis riik üle tööstus-kutsekoolide pidamise, et kindlustada selle haridusvormi püsijäämine.⁵¹

1970. aasta reformidega kehtestati kõigile elanikele õigus tasuta haridusele kõigil tasemetel, alustati eelkoolisüsteemi juurutamisega ja katsetati ühtse keskharidusega, et tasakaalustada akadeemilisi ja kutsehariduslikke õpiteid. Kohustusliku hariduse põhieesmärgiks sai õpilaste ettevalmistamine tööks ja eluks muutuvus demokraatlikus ühiskonnas. 1974. aastal sätestati esimest korda, et kõigil on võrdne õigus haridusele riiklikus süsteemis ja et kool peab mitmekülgse õpilaskonna vajadustele vastama.⁵² 1995. aastal võeti vastu seadus, millega seati koolidele kohustus luua süstemaatiline õppetöö hindamise süsteem, mis hõlmab ka vastuvõttu, sisekommunikatsiooni ja välissuhteid. Lisaks anti kohalikele omavalitsustele juhtroll kohustusliku õppe korraldamises. 1996. aastal sätestas uus seadus, et kõigil lastel on õppimise tarbeks õigus arvutile ja kvaliteetsele tarkvarale.⁵³ 1996. aasta keskhariduse reformiga püüti muuta keskharidus paindlikumaks ja mitmekesisemaks. Keskharidusse loodi rohkem

⁴⁷ U. Seelhofer (2011) The educational system of Iceland

⁴⁸ U. Seelhofer (2011) The educational system of Iceland

⁴⁹ Constitutional & Legal Foundations, Iceland. <https://education.stateuniversity.com/pages/639/Iceland-CONSTITUTIONAL-LEGAL-FOUNDATIONS.html>

⁵⁰ U. Seelhofer (2011) The educational system of Iceland

⁵¹ Constitutional & Legal Foundations, Iceland. <https://education.stateuniversity.com/pages/639/Iceland-CONSTITUTIONAL-LEGAL-FOUNDATIONS.html>

⁵² Ó. P. Jónsson (2016) Democratic and Inclusive Education in Iceland: Transgression and the Medial Gaze. Nordic Journal of Social Research

⁵³ Constitutional & Legal Foundations, Iceland. <https://education.stateuniversity.com/pages/639/Iceland-CONSTITUTIONAL-LEGAL-FOUNDATIONS.html>

võimalikke õpiteid ning ained muutusid valitud õppekavast olenevalt erialasemaks. Selgelt määratleti kõigile õppekavadele sisseastumise nõuded. Lisaks töötati kindlates ainetes välja riiklikud küpsuseksamid, mis said täielikult süsteemi osaks alles 2005. aastal. 2006. aastal kinnitati haridusmäärus, mis kehtestas kõikidele kõrgharidusasutustele nõude muuta õpe kolmeastmeliseks (bakalaureuse-, magistri- ja doktorikraad).⁵⁴ 2015. aasta koolireformiga suurendati Islandi keele tundide arvu riiklikus õppekavas ning kehtestati lugemisoskuse miinimumstandardid erinevatel põhikooliastmetel. Lisaks seati eesmärgiks analüüsida, kas kutseõppekavasid ja täiskasvanute keskharidust on võimalik lühendada. Samuti sooviti reformiga luua rohkem keskharidusest väljumise kohti, mis oleksid kooskõlas riikliku õppekava eesmärkidega. Reformiga võeti lisaks õppekava lühendamisele eesmärgiks kutseõppekavade ümberkorraldamine, sh pädevusnõuete ülevaatamine, töökohapõhise õppe lisamine kõigisse kutseõppekavadesse, eri tasemete eristamine ja põhiõppe lihtsustamine. Reformi ajendas õpilaste kirjaoskuse halvenemine, aeglane edasijõudmine keskkoolis ja õigel ajal lõpetanute väike osakaal, eriti kutsehariduses.⁵⁵

Norra

Organiseeritud hariduse algusaeg jääb Norras keskaega. 1153. a sai Norrast peapiiskopkond ja algas katedraalikoolide ehitamine, et harida preestreid Trondheimis, Oslos, Bergenis ja Hamaris. Katedraalikoolid muudeti ladinakoolideks alles reformatsiooniajal 16. sajandi keskel. Samal ajal kehtestati nõue, et kõigis turulinnades peab olema kool.⁵⁶ Norra oli üks esimesi Euroopa riike, kus kehtestati koolikohustus. 1739. a vastu võetud koolimäärus sätestas koolikohustuse alates seitsmenda eluaastast. Määruse eesmärgiks oli eelkõige religioosne areng ning usuliste ideede jõudmine ka maapiirkonna lasteni. Kuna kooli asutamine käis väiksemates piirkondades üle jõu, hakkasid õpetamise eest vastutama piirkonnakogudused ning loodi ka mitmeid rändkoole. Põhiliselt keskenduti lugemise õpetamisele, kirjutama õpiti harva ning enamik lapsi käis koolis vaid paar aastat.⁵⁷

1827. aastal asutati Norras esimene rahvakool ehk põhikool, kus seitsmeaastane õpe sai 1889. aastal kohustuslikuks. Rahvakoolide asutamisega laienes ka kohustuslike ainete nimistu – lisandusid matemaatika, laulmine ja kirjutamine. 1970ndatel ja 80ndatel rahvakoolid kaotati ja nende asemele tekkisid põhikoolid.⁵⁸ Esimesed keskkoolid asutati 19. sajandi lõpus.⁵⁹

⁵⁴ K. Jónsdóttir (1997) Current educational priorities and concerns, based on Eurydice.org, updated in 2007

⁵⁵ Ministry of Education, Science and Culture (2014) White Paper on Education Reform

⁵⁶ History of Education in Norway.

<https://www.k12academics.com/Education%20Worldwide/Education%20in%20Norway/history-education-norway>

⁵⁷ Constitutional and Legal Foundations. Norway. <https://education.stateuniversity.com/pages/1122/Norway-CONSTITUTIONAL-LEGAL-FOUNDATIONS.html>

⁵⁸ History of Education in Norway.

<https://www.k12academics.com/Education%20Worldwide/Education%20in%20Norway/history-education-norway>

⁵⁹ Constitutional and Legal Foundations. Norway. <https://education.stateuniversity.com/pages/1122/Norway-CONSTITUTIONAL-LEGAL-FOUNDATIONS.html>

Tänapäevane kool arenes välja kolme reformiperioodi tulemusena. 1969. aastal sai kohustuslikuks 9aastane põhikool mis koosnes algkoolist (1.–6. klass) ja põhikoolist (7.–9. klass). Teiseks reformiti keskkooli, kus õpe muudeti kolmeaastaseks ning mille eesmärgiks sai õpilaste kõrgkooliks või kutsekooliks ette valmistamine. Viimane reformiperiood puudutas kõrgharidust – Oslo ülikool oli ainus ülikool Norras kuni 1948. aastani, aga 1970ndateks oli rajatud veel kolm ülikooli ning algas kohalike kolledžite kiire kasv.⁶⁰

Praeguses Norra haridussüsteemis on kesksel kohal 1998. aastal vastu võetud haridusseadus nr 61. See sätestab, et Haridus- ja Teadusministeeriumil on üldine kohustus korraldada, kujundada ja arendada riigi hariduspoliitikat kõigil haridustasemetel ja -liikides, sh kutsehariduses⁶¹. Maakonnad vastutavad hariduse planeerimise, korraldamise ja rahastamise eest oma valitsusalas.

Norras tehti selged sammud integreeritud mudeli loomise suunas 1994. aastal, kui keskhariduse reformiga toodi ka kutsekeskharidus põhi- ja keskharidusseaduse alla⁶². Reformi eesmärk oli kaotada staatuseerinevused praktilise ja teoreetilise õppe vahel. Kutsekeskharidust ja üldkeskharidust sai reformi jõustumisest omandada samas koolis, mis suurendas õpilaste võimalusi nende vahel lihtsamalt liikuda. Seadus tõi kaasa kutseõppe nõudmiste karmistumise, et kindlustada kõigile noortele võrdsed võimalused elukestvaks õppeks, olenemata nende valikutest. Reformiga struktureeriti oluliselt ümber ka kutseõppekavad ja varem suhteliselt iseseisva kutsehariduse tähtsus hariduse üldeesmärkide saavutamises suurenes märgatavalt. Lisaks lihtsustati kvalifikatsioonide süsteemi: varasema 113 kvalifikatsiooni asemele jäi 13, millest 11 on kutsehariduslikud, ning suurendati märgatavalt üldharidusainete osakaalu. Kui varem oli enamik kutseõppekavasid suunatud laiale eagrupile, siis uue reformiga muutus kutseharidus üldkeskharidusega paralleelselt kulgevaks õpiteeks, mille põhisihtühm on 16–19aastased noored.

Õpilased said 1994. aasta reformiga ka uusi õigusi ja haridussüsteemis tehti järgmised põhimõttelised muudatused⁶³:

- põhikooli lõpetamine annab kõigile õpilastele õiguse astuda keskharidusse;
- õppekavad ja haridussüsteem korraldati ümber nii, et täiendava õppe läbimisel oleks kutsekeskhariduse õppekavadelt võimalik üle minna üldkeskhariduslikele õppekavadele. Selline täiendav õpe tehti kutsekeskhariduse lõpetanutele ka pärast lõpetamist kättesaadavaks;
- kutsekeskhariduses hakkas kehtima 2 + 2 mudel ehk kaks aastat koolipõhist õpet ja kaks aastat praktikat töökohal.

⁶⁰ Constitutional and Legal Foundations. Norway. <https://education.stateuniversity.com/pages/1122/Norway-CONSTITUTIONAL-LEGAL-FOUNDATIONS.html>

⁶¹ Eurydice. National Education Systems. Norway. Single Structure Education (Integrated Primary and Lower Secondary Education). https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/single-structure-education-integrated-primary-and-lower-secondary-education-20_en (Viimati kasutatud: 02.02.2021)

⁶² O. J. Olsen, H. Høst, A. H. Tønder (2014) Nord-VET – The future of VET in the Nordic Countries. Key Challenges for Norwegian VET: the state of play. http://nord-vet.dk/indhold/uploads/report1b_no.pdf

⁶³ *Ibid.*

2006. aastast on koolipõhise kutsekeskhariduse ained jagatud üldaineteks (1/3) ja kutsepetsiifilisteks aineteks (2/3). Viimased omakorda jagunevad üldisteks erialaaineteks ja õpiprojektiks. Õpiprojekti soovitatakse üldjuhul teha koostöös tööandjaga⁶⁴.

Norra kutseharidusesüsteemi üks olulisi erisusi pärineb juba 1950. aastast, kui loodi kogemuspõhine kutsequalifikatsiooni skeem. Skeem andis täiskasvanutele õiguse teha kutseksamit juhul, kui nad tõendavad, et neil on vastaval alal pikk ja asjakohane kogemus. Selline skeem on Norras olnud väga populaarne.

Norra õpipoisisüsteemi populaarsus on aastate jooksul tugevalt varieerunud. 1960. aastatel oli õpipoisiõppe peaaegu välja surnud, praegu on aga tegu keskharidussüsteemi olulise osaga. Populaarsus on käinud käsikäes riigi huviga õpipoisisüsteemi arendada ja toetada. Õpipoisiõppesse suunatavate ressursside hulk on oluliselt suurenenud. Õpipoisiõppe kaalukuse tõusu võis märgata juba 1980. aastatel, kuid 1994. aasta reformiga muutus see õppevorm veelgi olulisemaks.

2016. aastal võttis Norra parlament vastu otsuse ümber teha nii põhi- kui keskharidustaseme õppekavad⁶⁵. Otsus hõlmas ka kutsekeskharidust. Üks õppekavade muutmise eesmärke oli muuta nende sisu selliselt, et õpilastel oleks võimalik teemasid süvitsi õppida ja neist sügavuti aru saada. Ained jäid samaks, kuid muutus ainesisu. Prioriteetseks said kolm teemat:

- demokraatia ja kodanikuosalus,
- jätkusuutlik areng,
- rahvatervis ja heaolu.

Lisaks nimetatud läbivatele teemadele tähtsustati kriitilist mõtlemist ja eneserefleksiooni ning praktilistele ja kunstiainetele pandi rohkem rõhku.

2020. aastal alustati taas keskhariduse reformiga, mida peetakse kõige suuremaks pärast 1994. aastat. Selle põhieesmärk on tagada, et aastaks 2030 omandaks üheksa noort kümnest keskhariduse. Reformi ajendas vajadus vastata paremini nii õppijate (sh nõrgemate kutsealaste eeldustega õpilaste, mitmekesise taustaga õppijate ja täiskasvanute) kui tööturu vajadustele, suurendada kutsehariduse kaalu, vähendada väljalangevust ja valmistada õppijaid paremini ette edasisteks õpinguteks. Et tagada praktikakohad töökohapõhises õppes – praegu ei leia 1/3 õppijaid praktikakohta – seatakse sisse õigus praktikakohale. Õiguse rakendamine on siiski endiselt probleemne, sest praktikat pakkuvaid ettevõtteid ei ole piisavalt. Tegeletakse kõrgharidusse vastuvõtu süsteemiga ja täpsustatakse soolise võrdõiguslikkuse meetmeid. Kavas on üle minna modulaarsetele õppekavadele ja kohandada rahastust (sh õppelaenusüsteemi, mis praegu ei sobi modulaarse õppega).

Reformiga soovitakse:

- laiendada kutsealase ümberõppe võimalusi (noortele ja täiskasvanud õppijatele eraldi õpperühmad);

⁶⁴ O. J. Olsen, H. Høst, A. H. Tønder (2014) Nord-VET – The future of VET in the Nordic Countries. Key Challenges for Norwegian VET: the state of play. http://nord-vet.dk/indhold/uploads/report1b_no.pdf

⁶⁵ Eurydice. National Education Systems. Norway. National Reforms in School Education. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/national-reforms-school-education-48_en

- suurendada praktikakohtade arvu, seades sisse õiguse praktikakohale;
- kehtestada õigus keskharidusele (mh kaotatakse kohustus läbida keskharidus 3a jooksul);
- arendada varajase sekkumise meetmeid õppijate probleemide avastamiseks ja mitmekesise õppijarühma toetamiseks;
- tõsta kutseõpetajate kompetentsi;
- suurendada kutseõppe atraktiivsust

Reform toob kaasa suuremad kulud KOVidele, mis vastutavad keskhariduse eest. Lisakulud kaasnevad ka õppekavamuudatustega (rohkem valikuid, individualiseerimist on kallim). Riik hakkab rahastama kahe kutsequalifikatsiooni omandamist. Õpetajate pädevuse arendamiseks on õpetajad seotud ettevõtetega, aga on kavas uusi meetmeid.⁶⁶

Rootsi

Esimene keskharidust andev kool loodi Rootsis 1623. aastal. Keskharidusõpe kestis siis neli aastat ja pärast esimese kooli avamist hakkas keskkooli maakonnakeskustesse lisanduma. 1649. aastal võeti vastu haridusseadus, millega sätestati, et keskhariduseelne haridus (*lower-secondary education*) on neli aastat ja keskharidus samuti neli aastat. 1693. aastal kehtestati esimest korda küpsuseksami nõue ülikooli kandideerimiseks. 1849. aastal jagunes keskkool kaheks õpiteeks – klassikaline ja tänapäevane. 1905. aastast hakati looma ka kaht tüüpi keskkooli – 4aastase ja 6aastase õppega⁶⁷.

Rootsi kutsehariduses on koolipõhine õpe olnud töökohapõhisest selgelt olulisemal kohal. Seetõttu on ka kaubanduse ja tööstuse roll hariduse kujundamisel olnud märksa tagasihoidlikum kui paljudes teistes riikides. Kutseõppe juured on Rootsis nagu ka mujal seotud traditsioonilise käsitööga. 19. sajandi keskpaigas, kui traditsioonilise käsitöö tähtsus kaubanduses vähenes, muutus ka seda tüüpi hariduse andmine vähem tähtsaks. 20. sajandi alguses hakati kutseharidusele peamiselt tööstuse vajaduste tõttu taas suuremat tähelepanu pöörama. 1918. aastal loodi esimesed tehnilised keskkoolid, millega pandi alus kutsekoolide asutamisele. Samuti võeti vastu esimesed tänapäevased kutseharidust reguleerivad seadused⁶⁸. Kutsekoolid jagunesid kaheks – kutsekoolid ja õpipoisikoolid. Õpipoisikoolid pakkusid teoreetilist esmakoolitust ja kutsekoolid kõrgemal tasemel täiendusõpet. Mõlemasse kooli astumise tingimus oli töötamine. Õpe toimus vabal ajal, õhtuti ja pühapäeviti. Kutsekoolide ja õpipoisikoolide kõrvale tekkisid paar aasta hiljem ka nn töökojakoolid (*workshop schools*), kuhu põhihariduse lõpetanud said astuda alates 13. eluaastast ja kus õppimine ei eeldanud tööl käimist. Esmakordselt oli tegu täisajaga kutseõppega, mis toimus eraldi tasustatud tööst ja töökohtadest. Reformi taustal oli kriitiline suhtumine õpipoisiõppesse, mille puhul väideti, et

⁶⁶ M. Haukås, T. Nilsen. Reform - 2030 – Upper secondary education. Ettekanne ReferNeti 26.05.2021 partnerite foorumil.

⁶⁷ Eurydice. National Education Systems. Sweden. Organisation and Governance.

https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/organisation-and-governance-80_en

⁶⁸ O. J. Olsen, H. Høst, A. H. Tønder (2014) Nord-VET – The future of VET in the Nordic Countries. Key Challenges for Norwegian VET: the state of play. http://nord-vet.dk/indhold/uploads/report1a_se.pdf

ettevõtetes kasutatakse praktikante odava tööjõuna ja see ei ole hariduse eesmärkidega kooskõlas.

Kuigi õpilaste arv nendes koolides oli väga väike, olid 1920. ja 1930. aastatel tehtud otsused olulised ning nende mõju on edasi kandunud ka praegusesse aega⁶⁹:

- Õpipoistele ja töötutele noortele ei kehtestatud koolikohustust, mis mõnedes riikides oli õpipoisiõppe arengu oluliseks aluseks.
- Mõningate eranditega sai valitsus toetada vaid koolipõhise õppega koole.
- Ei kaalutud võimalust anda vastutust kutsehariduse toimimise eest ka ettevõtetele. Teistes riikides sai kulude jaotamine ettevõtetega regulatsioonide tähtsaks osaks ja aitas suuresti õpipoisiõpet rahastada.
- Õpipoiste haridus- ja lepingutingimusi ei reguleeritud kõrgemal tasandil, vaid jäeti ettevõtete vastutusele, seega jäi kutseõppe praktika osa üsna reguleerimata.

1949. aastal loodi ühtne keskharidus, mis 1964. aastal jagunes viieks 3aastaseks õpiteeks: keelte, loodusteaduste, sotsiaalteaduste, majanduse ja tehnilise hariduse suund. Samal aastal tekkis ka esimene tehniline kutsekool. 1960. aastatel kerkis taas üles ka varem sageli kõlanud kriitika kutseõppe kohta: õpet peeti liiga kitsaks ja suure puudujäägina nähti vähest tähelepanu üldoskustele. Arvati, et ettevõtlussektoril võiks olla suurem mõju kutseõppe kujundamisele.⁷⁰ 1970. aastal ühendati keskkoolid, tehnilised kutsekoolid ja kutseharidus ühtseks süsteemiks, s.t **loodi integreeritud keskhariduse mudel**.⁷¹ Integreeritud mudel hõlmas nii kolme- kui kaheaastaseid õppekavasid. Kutsehariduslikud õppekavad olid kaheaastased ning valida sai majandus-, sotsiaal- ja tehnikavaldkonna õppekavade vahel. Kutsehariduslikud õppekavad olid üldkeskhariduslikest praktilisemad, aga varasemate kutsekoolide õppekavadest teoreetilisemad. Kutseõppekavadel vähendati erialaainete osakaalu – esimese aasta õppemahust umbes 1/3 moodustasid üldained, nagu matemaatika, rootsi keel, inglise keel ja sotsiaalteadused.⁷²

1991. aastal tühistati riiklikud nõuded kohalikes omavalitsustes õpetajate ja koolijuhtide valimisel. Tegu oli olulise sammuga suurendamiseks kohalike omavalitsuste vastutust oma piirkonna koolide juhtimise eest. Reformi põhieesmärgiks oli tõsta üldist haridustaset ja valmistada kõiki ette elukestvaks õppeks. Keskharidus muudeti paindlikumaks, et toetada õpilasi üha kiiremat kohanemist nõudvasse töömaailma sisenemisel. Kutsekeskharidus ei olnud enam tupiktee, vaid andis teadmiste pagasi, mis toetas edasisi õpinguid.⁷³ 1992. aastal loodi uus

⁶⁹ O. J. Olsen, H. Høst, A. H. Tønder (2014) Nord-VET – The future of VET in the Nordic Countries. Key Challenges for Norwegian VET: the state of play. http://nord-vet.dk/indhold/uploads/report1a_se.pdf

⁷⁰ Upper Secondary School 2011 (2012) Skolverket.

<https://www.aranasgymnasiet.kungsbacka.se/Global/Om%20skolan/Dokument/Upper%20secondary%20school%202011.pdf>

⁷¹ Eurydice. National Education Systems. Sweden. Organisation and Governance.

https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/organisation-and-governance-80_en

⁷² Upper Secondary School 2011 (2012) Skolverket.

<https://www.aranasgymnasiet.kungsbacka.se/Global/Om%20skolan/Dokument/Upper%20secondary%20school%202011.pdf>

⁷³ OECD (1998) Thematic Review of the Transition from Initial Education to Working Life. Sweden. Background Report.

keskhariduse süsteem. 1964. aastast rakendatud õppesuunad asendati 16 riikliku õppekavaga, millele 2000. aastal lisandus veel üks.⁷⁴ Kutsekeskhariduse õppekavasid pikendati ühe aasta võrra kolme aastani sarnaselt üldkeskhariduse õppekavadega. Kutsekeskhariduses suurendati üldoskuste ja -teadmiste osakaalu ning üldained muutusid kõikides õppekavades kohustuslikuks⁷⁵.

Hilisematest reformidest on oluline 2011. aasta oma, millega võeti vastu uus haridusseadus ja muudeti õppekavasid. Varasemad 17 õppekava asendati 18-ga, millest kuus valmistavad ette kõrghariduseks ja 12 on kutseõppekavad. Lisaks loodi viis sissejuhatavat õppekava, mis on mõeldud õpilastele, kes mingil põhjusel teistele õppekavadele ei kvalifitseeru (nt teistest riikidest tulnud õpilased, kes ei oska piisaval tasemel rootsi keelt).

Sloveenia

Nagu ka teisi endisi idabloki riike, mõjutas Sloveenia haridussüsteemi esiteks kommunismiaeg ja teiseks vabaduse taastamine 1991. aastal. 1993.–1996. aastal võeti vastu mitmeid uusi seadusi, et luua kõigile inimestele võimalus omandada haridust ja seeläbi saada tööd soovitud erialal⁷⁶. Sloveenia haridussüsteemi arengut on oluliselt mõjutanud ka Euroopa Liidu liikmeks astumine.

Sloveenia haridussüsteemi juured ulatuvad sajandite taha. Esimesed ideed luua riiklik sloveeniakeelne haridussüsteem, et tõsta üldist kirjaoskuse taset, tekkisid juba reformatsiooniajastul (1550). Esimene kool, mille eesmärk oli õpilasi ülikooliks ette valmistada, loodi 1563. aastal, kuid haridus ei olnud sloveeniakeelne⁷⁷. Kõiki haridustasemeid hõlmav süsteem loodi 1770. aastal Austria-Ungari kuningriigi ajal. 1774. aastal kehtestati osaliselt ka koolikohustus.⁷⁸ Illüüria provintside ajal (1809–1813), kui Lääne-Sloveenia kuulus Napoleoni Prantsuse keisririigi koosseisu, jagati keskkoolid kaheks: gümnaasiumid ja lütseumid. Gümnaasiumides kestis õpe 2–4 aastat ning kohalikus keeles õpetati prantsuse keelt, itaalia keelt, ladina keelt, aritmeetikat ja religiooni. Gümnaasiumitunnid valmistasid ette lütseumiõppeks, kus prantsuse keelt, itaalia keelt, ladina keelt, ajalugu, geograafiat, matemaatikat, füüsikat, loogikat ja moraaliõpetust õpetati prantsuse või itaalia keeles.⁷⁹ 1848. aastal Austria ülemvõimu ajal loodi Viini esimene haridusministeerium ja järgneval aastal jõudis lõpule keskhariduse reform, mille tulemusena loodi keskkoolide (*grammar school*) süsteem, mis jäi toimima 110 aastaks. Loodud gümnaasiumid pakkusid üldharidust ja õpe kestis

⁷⁴ O. J. Olsen, H. Høst, A. H. Tønder (2014) Nord-VET – The future of VET in the Nordic Countries. Key Challenges for Norwegian VET: the state of play. http://nord-vet.dk/indhold/uploads/report1b_no.pdf

⁷⁵ M. Kuczera, S. Field, Hoffman. N., S. Wolter (2008) A Learning for Jobs Review of Sweden, OECD Reviews of Vocational Education and Training.

⁷⁶ U. Štremfel, D. Lajh (2012) Development of Slovenian Education Policy in the European Context and Beyond. University of Ljubljana. Educational Research Institute.

⁷⁷ Organisation of the education system in Slovenia (2009) European Commission, Education, Audiovisual & Culture, Executive Agency

⁷⁸ U. Štremfel, D. Lajh (2012) Development of Slovenian Education Policy in the European Context and Beyond. University of Ljubljana. Educational Research Institute.

⁷⁹ Organisation of the education system in Slovenia (2009) European Commission, Education, Audiovisual & Culture, Executive Agency

kaheksa aastat. Gümnaasiumi lõpetamiseks tuli sooritada eksam, mis oli ka ülikoolidesse kandideerimise aluseks. 1850. aastal korraldati küpsuseksameid esimest korda. Sellised gümnaasiumid said eelkõige eliidi koolideks. Naised said gümnaasiumisse astuda alles 19. sajandi lõpus.⁸⁰

Eelmainitud üldhariduslike gümnaasiumite kõrvale tekkisid 7aastase õppega reaalgümnaasiumid, kus keskenduti rohkem tehnilistele ainetele ja mille lõpetajad said edasi õppida tehnilistes kolledžites. 1869. aastal võeti vastu põhikooliseadus, millega muudeti kaheksa aastat põhiharidust kohustuslikuks.⁸¹ Ülikooli astumise tingimuseks sai lõpueksam. 1919. aastal asutati esimene sloveeniakeelne ülikool ja 1921. aastal loodi esimesed täiskasvanute haridusasutused.⁸²

Sotsialistliku Jugoslaavia koosseisus pärast II maailmasõda muutus koolide roll oluliselt – hariduse põhifunktsiooniks sai majanduse arenguvajaduste toetamine. Lisaks püüti vähemalt keskharidus muuta rohkem kättesaadavaks ka vaesematest peredest ja piirkondadest noortele ning lihtsustada liikumist eri koolitüüpide vahel. Põhjalik reform viidi läbi aga alles 1950. aastal.⁸³ 1950. aastate kiire majandusareng ja suuremad ümberstruktureerimised tekitasid vajaduse parandada üldhariduse kvaliteeti ja luua kutsevalifikatsioonid. 1958 aastal võeti vastu haridusseadus, millega tõsteti oluliste haridusvalikute tegemise iga 11. eluaastalt 15. eluaastani. 1981. aastal võeti kasutusele uus hariduskontseptsioon – haridus pidi olema suunatud tööellu astumiseks. Õppekavad hakkasid keskenduma õpilaste ettevalmistamisele tööturule või kõrgharidusse suundumiseks. Puhtalt akadeemilisele õppele keskendunud gümnaasiumid kaotati. Selline ümberkorraldus seadis haridussüsteemi pea täielikku sõltuvusse tööturu vajadustest ja pärssis oluliselt akadeemilise õppe võimalusi.⁸⁴

Taasiseseisvuse algusaastad tõid kaasa mitmeid reforme. 1991. aastal muudeti lühikesed kutseõppekavad kahe- või kolmeaastasteks kutseõppekavadeks ning nelja-aastaseks tehnilise kutsehariduse õpiteeks. Keskharidus jagunes üldkeskhariduseks, kutsekeskhariduseks ja tehniliseks keskhariduseks. 1995. aastal võeti vastu hariduse korralduse ja rahastamise seadus, millega kehtestati hariduse rahastamispehmoõtted riiklikul ja kohalikul tasandil.⁸⁵ Sloveenia taasiseseisvumisele järgnenud haridussüsteemi reformimise aega saab vaadelda kolme perioodina. Esimesel perioodil ehk 1990. aastate alguses keskenduti haridussüsteemi ümberkorraldamisele, sh rahastamissüsteemi korrastamine, ning seati uued eesmärgid haridusele üldiselt ja ka igale haridustasemele. See periood lõppes 1995. aastal, kui võeti vastu Sloveenia Vabariigi hariduse valge paber koos nelja seadusega, millest igaüks reguleeris üht haridustaset. Teine faas algas riikliku õppekava nõukogu ja selle alla praktikutest ja spetsialistidest koosnevate riiklike ainekomiteede loomisega. Koostöös loodi uus õppekava ning kõigi põhikooli- ja keskkooliainete ainekavad. Kolmas faas algas 1998. aasta detsembris,

⁸⁰ A. Gabric (2000) The Education System in Slovenia in the 20th Century.

⁸¹ A. Gabric (2000) The Education System in Slovenia in the 20th Century.

⁸² U. Štremfel, D. Lajh (2012) Development of Slovenian Education Policy in the European Context and Beyond. University of Ljubljana. Educational Research Institute.

⁸³ A. Gabric (2000) The Education System in Slovenia in the 20th Century.

⁸⁴ U. Štremfel, D. Lajh (2012) Development of Slovenian Education Policy in the European Context and Beyond. University of Ljubljana. Educational Research Institute.

⁸⁵ Organisation of the education system in Slovenia (2009) European Commission, Education, Audiovisual & Culture, Executive Agency

kui asutati riiklik hindamiskomitee, mille ülesandeks sai jälgida, kuidas uus õppekava ja uued ainekavad ning erinevad koolistruktuurid mõjutavad õpilaste teadmiste taset⁸⁶. Sloveenia liitus erinevate rahvusvaheliste ühingute ja liitudega ning on arendanud haridussüsteemi kooskõlas rahvusvaheliste suundumustega.⁸⁷

2006. aastal algas taas haridussüsteemi õigusliku raamistiku ümberkujundamine. Eelkõige keskenduti koolide autonoomia suurendamisele ja õpilastele rohkemate valikute pakkumisele⁸⁸. Vastu võeti ka kutseharidusseadus. Oskustepõhise õppe arendamise fookusesse tõusis kutseõppe kohandamine tööturu vajadustega. Muudatusi tehti õppekavade planeerimises, arendati koolide ja ettevõtete koostöökultuuri, kujundati ümber hindamispõhimõtted ja edendati kutseõppe atraktiivsust. Oluliselt suurendati investeeringuid haridusasutustesse ja tehti jõupingutusi töökohapõhise õppe juurutamiseks.⁸⁹ 2017. aastal võeti vastu praktikaseadus, millega alustati praktika piloteerimist kaheksas kutseõppekavas (ISCED 353). Sloveenia töökohapõhise õppe süsteem on üsna vähe arenenud, sest Nõukogude Liidu ajal kadus õpipoisisüsteem täielikult ning kuigi hariduse eesmärgina oli sõnastatud majandusarengu toetamine, kadus tegelikkuses ka koostöö ettevõtete ja haridussüsteemi vahel. Töökohapõhise õppe reform algas lõpuks 1995. aastal, kuid 2005. aastal süsteem kaotati. Praegu hinnatakse seda üldiselt veaks, kuna tehnilistel õppekavadel jäi praktikakomponent nõrgaks. Ka tööandjad eelistasid töökohapõhist õpet ettevõttes. 2016. aastal valmistati ette töökohapõhise õppe seadus, mis hõlmas just praktilist õpet ettevõttes. Töökohapõhise õppe raames sõlmivad kool, ettevõtte ja õpilane lepingu. Koolides on töökohapõhises õppes õppijatele eraldi kursusi, aga paljud kursused on koos koolipõhises õppes osalejatega. Praegu piloteeritakse integreeritud lahendust. Üldiselt ei ole töökohapõhine õpe eriti populaarne ning selle maine on pigem madal. Ka ettevõtted ei ole motiveeritud töökohapõhisesse õppesse investeerima ega panusta kuigivõrd aruteludesse.⁹⁰

Soome

12. sajandil hakkas Rootsis haridust kontrollima ja pakkuma kirik. Kuna Soome kuulus sel perioodil Rootsi alla, vastutas kirik hariduse eest ka Soome territooriumil. Sel perioodil sai omandada väga algelisel tasemel üldharidust ja kutseharidust. Kiriku roll Soome rahva lugemisoskuse kujundamisel oli väga suur, kirjutamisoskus muutus soomlaste seas tavaliseks aga alles 19. sajandi teises pooles ja 20. sajandi alguses. 16. sajandil loodi kirjaskoolid ja tehasekoolid ning asutati esimene ülikool. 16. sajandil hakkas ka riik vaikselt kirikust eemalduma. 19. sajandi keskel püüti paralleelselt loodusteaduste võidukäiguga ja kaubandusele toetuva majandusmudeli poole liikumisega reformida ka haridust. Vaimulikkond seisis reformidele jõudsalt vastu ja 1866. aastal võttis sekulaarne riik hariduskorralduse enda kätte.

⁸⁶ L. Plut-Pregelj. Educational Reform in the First Decade of Slovenian Political Pluralism. Global Europe Program. <https://www.wilsoncenter.org/publication/229-educational-reform-the-first-decade-slovenian-political-pluralism>

⁸⁷ U. Štremfel, D. Lajh (2012) Development of Slovenian Education Policy in the European Context and Beyond. University of Ljubljana. Educational Research Institute.

⁸⁸ M. Brejc, M. Sardoč, D. Zupanc (2011) OECD Review on Evaluation and assessment frameworks for improving school outcomes Country background report: Slovenia

⁸⁹ Cedefop, Summary of Main Elements and Distinctive Features of VET

⁹⁰ Intervjuu, Kutsehariduse Keskuse osakonna juhataja Darko Maliga (01.02.2021)

Muutuse tulemusena loodi põhihariduse süsteem, et iga laps saaks lugemisoskuse. Keskkhariduse reformimiseni jõuti veidi varem – 1840. aasta reformiga pandi alus koolipõhisele kutseharidusele. Samal ajal said naised õiguse astuda akadeemilisse haridusse. Õpetajaharidust hakkasid pakkuma eraldi koolitusasutused. 1860. aastate alguses asutati esimesed rahvakoolid, et vastata noorte täiskasvanute vajadustele.

1917. aastal Soome iseseisvus (Soome oli Rootsi võimu all 12. sajandist 1809. aastani ning Vene võimu all kuni 1917. aastani). Juba iseseisvuse algusajast oli Soome sihiks luua tugeva sotsiaalse võrgustikuga riik, kus riigivõim kontrollib nii sotsiaal-, majandus- kui ka haridusvaldkonda. Hariduses nähti sotsiaalse võrdsuse alustala ning võrdsus sai ka haridussüsteemi enda põhiideeks.⁹¹ Teine suur reformiperiood algas 1920ndate alguses, kui sai selgeks, et haridussüsteem ei vasta toonastele vajadustele. Endiselt leidis inimesi, kes ei osanud lugeda, ligi 30% ei osanud kirjutada ja vaid 5% omandasid kõrgema kui rahvakoolide hariduse.⁹² 1921. aastal kehtestati koolikohustus. Linnad olid kohustatud viie aastaga looma kõigile kättesaadava koolivõrgu ning maalised asulad said selleks aega 16 aastat. Riik toetas koolide ehitust ja koolimajade ülalpidamist suurel määral. Juba 1891. aastal oli haridus riigieelarves suuruselt teine kuluartikkel ja selle osatähtsus kasvas pidevalt. 1944. aastaks olid kõik kohalikud omavalitsused riigi antud ülesande täitnud ja rajanud põhikoolid.⁹³

1939. aastal võeti vastu kutseõppeasutuste seadus, millega kutseharidust hakkas rahastama riik. 1958. aastal asutati kaheaastane keskkharidusjärgne kool. 1960. aastatel viidi läbi Soome ajaloo suurim haridusreform – loodi ühtluskool. Kuni 1970. aastateni hõlmas kohustuslik haridus nelja aastat rahvakooli ja veel kolme aastat kodanikukooli (*kansalaiskoulu*). Pärast 4aastast rahvakooli jätkasid aga osad õpilased keskkoolis (*oppikoulu*), mis jagunes viieaastaseks madalama taseme keskkhariduseks ja kolmeaastaseks kõrgemaks keskkhariduseks. Kõrgema keskkhariduse asemel oli võimalik omandada ka kutseharidust kas kutsekolledžites (võimalik suunduda pärast madalama taseme keskkharidust) või kutsekoolides (pärast *kansalaiskoulu*’t). Sellised paralleelsed õpiteed löid ühiskonnas hariduslikku ebavõrdsust. Eesmärgiks sai luua integreeritud terviklik haridussüsteem. Rahvakoolid ja madalama taseme keskkoolid ühendati 1968. aastal vastu võetud haridussüsteemi määrusega põhikoolideks. Kõrgema taseme keskkool lahutati madalama taseme keskkoolidest. Ühtse koolisüsteemi loomist alustati 1972. aastal ja protsess jõudis lõpule 1977.⁹⁴ aastal. See periood viis ka haridussüsteemi täieliku tsentraliseerimiseni. Tsentraliseerimises nähti võimalust ühtluskooli reform läbi suruda, vaatamata parempoolsete poliitiliste jõudude ning keskkooliõpetajate liidu tugevale vastuseisule. 1980. aastate lõpus koolisüsteem taas detsentraliseeriti. Koolide autonoomia

⁹¹ Risku, M. (2014). A historical insight on Finnish education policy from 1944 to 2011. Italian Journal of Sociology of Education, 6(2), 36-68. Retrieved from http://www.ijse.eu/wpcontent/uploads/2014/06/2014_2_3.pdf

⁹² K. Jónsdóttir (1997) Current educational priorities and concerns, based on Eurydice.org, updated in 2007

⁹³ Risku, M. (2014). A historical insight on Finnish education policy from 1944 to 2011. Italian Journal of Sociology of Education, 6(2), 36-68. Retrieved from http://www.ijse.eu/wpcontent/uploads/2014/06/2014_2_3.pdf

⁹⁴ K. Jónsdóttir (1997) Current educational priorities and concerns, based on Eurydice.org, updated in 2007

suurenes märgatavalt ning koolid hakkasid ise koostama oma õppekava lähtudes riiklikest raamidest.⁹⁵

1970. aastatel reformiti ka õpetajakoolitust. Kuni selle ajani õpiti õpetajaks spetsiaalsetes õpetajakolledžites. Reformiga viidi õpetajakoolitus üle ülikoolidesse. 1979. aastal kehtestati õpetajatele magistrikraadi nõue. Umbes kümme aastat hiljem hakkas lõpuks õpetajaameti maine paranema ja õpetajad muutusid oma töös ka tunduvalt iseseisvamaks.⁹⁶

Ehkki visioon haridusest kui avalikust teenusest on püsinud muutumatuna 1968. aastast, võeti 1990. aastatel selge suund vanemate suuremale valikuõigusele, õppijakesksele lähenemisele ja koolisüsteemi süstemaatilisele hindamisele.⁹⁷ Kui 1970. aastatel oli õpilaste õpitulemustes suuri erinevusi, mis korreleerusid tugevalt nende sotsiaal-majandusliku taustaga, oli koolidevaheline erinevus 2006. aastaks PISA testi andmetel 5% ehk kordades väiksem OECD keskmisest (33%). Ka õpilastevaheline erinevus oli tunduvalt väiksem kui enamikes OECD riikides.⁹⁸ Üks hilisemaid olulisi haridusreforme pärineb 2004. aastast, kui võeti kasutusele uus riiklik õppekava. 21. sajand tõi Soome haridussüsteemile palju positiivset tähelepanu, kuna Soome õpilased said järjepidevalt rahvusvahelises PISA testis väga häid tulemusi. Ka 2016. aasta täiskasvanute oskuste uuringus (PIAAC) jõudsid soomlased esikolmikusse kõigi oskuste kategooriate puhul. Praegu valmistatakse Soomes sotsiaaldemokraatliku valitsuse algatusel ette üleminekut kohustuslikule tasuta keskkaridusele ja koolikohustusliku ea tõstmist 18. eluaastani. Koolikohustuse seadus jõustus 1. augustil 2021, kuid juba 2021. aasta algusest jõustus 9. klassi lõpetajate kohustus jätkata õpinguid järgmisel haridustasemel.⁹⁹

Taani

Taani haridussüsteemi on hinnatud selle sidususe ja terviklikkuse pärast. Taani tööjõud tundub riikide võrdluses ühtne ja stabiilne. Siiski on ka sellesse süsteemi ajaga sisse kirjutatud mõned tupikteed ja vähem populaarsed valikud ning on eksperte, kes on hakanud Taani mudeli kestlikkuses kahtlema.

12. ja 13. sajandil loodi kirikute juurde esimesed koolid. 1479. aastal rajas kuningas Christian I paavsti loal Kopenhaagenisse esimese ülikooli, mis jäi 400 aastaks riigi ainsaks ülikooliks.¹⁰⁰ Kuni 16. sajandini vastutas hariduse eest Rooma katoliku kirik, aga pärast reformatsiooni oli Taani üks esimesi Euroopa riike, kus riigikirikuks sai luteri kirik ja see on Taani haridussüsteemi väga tugevalt mõjutanud. Sel perioodil loodud haridussüsteemi põhialused jäid pidama koguni kuni 19. sajandini.¹⁰¹ 1536. aastal võttis riik varem katoliku kiriku halduses

⁹⁵ Antikainen, A. & Pitkänen, A. (2014) Educational Reforms in Finland, Department of Social Sciences, University of Eastern Finland

⁹⁶ Saavedra, J.; Alasuutari, H. & Bernal, M. G. (2018) Finland's Education System: The Journey to Success. <https://blogs.worldbank.org/education/finland-s-education-system-journey-success>

⁹⁷ Antikainen, A. & Pitkänen, A. (2014) Educational Reforms in Finland, Department of Social Sciences, University of Eastern Finland

⁹⁸ Darling-Hammond, L. (2010) What We Can Learn from Finland's Successful School Reform. <https://edpolicy.stanford.edu/library/publications/543>

⁹⁹ <https://www.oph.fi/fi/kehittaminen/perustietoa-oppivelvollisuuden-laajentamisesta>

¹⁰⁰ Organisation of the education system in Denmark (2010) European Commission

¹⁰¹ J. B. Solidaga, E. A. Ganapin (2018) Comparative analysis between Finland and Denmark

olnud koolid üle ja seda peetakse Taani riikliku haridussüsteemi sünniks¹⁰². Hilisemaid arenguid on suuresti mõjutanud asjaolu, et Taani oli kuni II maailmasõjani väga tugevalt põllumajandusele orienteeritud. Tööstus- ja teenindussektor hakkas sõja järel ülikiiirelt arenema ja praegust haridussüsteemi võib teatud määral pidada moderniseerumise tagajärjeks.

Esimene haridusseadus võeti vastu 1814. aastal ja sellega kehtestati 8aastane kohustuslik haridus¹⁰³. Üks olulisi Taani haridussüsteemi verstaposte oli ka rahvakeskkoolide loomine 19. sajandil. Sajandi alguses levisid Euroopas revolutsioonilised valgustuse ja rahvusliku romantismi ideed, millest inspireerituna filosoof-luuletaja Grundtvig lõi rahvakeskkoolide kontseptsiooni. Ta märkas, et valgustust vajab üha kasvav vaeste ja tihti harimatute iseseisvate põllumeeste klass, kes olid maaomanike võimu alt vabastatud. Põllumeestel ei olnud ei raha ega aega, et käia ülikoolis ja neile oli vaja alternatiivi.¹⁰⁴ Grundtvig kritiseeris tolleaegseid akadeemilise suunitlusega koole (*grammar schools*) ja pooldas põhioskuste arendamist¹⁰⁵. Lisaks pärineb Grundtvigilt veendumus, et haridus ei peaks olema üksnes lapsepõlve osa, vaid elukestev.¹⁰⁶ Esimene rahvakeskkool loodi 1844. aastal¹⁰⁷. Sellistes koolides ei olnud ei sisseastumis- ega lõpueksameid, õpilased olid enamasti täiskasvanud vanuses 18–30 aastat ja põhiliselt õpetati ajalugu, religiooni, taani keelt ja kirjandust, matemaatikat, muid reaalseid, kehalist kasvatust ja praktilist farmitööd.¹⁰⁸ Rahvakeskkoolide loomisega sündis Taanis dualne haridussüsteem, kus kõrvuti eksisteerisid riiklik haridus ja tasuta rahvaharidus. 1860.–80. aastatel arenes rahvakeskkoolide visioon jõudsalt ja sellest kasvas välja kaks haru – rahva internaatkoolid, kus 15–18aastased noored käisid ühe aasta, ja rahvakeskkoolid, mille kursustel üle 18aastased täiskasvanud võisid igal eluhetkel osaleda. Kursuste kestus varieerus ühest nädalast üheksa kuuni.¹⁰⁹ Selline põllumeeste klassist lähtunud koolitraditsioon on tänaseni jäänud Taani haridussüsteemi mitteformaalseks vabahariduslikuks osaks, mis mõjutab riigi süsteemi ja pakub alternatiivset praktilist haridust.¹¹⁰

Õpipoisiõppe juured on nagu enamikes teistes Euroopa kaubandusriikides keskajas. Õpe oli kuni 1800. aastate keskpaigani seotud gildide ja kaubandusorganisatsioonidega. Gildide õigus õpipoisiõpet reguleerida tekitas tugeva suhte õpipoiste, meistrite ja tööliste vahel. Õpipoisid sõlmisid gildidega lepingud. 1857. aastal võeti vastu kaubandusseadus, mis kaotas gildide õiguse õpipoisiõpet reguleerida.¹¹¹ 19. sajandi lõppu iseloomustab mitmete tehniliste ja kaubanduskoolide teke vastusena kaubandusühingute ja -liitude nõudlusele kaubandusega seotud oskuste järele. 1889. aastal võeti vastu õpipoisiõppe seadus, millega meistrid ja

¹⁰² J. B. Solidaga, E. A. Ganapin (2018) Comparative analysis between Finland and Denmark

¹⁰³ Organisation of the education system in Denmark (2010) European Commission

¹⁰⁴ Danish folk high schools, A brief history of the folk high school, <https://www.danishfolkhighschools.com/about-folk-high-schools/history/>, viimati kasutatud: 15.03.2021

¹⁰⁵ J. B. Solidaga, E. A. Ganapin (2018) Comparative analysis between Finland and Denmark

¹⁰⁶ A short history of the free Danish school tradition. The free Danish school tradition (2017)

¹⁰⁷ Danish folk high schools, A brief history of the folk high school, <https://www.danishfolkhighschools.com/about-folk-high-schools/history/>, viimati kasutatud: 15.03.2021

¹⁰⁸ J. B. Solidaga, E. A. Ganapin (2018) Comparative analysis between Finland and Denmark

¹⁰⁹ A short history of the free Danish school tradition. The free Danish school tradition (2017)

¹¹⁰ J. B. Solidaga, E. A. Ganapin (2018) Comparative analysis between Finland and Denmark

¹¹¹ G. Bøndergaard (2014) The historical emergence of the key challenges for the future of VET in Denmark. Nord-VET – The future of VET in the Nordic Countries

kaupmehed hakkasid oma õpilastele teoreetilisi ja praktilisi teadmisi ja oskusi õpetama.¹¹² Sellega toodi õpipoisiõppe süsteem järk-järgult tagasi. Koolipõhine õpe sai süsteemi oluliseks osaks, mis toetas ka kaubandus- ja tehnikakoolide ulatuslikku levikut. Sündis Taani kutseõppe mudel ja tihe koostöö riigi, ettevõtjate ja töötajate vahel.¹¹³ 20. sajandi alguseks kujunes linnades välja süsteem, kus rahvakoolid olid algkooli tasemel, kõrgemal olid põhikoolid ja kolmeaastane gümnaasiumiõpe valmistas õpilasi ette ülikooliks. Ladinakeelsed koolid (*grammar schools*) asendusid madalama keskastme koolidega. Umbes pool sajandit mõjutas moderniseerumine keskharidust eelkõige linnades ja selline haridussüsteem oli tugevalt klassipõhine ja selekteeriv.¹¹⁴ 1956. aastal vastu võetud õpipoisiõppe seadus lõi kutsekoolides päevase õppe (tavaliselt üks päev nädalas). 1991. aastal reformiti õpipoisiõpet oluliselt ning tekkis ühtne riiklik kutsehariduse süsteem.

19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses loodi mitmeid keskkoole ja riik vähendas oma rolli haridussüsteemis regulatiivtasandile, jättes hariduskorralduse kohalikule tasandile. Esimene keskkool loodi juba 1780. aastatel. 1903. aastal võeti vastu seadus, millega kehtestati kolmeaastane keskkool (10.–12. klass), nelja-aastane põhikool (6.–9. klass) ja algkool (1.–5. klass). Kuna koolikohustus kehtis esimesest seitsmenda klassini, oli väljalangejate osakaal põhikooli viimastel aastatel väga kõrge, sest õpilased pidid töötama.¹¹⁵ 1958. aastal loodi 7aastane ühtne põhikool ja 1971. aastal pikendati koolikohustust üheksa aastani. 1991. aastal loodi uus koolijuhtimise süsteem ja suurendati oluliselt vanemate õigusi kooli tegevuses kaasa rääkida.¹¹⁶

2003. aastal muudeti keskhariduse akadeemilisi programme, et parandada nelja üldkeskhariduse õppekava (STX, HHX, HTX ja HF) kvaliteeti. Reformiga jagati õppekavad pooleaastaseks üldainete osaks, millele järgneb spetsialiseeritud õpe. 2008. aastal reformiti kutseharidust ja koolitust, et vähendada õpilaste väljalangevust. Kutseõppekavad jagati 12 õppevaldkonnaks, õpilased said uues süsteemis valida erineva töökohapõhise õppe osakaaluga õppekavade vahel ja institutsioonid said rohkem vabadust, et programme õpilaste individuaalsetele vajadustele vastavalt kohandada. 2010. aastal tekkis kutseõppuritel võimalus sooritada üldõppe akadeemiline eksam, et saada juurdepääsu kõrgharidusele. 2013. aastal alustas Taani valitsus rahvakoolide reformi, et parandada põhihariduse kvaliteeti. 2015. aastal reformiti taas kutseharidust, et muuta see õpilaste jaoks atraktiivsemaks. Eesmärgiks sai suurendada pärast põhikooli kutsekeskharidusse suundujate osakaalu vähemalt 25 %-ni.¹¹⁷ Reformiga laiendati akadeemiliselt andekate kutseõppurite võimalusi jätkata kõrghariduses. Lisaks laiendati täiskasvanud oskustöötajate võimalusi oma kogemusi ja oskusi üle kanda ning loodi täiskasvanute kutseõpe (EUV). Et muuta kutsehariduse valimine põhikooli lõpetajatele

¹¹² C. Larsen (2016) Danish secondary schools 1880 – 1950: national legislative framework and local implementation.

¹¹³ G. Bøndergaard (2014) The historical emergence of the key challenges for the future of VET in Denmark. Nord-VET – The future of VET in the Nordic Countries

¹¹⁴ J. B. Solidaga, E. A. Ganapin (2018) Comparative analysis between Finland and Denmark

¹¹⁵ C. Larsen (2016) Danish secondary schools 1880 – 1950: national legislative framework and local implementation.

¹¹⁶ Organisation of the education system in Denmark (2010) European Commission

¹¹⁷ D. Nusche, T. Radinger, T. Falch, B. Shaw (2016) OECD Reviews of School Resources: Denmark 2016

lihtsamaks, kaotati senised 12 kutseõppesse astumise teed ja asendati need nelja põhivaldkonnaga, mille vahel lõpetajad saavad valida.¹¹⁸

1.4. Riikide taustaanalüüsi kokkuvõte

Analüüsitud riikide üld- ja kutseharidussüsteemide areng lähtub nende riikide eeldustest, tingimustest ja vajadustest ning hariduse seostest tööturu ja ühiskonnaga laiemalt. Eesti süsteemi arendades tuleb väliskogemusest õppides arvestada siinse konteksti ja ajaloolise taustaga. Näiteks Sloveeniaga ühendab Eestit 1990. aastate kiire ja edukas üleminek turumajandusele, kuid eristab naaberriikide mõju: edukate Põhjamaade lähedus on soodustanud nii Eesti haridussüsteemi uuendamist kui toetanud tööturgu, Sloveenia naaberriigid on aga majanduslikult pigem halvemas olukorras.

Eestit on ajalooliselt iseloomustanud hariduse, eelkõige akadeemilise hariduse kõrge väärtustamine. Taasiseseisvumise järel on seda toetanud ka üldine majandusolukord ja tööturu struktuur: kõrgharidus on võrreldes üldkesk-, aga ka kutseharidusega tähendanud rohkemaid töövõimalusi, väiksemat töötuks jäämise ohtu ja kõrgemat palka. Põhjamaad ja Holland on Eestiga võrreldes märksa jõukamad ja saanud stabiilselt areneda. See on võimaldanud neil riikidel ühelt poolt rohkem investeerida haridusse, aga teiselt poolt võimaldab ühtlaselt kõrgem elatustase (sh kõrgemad sotsiaaltoetused) inimestele ka vabamaid eluvalikuid ja halvemal juhul võib vähendada ebasoodsama taustaga õpilaste motivatsiooni oma staatust ja olukorda kvalifikatsiooni tõstmise abil parandada.

Eesti kutseharidussüsteemi iseloomustab juba praegu suhteliselt suur paindlikkus: kutseõppeasutused võtavad õppijaid vastu kogu õppeaasta vältel, vastuvõtul ja õppes arvestatakse üha enam varasemat õpi- ja töökogemust, kutseõppeasutused on arendanud õpi- ja karjäärinõustamist, et toetada õpilasi õppes püsimisel, erialavahetuste jm puhul. 2017. aastast järk-järgult üha enamates koolides käivitatud kutsevaliku õppekava rakendamine on andnud kogemuse õppijakeskse personaliseeritud õppe korraldamisest. Täiskasvanute gümnaasiumide ühendamine kutsehariduskeskustega on andnud kogemuse üld- ja kutsekeskhariduse pakkumisest samas õppeasutuses.

Eesti gümnaasiumi õppekava annab samuti võimaluse õppe paindlikuks korraldamiseks, kuna üldkeskhariduse taotletavad õpiväljundid ei ole sõnastatud klassipõhiselt, vaid kogu haridustaseme kohta. Võimaluste paindlikkus ning piirkonna ja õppijate eripäradega arvestamine väljendub ka Eesti gümnaasiumide mitmekesises õppekorralduses: rakendatakse semestri- ja moodulipõhist õpet, õppijate paindlikku jagamist pädevuspõhistesse õpperühmadesse, suuna-, valik- ja vabaainete õpetamine on sageli korraldatud väga leidlikult ja piirkonna ressursse rakendades. Õppe paindlikkust ja õppijate valikute toetamist pärsivad riikliku õppekava kohustusliku osa suur maht ja akadeemilistele teadmistele keskenduv õppe sisu. Kõrgel tasemel ja valikurohke õppe (sh suunaõppe) pakkumine eeldab piisavalt suurt

¹¹⁸ Improving Vocational Education and Training – overview of reform of the Danish vocational education system (2014) The Danish Ministry of Education

õppijate arvu, mistõttu palju väikesi gümnaasiume on suletud või sulgemisohus. Gümnaasiumilõpetajate õpitulemuste suur varieeruvus ja õppijate edasised valikud viitavad üldkeskhariduse kõikuvale kvaliteedile ja koolide väga erinevale tasemele. Aastast aastas on suurenenud nende gümnaasiumilõpetajate osakaal, kes ei jätka pärast lõpetamist õpinguid ja satuvad erialaoskuste puudumise tõttu tööturul haavatavasse olukorda.

Eesti keskharidussüsteemi reformi toetab nii Eesti kui ka globaalse tööturu ootus ühelt poolt kõrgemate erialaoskuste ja teiselt poolt paremate üldoskuste järele. Reformivajadusele viitab õppijate kõrge väljalangevus kutsekeskharidusest ja järjest suurema osa gümnaasiumilõpetajate passiivsus edasiõppimisel.

2. Keskharidussüsteemide kirjeldus

2.1. Keskharidussüsteemide põhijooned

Holland

Hollandis teevad õpilased valiku üldhariduse ja kutsehariduse õpiteede vahel tunduvalt varem kui teistes vaadeldud riikides. 12aastaselt (või pärast põhikooli lõpetamist) tuleb valida, kas:

- Eelkutseharidus (VMBO), mis kestab 4 aastat ja mis on keskendunud eelkõige praktilisele õppele ja võimaldab jätkata kutsekeskhariduses (MBO). Enamasti lõpetatakse 16aastaselt.
- Akadeemiliseks kõrghariduseks ettevalmistav haridus (VWO), mis kestab 6 aastat ja on kõige teoreetilisem. VWO lõpetatakse 18aastaselt.
- Üldkeskharidus (HAVO), mis kestab 5 aastat ja valmistab õpilasi ette rakenduskõrgkoolidesse astumiseks. Õpilased lõpetavad HAVO 17aastaselt.

Kõige populaarsem on eelkutsehariduse õpatee, mille valivad üle poole õpilastest. Enamasti otsustavad selle õpatee kasuks pigem lapsed, kelle vanemad on vähemharitud, samuti sisserändaja taustaga. Umbes veerand õpilastest valib HAVO, st eelkõige rakenduskõrgharidusele suunatud õppekava ja u 20% valib ülikooliks ettevalmistava õppekava (VWO)¹¹⁹.

Üldkeskharidus

Üldkeskhariduses on kaks õpiteed, millelt saab kõrgharidusse suunduda:

- VWO – õpe valmistab õpilasi ette akadeemilisse kõrgharidusse astumiseks. Õppekava on üldjuhul mõeldud lastele vanuses 12–18, aga sellel saavad õppida ka täiskasvanud.

¹¹⁹ V. Jenkins, M. Skinner, S. Trines (2018) Education in the Netherlands, Education System Profiles. <https://wenr.wes.org/2018/12/education-in-the-netherlands>

- HAVO – õpilasi valmistatakse ette rakenduskõrgharidusse astumiseks. Lõpetamisel võib jätkata õpinguid VWO viiendal aastal. Õppekava on üldjuhul mõeldud lastele vanuses 12–17, aga sellel saavad õppida ka täiskasvanud.

Mõlemad õppekavad koosnevad kolmeaastasest alusõppe osast ja spetsialiseerumise osast, mis VWO puhul kestab kolm aastat ja HAVO puhul kaks aastat. Võimalikud õppesuunad on loodusteadused ja tehnoloogia, loodusteadused ja tervis, majandus ja ühiskond, kultuur ja ühiskond. Lisaks erialaainetele on koolid kohustatud ka spetsialiseerumise faasis õpetama üldaineid, nagu hollandi keel, inglise keel, kultuur ja kunstid, ühiskonnaõpetus, kehaline kasvatus ja VWO õppekavadel ka matemaatika ja teine võõrkeel. Mõlema õppekava lõpus on lõpueksam.

Kutsekeskharidus

Kutseõpet pakuvad kas riiklikult rahastatud või erakoolid. Kutseõppe sektor koosneb:

- multidistsiplinaarsetest kutsekolledžitest (ROC) – neid on 42 ja enamasti pakutakse neis kõiki kutsehariduse vorme ja nii noortele kui ka täiskasvanutele. Õpe võib toimuda nii täiskoormusega kui ka osakoormusega.
- põllumajanduslikest kutsekolledžitest (AOC) – selliseid kolledžeid on 10. Õppida saab toidu, looduse ja keskkonnaga seotud õppekavadel. Tihti pakuvad põllumajanduslikud kolledžid ka VMBO programme ja on tihedalt seotud põllumajanduse valdkonnas kõrgemat kutseharidust pakkuvate institutsioonidega.
- spetsialiseerunud kutsekolledžitest, mis pakuvad haridust ühes kindlas tööstusharus (11 kooli).

Kutseõpet korraldatakse kolmel tasandil: riiklik, sektori ja kohalikul tasandil. Haridus-, kultuuri-, ja teadusministeerium vastutab kutsehariduse üldpõhimõtete eest, kohalik tasand korraldusliku poole eest.

Õpilased astuvad eelkutseharidusse (VMBO) 12aastaselt ja lõpetavad 16aastaselt. Ka VMBO õppekavad on jagatud alusõppe ja spetsialiseerumise faasideks. Mõlemad faasid kestavad kaks aastat.

Eelkutsehariduses (VMBO) on neli võimalikku õpiteed, mille alusõppe faas koosneb samadest üldainetest. Neli õpiteed on:

- teoreetiline: edukal lõpetamisel saavad õpilased edasi suunduda kutsekeskhariduse pikale või lühikesele õppekavale (MBO) või jätkata üldkeskhariduse neljandal aastal. Neli spetsialiseerumise valdkonda: ärindus, põllumajandus, tervishoid ja tehnoloogia ja inseneriteadused.
- kombineeritud õpitee: edukal lõpetamisel saavad õpilased edasi suunduda kutsekeskhariduse pikale või lühikesele õppele (MBO tasemed 3–4) või siis üldkeskhariduse neljandale aastale. Teoreetilise suunaga võrreldes keskendub rohkem kutseõppeainetele. 10 spetsialiseerumise valdkonda.

- Keskastme juhtimiseks ettevalmistav programm: õpitee, mis valmistab õpilasi ette kutsekeskhariduseks (MBO tasemed 3 ja 4, 3–4 aastat, EQF 3). 10 spetsialiseerumise valdkonda.
- Üldtaseme kutseõppeks ettevalmistav programm: õpitee, mis valmistab õpilasi ette kutsekeskhariduseks (MBO tasemed 1 ja 2, 2–3 aastat, EQF 2). 10 spetsialiseerumise valdkonda.

VMBO õppekavad jagunevad nelja valdkonda, mille vahel õpilane peab valima: tehnika, põllumajandus, majandus, hoolekanne ja heaolu.

Olenevalt töökohapõhise õppe osakaalust jagunevad kutsekeskhariduse õppekavad kaheks:

- Koolipõhised õppekavad, kus õpilased on enamasti 4 päeva nädalast koolis ja ühe päeva töökohas praktikal. Töökohapõhise õppe osakaal on 20–60%.
- Töökohapõhised õppekavad, kus praktika osakaal on üle 60% ja neli päeva nädalast toimub õpe üldjuhul töökohal ja ühel päeval nädalas koolis. Töökohapõhised õppekavad nõuavad õpilase ja ettevõtte vahelist lepingut. Töökoht maksab õpilasele riiklikult kehtestatud miinimummääraga tasu .

Õpilaste seas on populaarsemad koolipõhised programmid. Kutsehariduse ja koolituse seadusega on koolipõhised ja töökohapõhised õppekavad kvalifikatsiooniraamistikus samadel alustel.

Kutsekeskhariduse õppekavad on neljal tasemel:

- MBO 1 õppekavadel pakutakse õpet alustaseme (*entry level*) töökohtadele suundumiseks (EQF 1, ISCED 2011 level 2). Õpe kestab ühe aasta ja on eelkõige mõeldud noortele, kes ei ole lõpetanud põhikooli või kutsekooli. Kursus võimaldab liikuda teise taseme kutseõppesse (MBO 2), aga ei anna ametlikku kvalifikatsiooni tööturule sisenemiseks.
- MBO 2 õppekavadel pakutakse baastasemel kutseõpet (*basic vocational training*) põhikvalifikatsiooni saamiseks (EQF 2, ISCED 2011 level 3). Õppe pikkus on 1–2 aastat. Õpilased valmistatakse ette keerukamate ülesannete täitmiseks, õpitakse praktilisi ameteid, nagu näiteks juuksur ja mehaanik.
- MBO 3 õppekavadel pakutakse kutsealast õpet (*professional training*) (EQF 3, ISCED level 3), mis kestab 2–3 aastat ja valmistab ette iseseisvaks tööks oma kutsealal (nt ämmaemanda või peamehhaanikuna).
- MBO 4 õppekavad valmistavad ette tööks keskastme juhi ametikohal. Õpe kestab 3–4 aastat ja õpilased õpivad täitma oma kutsealal iseseisvalt spetsialiseeritud ülesandeid (nt kaupluse juhataja või rehabilitatsioonitehnik (füsioterapeudi abi). Lõpetajad saavad jätkata rakenduskõrghariduses (HBO)

Kõigi tasemete õppekavadel pakutakse nii koolipõhist kui ka töökohapõhist õpet. Lisaks korraldavad kutsekoolid üheaastast spetsialistiõpet õpilastele, kes on lõpetanud mingi MBO 3 kursuse. Kursusel õpitakse, kuidas õpitud teadmisi ja oskusi teistele edasi anda.

Riiklike kutseõppeasutusi rahastab Haridus-, kultuuri- ja teadusministeerium, Põllumajanduskolledžeid Majandusministeerium.

Hollandis üldiselt ei eristata esmast ja jätkukutseõpet.

Hollandi haridussüsteemi varajase suundadesse jagunemise (*early tracking*) kohta on esitatud nii poolt kui vastuargumente (poolt: tõhusam ja võimetekohasem õpe, vastu: rühma ühtlaselt madal tase taastoodab alasooritajaid, varajane jagunemine ei arvesta õpilaste erinevat arengutempot). Viimastel aastatel kritiseeritakse varajast jagunemist üha enam süsteemi jäikuse ja vähese suundadevahelise liikuvuse tõttu. Ka hariduslik ebavõrdsus eri õppesuundades õppijate vahel on süvenemas.

Hollandi PISA tulemused on küll OECD keskmisest paremad, kuid 2003. aastast nii funktsionaalses lugemises, matemaatikas kui loodusteadustes stabiilses languses.¹²⁰ PISA andmeil on probleeme ka õpimotivatsiooniga ja keskmiselt kõrget taset arvestades on tippsooritajaid vähe, samuti on haridustulemustes suured koolidevahelised erinevused. Rahvusvahelised uuringud ei ole aga osutanud selgele positiivsele või negatiivsele seosele varajase suundadesse jagunemise ning õpitulemuste või haridusliku võrdsuse vahel. Hollandi süsteemi suurenev ebavõrdsus ja suundade jäikus on siiski tekitanud surve muutusteks. Süsteemi paindlikkuse suurendamise võimalustena tuuakse esile kõrgemasse suunda üleminekute hõlbustamist ja toetamist, suunasisese õppe suuremat diferentseerimist, madalamasse suunda üleviimise ja klassikursuse kordamise drastilist vähendamist ning õpetajate/koolide/kohaliku tasandi otsustusõiguse vähendamist ja riiklike testide kaalu suurendamist õpilaste jagamisel suundadesse.¹²¹

Island

Islandil ei ole keskharidus kohustuslik, aga kõigil põhikoolilõpetajatel on õigus keskharidusele ja neile on koolikoht garanteeritud. Siiski ei pruugi õpilane saada kohta just soovitud koolis.

Islandil on praegu 30 keskkooli/noortekolledžit, mis annavad keskharidust. Koolid jagunevad suures osas kaheks:

- Klassipõhise õppega koolid (isl *Menntaskóli*), mis pakuvad akadeemilist üldkeskharidust. Õpe kestab enamasti kolm aastat ja lõpeb küpsuseksamiga. Lõpetajad saavad õiguse jätkata õpinguid kõrghariduses. Klassipõhise õppega koolid on kõige lähemal Eesti gümnaasiumidele.
- Ainepunktipõhised koolid (*Framhaldsskóli*), mis pakuvad nii üld- kui kutsekeskharidust (umbes pooled koolidest). Praegu on võimalik valida ligikaudu 80 kutseõppekava vahel. Kutseõpe kestab kuni 5 aastat. Lõpetajad ei

¹²⁰ Results from PISA 2018. Country note. Netherlands.

https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_NLD.pdf

¹²¹ OECD 2016. Reviews of National Policies for Education: Netherlands 2016: Foundations for the future. <https://doi.org/10.1787/9789264257658-en>

saa automaatselt õigust jätkata õpinguid kõrghariduses, aga võivad teha kutseõpingute kõrvalt küpsuseksami, et kõrgharidusse kvalifitseeruda.

Lisaks mainitud koolitüüpidele leidub veel tööstusalade koole ja kutsekoole. Nii üldkesk- kui kutsekeskharidust reguleerib üks seadus – keskhariidusseadus, mis võeti vastu 2008. aastal.

Keskharidust rahastab ja korraldab riik (alusharidust ja põhiharidust kohalikud omavalitsused). Koolid töötavad välja kursuste kirjeldused (õppekava) ja esitavad need kinnitamiseks haridus-, teadus- ja kultuuriministriumile. Õppekavad peavad olema kooskõlas riikliku raamõppekavaga. Riiklikus õppekavas on muuhulgas kirjas iga aine individuaalsed eesmärgid ja määratletud on erinevad valdkondlikud õppesuunad. Koolid saavad otsustada, millistele valdkondadele on õpe keskendunud. Ministrium annab ka tegevusloa erikallakuga üldkeskhariduskoolidele (nt muusika- tehnika- või spordikallakuga koolid). Islandi erialakoolid peavad siiski pakkuma ka baasõppekava. Islandil on ka täiskasvanute gümnaasiumid, kus õppetöö toimub õhtuti, et keskkooli oleks võimalik läbida ka töö kõrvalt. Samuti on keskharidust võimalik omandada kaugõppes, see variant on loodud põhiliselt hõredalt asustatud piirkondades võrdsete võimaluste loomiseks.

Üldkeskharidus

Üldkeskharidusõpe kestab enamasti neli aastat, aga seda on võimalik läbida 2–4 aasta jooksul. Õpe ei ole üldjuhul klassipõhine, st ained ei ole jaotatud õpingute aasta järgi, vaid süsteem on ainepunktipõhine. Iga aine on jaotunud mitmeks kursuseks, üks kursus kestab ühe semestri. Õpilastel on personaalsed õpiplaani ja iga semestri lõpus valib õpilane kindlate reeglite alusel (olenevalt valitud programmist) endale järgmiseks semestriks õppeained. Seega on igal õpilasel ka oma individuaalne tunniplaan. On küll mõned üksikud koolid, kus õpilased on jaotunud traditsioonilistesse klassidesse, aga see on pigem erandlik. Klassipõhise õppega koolide õpilastel on ainete osas valikuvabadust üsna vähe, ainepunktipõhistes koolides saavad õpilastel oma õppe- ja tunniplaani osas rohkem kaasa rääkida.

Suunad, mille vahel õpilane saab valida, on klassipõhise õppega koolides:

- keeled,
- sotsiaalteadused,
- loodusteadused.

Olenemata suunast, millele õpe keskendub, peab üldkeskhariduse õppesuund sisaldama:

- põhiaineid
- erialaaineid, mis sõltuvad õppesuunast, ja
- valikaineid.

Põhiained on islandi keel, matemaatika, inglise keel, taani keel, kolmas võõrkeel, ajalugu, ühiskonnaõpetus, loodusteadused, sport ja eluoskuste kursus. Iga põhiaine maht (kursuste arv) varieerub õppesuunati, sest põhiained hõlmavad lisaks üldharidust andvatele või toetavatele ainetele ka selle valdkonna erialaaineid. Näiteks keelesuuna õppes on kohustuslik ka neljas

võõrkeel, sotsiaalteaduste suunal aga inimgeograafia. Põhiained moodustavad 70% koguõppest. Selleks, et oleks võimalik sooritada matriklikeksam, peab õpilane läbima teatud mahus põhi- ja erialaaineid.

Erialaained moodustavad 21% õppest. Erialaained seonduvad õppesuunaga – näiteks loodusteaduste suunal on erialaaineteks matemaatika, füüsika ja keemia, sotsiaalteadustes aga psühholoogia ning keeltesuunal ladina keel ja teised võõrkeeled. Teatud tingimustel võivad erialaainetena kirja minna ka kutseained kunstivaldkonnas.

Valikained moodustavad 9% õppest ja nendeks võivad olla kõik kursused, mida kool pakub, k.a süvakursused ainetes, mille õpilane on juba läbinud (nt võõrkeeled jätkukursused).

Kutsekeskharidus

Suur osa keskharidust pakkuvatest koolidest on integreeritud koolid, mis pakuvad nii üld- kui kutsekeskharidust (hetkel on neid 22). Mõnikord on üld- ja kutsehariduslik õpe küll korraldatud eri õppehoonetes. Õpilastel on integreeritud koolides võrreldes klassipõhise õppega koolidega võimalus valida palju suurema hulga ainete seast alustades erinevatest loovainetest ja lõpetades torutöödega. Ainete valik sõltub ka koolist. Lisaks pakuvad kutseharidust kutsekoolid, mille õppekavad valmistavad õpilasi ette kindlateks ametiteks ning nendes koolides on (kutse)aineid, mida ka integreeritud koolides ei pakuta. Enamik kutsekoolide õpilasi ei tee küpsuseksamit ega jätku kõrghariduses. On veel ka üksikuid tööstusalade kutsekoole, mis pakuvad praktilist ja teoreetilist õpet teatud kutsealadel. Enamik selliseid koole on aga muudetud integreeritud koolideks ja pealinnas ühendati suurem osa selliseid koole üheks tehnikakolledžiks.

Kutsekeskhariduse õpe lõpeb enamasti *journeyman*’i eksamiga (kutseksam), mis annab pääsu kõrgemasse kutseharidusse ehk meistri tasemele (*master craftsman*). Lisaks on kutseõppe õpilastel enamiku õppekavade puhul võimalik lisaainepunkte tehes saada ka diplom ülikooli astumiseks. Kutseõpe võib kesta 1–5 aastat, tavaliselt on õppe pikkuseks 4 aastat. Enamasti on kutseõppe õpilased veidi vanemad kui üldkeskharidusõppes.

Islandil võivad kutseharidust pakkuda nii koolid kui ettevõtted ja organisatsioonid, kuna ettevõtted, mis on saanud selleks loa, võivad korraldada praktikat.

Enamik kutse- ja tehnilist õpet pakkuvaid koole tegutsevad ainepunktide süsteemi järgi, s.t sarnaselt üldkeskharidusega on ained jaotatud kursusteks ja iga kursus kestab ühe semestri. Õpilased valivad ka kutsekoolides iga semestri lõpus ained, mida nad järgmisel kursusel õpivad ja traditsioonilist klassipõhist jagunemist ei ole. Õpilastel on oma personaalsed õpiplaanid ja tunniplaanid.

Kutseõpe peab olema nii praktiline kui ka teoreetiline ning need komponendid peavad olema kooskõlas, et õpilane omandaks tervikteadmised. Ka kutsehariduses on erinevad õppevaldkonnad, mille vahel õpilased saavad valida ning iga valdkonna õppe-eesmärgid ja õpiväljundid on määratletud riiklikus õppekavas. Kutseõppes jagunevad ained akadeemilisteks üldaineteks, teoreetilisteks kutseaineteks ja praktilisteks kutseaineteks. Ainete sisu peab kajastama tööturu vajadusi oskustööliste järele.

Kõik õpilased on kohustatud läbima teatava ainepunktide arvu üldhariduslikke aineid, nagu näiteks islandi keel, võõrkeeled, ühiskonnaõpetus, kehaline kasvatus ja matemaatika. Üks ainepunkt võrdub üldjoontes kahe tunni õppetööga nädalas ühel semestril. Teoreetiliste ja praktiliste kutseainete maht varieerub õppevaldkonniti.

Norra

Norras saavad põhikooli lõpetanud automaatselt õiguse astuda kolmeaastasesse keskkaridusõppesse. See õigus kehtib kuni 24aastaseks saamiseni. Enamik koole on kombineeritud koolid, st pakuvad nii üld- kui ka kutsekeskharidust. Mõlemad suunad on reguleeritud ühe haridusseadusega. Õpilased jaotuvad kahe õpitee vahel umbes võrdselt. Koolid on enamasti valdkondade põhiselt spetsialiseerunud ja pakuvad eri õppekavadel täiskvalifikatsioone. Maakondadel on kohustus pakkuda võimalikult paljusid õppekavasid, mis on riigi tasandil kinnitatud. Õpilased võivad valitud õppekava ka õpingute kestel vahetada. Sel juhul pikendatakse aega, mis õpilasel on õppekava läbimiseks.

2019. aastal oli Norras 415 keskkooli, millest 320 olid riigikoolid ja 95 erakoolid¹²².

Üldkeskharidus

Üldkeskhariduslik õpe kestab üldjuhul kolm aastat. Kõik üldkeskhariduslikud õppekavad sisaldavad kahte komponenti, mille kõik õpilased peavad läbima:

- üldained (*common core subjects*);
- valdkonnaained (*core curriculum options*).

Kolme aasta peale on üldaineid 1683 tundi, millele lisaks valivad õpilased 560 tunni mahus õppevaldkonnaga seotud aineid. Lisaks tuleb valida 280 tunni väärtuses aineid teistest valdkondadest. Üldained on norra keel, matemaatika, loodusteadus, inglise keel, ühiskonnaõpetus, geograafia, ajalugu, religioon ja eetika, kehaline kasvatus.

Ainete mahud akadeemilistes tundides, mis tuleb kolmeaastase õppe jooksul läbida, on esitatud tabelis 11.

Tabel 11. Norra üldkeskhariduse ainete mahud tundides

Aine	Tundide arv
Religioon ja eetika	84
Norra keel	393
Matemaatika	224
Loodusteadused	140
Inglise keel	140
Võõrkeel	225
Ühiskonnaõpetus	84
Geograafia	56

¹²² Eurydice. Norway.

Ajalugu	169
Kehaline kasvatus	168
Üldaineid kokku	1683

Allikas: Eurydice

Üldkeskhariduses on viis laiemat õppevaldkonda:

- Akadeemiline suund kahe alasuunaga: 1) keeled, ühiskonnateadused ja majandus 2) loodusteadused ja matemaatika
- Muusika, tants ja draama
- Sport ja kehaline kasvatus
- Meedia ja kommunikatsioon
- Kunst, disain ja arhitektuur

Üldkeskhariduses on viis prioriteetset põhioskust – suuline eneseväljendus, kirjutamine, lugemine, arvutamine ja digioskused. Need põhioskused on integreeritud kõigisse ainekavadesse ja on õppe aluseks.

Üldkeskhariduse omandanu saab jätkata õpinguid kõrghariduses. Täiskasvanutel (üle 25aastased), kes on põhikooli lõpetanud, on samuti õigus keskharidusele.

Kutsekeskharidus

Maavalitsuste poolt heaks kiidetud era- või avalikud organisatsioonid saavad pakkuda praktikat, seega võivad kutseõppe pakkujateks olla koolid, ettevõtted jt organisatsioonid. Riik ja kohalikud võimud on kannavad põhivastutust õppe ülesehituse ja korralduse eest eriti koolipõhises õppes, sotsiaalpartnerid mõjutavad oluliselt kutseõppekavade sisu ja töökohapõhise õppe süsteemi.

Esimene kutseõppe faas on 8.–10. õppeaastal (Eestis vastavalt 7.–9. klass), kui õpilased saavad valikainetena võtta keskharidustaseme aineid.

Kümme kutsehariduse õppevaldkonda on:

- elektritööd ja arvutitehnoloogia,
- IT ja meediaproduktioon,
- juuksuriõpe, lilleseade, sisekujundus ja kaubandusdisain,
- käsitöö, disain ja tootearendus,
- ehitus ja hoonestus;
- tervishoid, huviharidus ja noorsootöö;
- põllumajandus, kalandus ja metsandus;
- toitlustamine ja toiduainete töötlemine;
- müük, teenindus ja turism,
- tehnoloogiline ja tööstuslik tootmine.

Kutsekeskhariduse teisel aastal on võimalik valida juba 34 õppekava vahel ja kolmandal aastal toimub täielik spetsialiseerumine.

Töökohapõhise osakaal on erineb valdkonniti. Kutsekeskhariduse standardmudel on 2+2, st 4aastane kutseõppe (EQF 4) kahel esimesel aastal toimub õpe koolis ja kahel järgmisel aastal töökohal. Töökohapõhise õppe esimesel aastal on valdav juhendatud õpe ja teisel juba praktiline töö ettevõttes. Võimalik on valida õpipoisiõpe, mis toimub tervikuna töökohal; kombineeritud kooli- ja töökohapõhine õpe või puhtalt koolipõhine õppevorm. Koolipõhise õppe kestus on kolm aastat (EQF 3). Lisaks esineb 3+1, 2+2,5, 3+1,5 jms mudeleid.

Koolipõhise kutseõppe ained on jagatud üldaineteks (1/3 õppetööst, matemaatika, keeled jms), erialaaineteks ja õppeprojektiks (kokku 2/3 õppetööst). Õppeprojekt soovitatakse siduda töökohaga. Koolipõhises õppes peavad õpilased kahe aasta jooksul läbima 588 tundi üldaineid ja 954 tundi erialaaineid. Õppeprojekt on kokku 421 tundi.

Kohustuslikud ained kõikides kutsehariduse õppekavades on norra keel, matemaatika, loodusteadused, inglise keel, ühiskonnaõpetus ja kehaline kasvatus. Ainete maht akadeemilistes tundides on esitatud allolevas tabelis 12.

Tabel 12. Ainete mahud Norra kutsekeskhariduses (akadeemilist tundi)

Aine	Maht tundides
Norra keel	112
Matemaatika	84
Loodusteadused	56
Inglise keel	140
Ühiskonnaõpetus	84
Kehaline kasvatus	112
Üldained kokku	588
Erialained	954
Õppeprojekt	421
Kokku kahe aasta jooksul	1963

Allikas: Eurydice

Õpilased, kes tahavad jätkata õpinguid kõrghariduses, peavad võtma lisa-aasta ja läbima 701h üldaineid ja 140h valdkonnaaineid (vt tabel 13).

Tabel 13. Ainete mahud Norra üldkeskhariduses (akadeemilist tundi)

Aine	Maht tundides
Norra keel	281
Matemaatika	140
Loodusteadused	84
Ajalugu	140
Kehaline kasvatus	56
Üldained kokku	701
Valdkonnaained	140
Kokku	841

Allikas: Eurydice

Töökohapõhist õpet rahastavad erasektor ja riik kahasse. Kohalikud omavalitsused vastutavad alus- ja põhihariduse eest ning maakonnad keskhariduse ja töökohapõhise õppe eest.

Rootsi

Kõikidel Rootsi põhikoolilõpetajatel on õigus kolmeaastasele keskharidusele. Praegune Rootsi keskhariduse struktuur pandi paika 2011. aasta reformiga. Keskhariduses on 18 riikliku õppekava, millest 6 on kõrghariduseks ette valmistavad õppekavad ja 12 kutseõppekavad. Kutsekeskharidusest on samuti võimalik kõrgharidusse liikuda, kui õpilane võtab lisaks mõned üldainete kursused. Kõik õppekavad kestavad kolm aastat.

Kutsekeskhariduse õppekavad on:

- lastekaitse ja -huvitegevus,
- ehitus ja rajatised,
- elekter ja energeetika,
- sõidukid ja transport,
- ärijuhtimine,
- käsitöö,
- turism ja hotellindus,
- tööstustehnika,
- HVAC ja omandihooldus,
- toitlustus ja toidutööstus,
- loodusressursid,
- hooldus ja ravi.

Kõrghariduseks ettevalmistavad õppekavad on:

- kunst, muusika ja draama,
- humanitaarteadused,
- ärijuhtimine ja majandus,

- sotsiaalteadused,
- loodusteadused,
- tehnoloogia.

Lisaks neile on viis sissejuhatavat õppekava, mis on mõeldud õpilastele, kes põhiõppekavadele ei kvalifitseeru (põhjuseks võib olla näiteks rootsi keele vähene oskamine õpilaste puhul, kes ei ole Rootsis sündinud).

Need õppekavad on:

- ettevalmistav haridus,
- individuaalsetele valikutele orienteeritud programm,
- kutseharidust sissejuhatav programm,
- sissejuhatus keeleõppesse,
- individuaalne alternatiivprogramm (*individual alternative*).

Sissejuhatavad õppekavad on kohandatud õpilaste individuaalsetele vajadustele ja nende eesmärk on valmistada õpilast võimalikult hästi ette tööturule suundumiseks või edasisteks õpinguteks. Sissejuhatavad õppekavad on mõeldud neile, kes tavaõppekavadele ei kvalifitseeru. Erandiks on see, kui õpilane soovib tavaõppekava edasijõudmatuse tõttu pooleli jätta ja haridussüsteemist väljuda. Samuti võib sissejuhatavasse programmi astuda õpilane, kes kvalifitseerub küll kutseõppekavale, kuid soovib õppida kõrghariduseks ettevalmistaval õppekaval (kuid sinna ei kvalifitseeru). Sissejuhatavatel õppekavadel õpitakse täiskoormusega. Igale sissejuhatava õppekava õpilasele peab kool koostama individuaalse õpiplaani. Õpiplan määrab ära, milliseid aineid ja kursuseid õpilane peab võtma, kuna sissejuhatavatel õppekavadel puudub riiklike tavaõppekavade struktuur ja õpiväljundid. Kui õpilane läbib sissejuhatava õppekava, saab ta keskharidustunnistuse, kus on kirjas, millist õpet õpilane on saanud ja millised on olnud tema tulemused. Üldiselt kestavad sissejuhatavad õppekavad kuni ühe aasta, aga erandjuhul võib õpet pikendada kuni kahe aastani. Sissejuhatav haridus peab katma põhikooli ained, mida õpilane põhikoolis ei läbinud ja mida on vaja tema soovitud õppekavale astumiseks. Lisaks võib õpe sisaldada riiklike keskhariduse õppekavade kursusi.

Kõigil keskhariduse õppekavadel (nii akadeemilised kui kutseõppekavad) on samad kaheksa alusainet:

- kehaline kasvatus ja tervis,
- rootsi keel,
- inglise keel,
- ajalugu,
- ühiskonnaõpetus,
- religioon,
- matemaatika,
- loodusteadused.

Lisaks alusainetele õpitakse õppekavaspetsiifilisi aineid ja kohustuslik on ka diplomiprojekt.

Üldkeskhariduse õppekavades on vähemalt 2180 60minutilist tundi ja kutsekeskhariduse õppekavades 2430 tundi. Ehkki tavaline õppeaeg on 3 aastat, on õpilastel võimalik õppida ka kauem või vähem, sest õpe on jagatud kursusteks ja õpilane lõpetab, kui ta on läbinud kursused, mille ainepunktide summa vastab õppekava nõuetele. Kõik ained koosnevad ühest või mitmest kursusest. Iga kursus annab kas 50, 100, 150 või 200 ainepunkti. Enamik kursuseid on 100punktilised, mis tähendab nelja nädalat täisajaga õppimist. Iga aine ainekava määrab ära, mitu ainepunkti vastava aine eest saab. Haridusseadus aga määratleb, mitu ainepunkti on vaja keskhariduse saamiseks ja kuidas need punktid peavad olema erinevate ainete vahel jaotunud. Vastav jaotus on esitatud tabelis nr 1.

Tabel 1. Keskhariduseks vajalike ainepunktide jagunemine ainete vahel

AINE	AINEPUNKTID
Kutsekeskhariduse õppekavad	
Rootsi keel	100
Inglise keel	100
Matemaatika	100
Kehaline kasvatus	100
Ajalugu	50
Ühiskonnaõpetus	50
Religioon	50
Loodusteadused	50
Kõrghariduseks ettevalmistavad õppekavad	
Rootsi keel	300
Inglise keel	200
Matemaatika	100/200/300*
Kehaline kasvatus	100
Ajalugu	50/100/200**
Ühiskonnaõpetus	100/200***
Religioon	50
Loodusteadused	100****
Õppekavapetsiifilised ained	
Kutsekeskhariduse õppekavad	1600
Kõrghariduseks ettevalmistavad õppekavad	950/1050/1100*****
Valikained	200
Diplomiprojekt	100
Punktid kokku	2500

Allikas: Eurydice, National Education Systems, Sweden

* Kunstide ja humanitaarteaduste õppekavadel 100, majanduse ja sotsiaalteaduste õppekavadel 200, loodusteaduste ja tehnoloogia õppekavadel 300

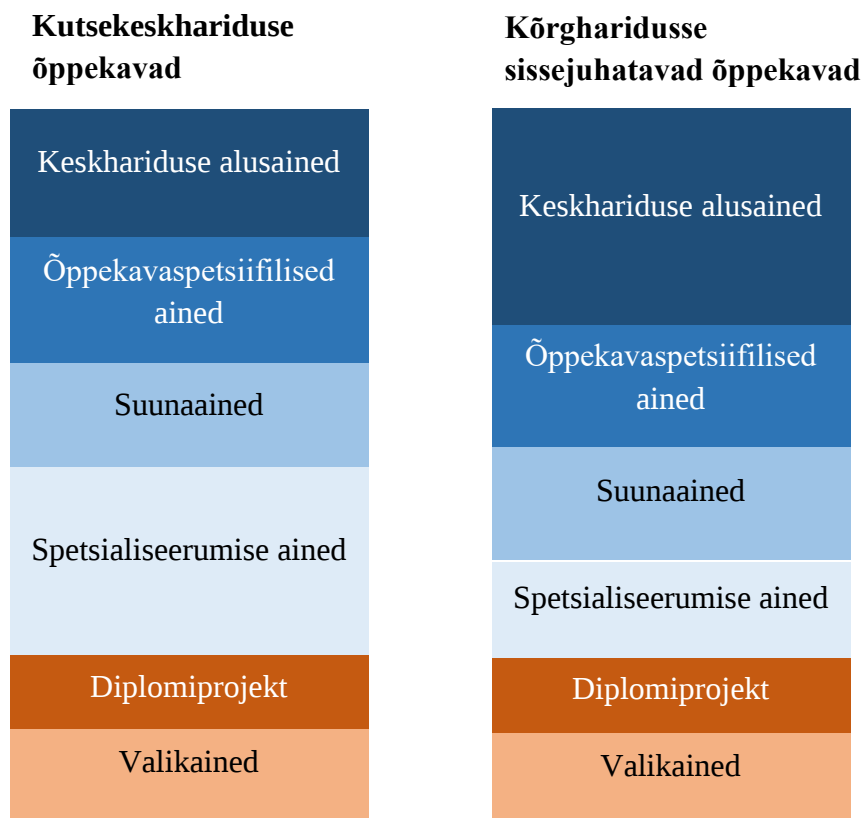
** Tehnoloogia õppekaval 50, majanduse, sotsiaalteaduste ja loodusteaduste õppekavadel 100, esteetika ja humanitaarteaduste õppekavadel 200

*** Majanduse õppekaval 200, teistel õppekavadel 100

**** Loodusteaduste õppekava asendab loodusteaduste üldaine õppekavapetsiifiliste ainete (bioloogia, füüsika, keemia), tehnoloogia õppekavas on see asendatud füüsika ja keemia ainete (bioloogia, füüsika, keemia)ga

***** Majanduse õppekaval 950, tehnoloogia õppekaval 1100, esteetika, humanitaarteaduste, sotsiaalteaduste ja loodusteaduste õppekaval 1050

Kutsekeskhariduse ja kõrgharidusse sissejuhatavate õppekavade ülesehitust illustreerib joonis 43.

Joonis 43. Kutsekeskhariduse ja kõrgharidusse sissejuhatavate õppekavade ülesehitus.

Allikas: Upper Secondary School 2011

Valikaineteks võivad õpilased valida kursuseid teistest riiklikest õppekavadest, mida kohalik omavalitsus pakub. Kutsekeskhariduse õppekavadel peavad valikained õpilase soovil katma vajalikud ained kõrgharidusse kandideerimiseks. Kutsekeskhariduse õppekavadel on võimalik valida õpipoisiõpe, sellisel juhul toimub suurem osa õppest ühes või mitmes töökohas. Kõikides kutsekeskhariduse õppekavades on aga töökohapõhise õppe komponent. Tavalistel kutsekeskhariduse õppekavadel on kohustuslik läbida vähemalt 15nädalane töökohapõhine õpe, õpipoisiõppe puhul peab üle poole õppetööst toimuma töökohal. Kool vastutab töökohapõhise õppe kohtade leidmise eest ning selle eest, et töökohapõhine õpe oleks kvaliteetne ja vastaks õppekavas seatud nõuetele. Õpipoisiõpe võib alata kas esimesel, teisel või kolmandal aastal. Kui õpe algab alles kolmandal aastal, peavad eelnevad aastad olema sisaldanud piisavas mahus töökohapõhist õpet, et kokku oleks üle poole õppetööst lõpetamise ajaks toimunud töökohas.

Kõrghariduseks ettevalmistavatel õppekavadel õpivad õpilased suuremas mahus rootsi ja inglise keelt kui kutsekeskhariduse õppekavadel, samuti on oluline rõhuasetus akadeemilistel teadmistel. Ei ole nõuet, et kõrghariduseks ettevalmistavad õppekavad sisaldaksid töökohapõhist õpet, kuid kool võib siiski otsustada, et osa õppest toimub töökohal. Ülikoolide ootus sellele, mida kõrgkooliks ettevalmistavad õppekavad võiksid õpilastele anda, on argumenteerimise oskus, erinevates žanrites kirjutamise oskus, loovus ja ettevõtlikkus,

erinevate mudelite kasutamise oskus, probleemilahendusoskus, vastutustunne, oskus läheneda probleemidele eri vaatenurkadest, arusaam sellest, milline on teaduslik lähenemine, pikkade ingliskeelsete tekstide lugemise oskus, akadeemilise keskkonna mõistmine, õpioskus, kriitiline mõtlemine jne.

Koolid võivad riiklikke õppekavasid vastavalt regiooni oskuste vajadusele varieerida. Lisaks on võimalik kohandada õppekavasid erivajadustega õppijate jaoks. Võimalik on pakkuda:

- kursuse kordamist
- vähendatud mahus õppekava
- pikendatud programmi
- spetsiaalseid aineid
- õppimise toetamist õpilase emakeeles.

Et kandideerida kõrghariduseks ettevalmistavatele õppekavadele, peab õpilasel olema positiivne hinne rootsi keeles, matemaatikas, inglise keeles ja vähemalt üheksas teises aines. Kutsekeskhariduse õppekavadele kvalifitseerumiseks tuleb saada positiivne hinne rootsi keeles, inglise keeles, matemaatikas ja veel vähemalt viies teises aines. Lisaks on eri õppekavades nõuded, millised ained peavad läbitud ainete hulgas olema (nt ärijuhtimise ja majanduse programmis peavad olema läbitud geograafia, ajalugu, ühiskonnaõpetus ja religioon).

Üldhariduslikke ja kutsehariduslikke õppekavasid õpetatakse samades koolides. Keskkoolid võivad olla kas riiklikud, kohalike omavalitsuste juhitud või erakoolid (võivad olla riigi/KOV rahastatud). Igal kohalikul omavalitsusel on õigus luua keskkool. Need koolid on õpilastele tasuta, õpilastelt ei tohi tasu küsida ka toetust saavad erakoolid.

Rootsis on üle 1300 keskkooli, millest veidi üle 400 on erakoolid¹²³. Umbes 30% õpilastest õpib kutsekeskhariduses ja u 55% üldkeskhariduses. Rootsi õpilased valivad põhikooli lõpus, millises õppekaval nad tahavad õppida, ja kohalikud omavalitsused püüavad õpilaste eelistuste järgi neid koolidesse paigutada. Kui tahtjaid on rohkem kui kohti, tehakse otsus õpilaste aastahinnete põhjal põhikoolis. Põhikooli lõpueksameid ei ole. Kui õpilane soovib õppida õppekaval, mida kohalik omavalitsus ei paku, on tal õigus kandideerida ükskõik millisesse teise omavalitsuse kooli võrdsetel alustel kohalike õpilastega. Kui õpilase kodumavalitsus pakub soovitud õppekava, võib õpilane küll mujale kandideerida, aga kohalikel õpilastel on eesõigus. Kui õpilane läheb teise omavalitsuse kooli, peab tema õppimise kulu kandma ikkagi kodumavalitsus.

Sloveenia

Sloveenia keskharidus on jagatud:

- **üldkeskhariduseks**, mida pakuvad üldhariduskoolid (gümnaasiumid), mis valmistab õpilasi ette kõrgharidusse astumiseks ja lõpeb küpsuseksamiga;

¹²³ Eurydice

- **kutse- ja nn tehniliseks hariduseks**, kus õpilased omandavad kvalifikatsiooni tööturule sisenemiseks ning tehniline haridus annab samuti võimaluse jätkata kõrghariduses.

Keskharidust pakkuvad koolid võivad olla spetsialiseerunud ainult üht tüüpi keskharidusele, mis ei ole väga levinud, või keskhariduse eri vormidele (nt nii üld- kui kutsekeskharidus ja ka lühitsükli kutseharidus). Koolid võivad olenevalt suurusest ja pakutavatest õppekavadest olla iseseisvad organisatsioonid või koolide keskused. Koolide keskused on enamasti jagatud üksusteks, mis on õppekorralduse küsimustes üsna autonoomsed, kuid rahaasjades ja personaliküsimustes tsentraliseeritud.

Õpilased võivad pärast põhihariduse lõpetamist jätkata kutsekeskhariduses, tehnilises keskhariduses või üldkeskhariduses. Kuna Sloveenias on kohustuslik 7. klassi põhiharidust, siis on võimalik pärast 7. klassi lõpetamist jätkata lühitsükli kutseõppes. Lühitsükli kutseõppesse saavad suunduda ka need, kes on läbinud vähendatud mahus põhikooli õppekava. Kõigil põhikoolilõpetajatel on õigus keskharidusele. Keskharidus kestab olenevalt õpiteest 2–5 aastat. Keskharidus on klassipõhine, st õpilased on vanuse järgi klassidesse jagatud (erineb nt Taani, Islandi ja Soome süsteemist, mis on aine- või pädevuspunktipõhised).

Sloveenia keskharidussüsteem on tsentraliseeritud – koolide asutamine ja rahastamine, õppekavad ja õppekavade sisu on reguleeritud riigi tasandil.

Üldkeskharidus ja kutsekeskharidus on reguleeritud eri seadustega. Tava- ja tehnikagümnaasiumid tegutsevad gümnaasiumide seaduse alusel; lühike kutseõpe, kutsekeskharidus, tehniline keskharidus ja jätkukutseõpe aga kutseharidusseaduse alusel. Lisaks on eraldi seadustega reguleeritud töökohapõhine õpe ja küpsuseksamid (*Matura*, üldkeskhariduse küpsuseksamit ja kutseküpsuseksam).

Üldkeskharidus

Riigi haridusamet vastutab gümnaasiumi õppekavade ja küpsuseksami kursuse väljatöötamise eest. Üldkeskhariduse õppekavad on jagatud kohustuslikuks ja valikuliseks osaks. Osakaal oleneb õppekavast. Kohustuslik osa moodustab 81–93% õppest, ülejäänud valib õpilane. Kõige vähem vabadust on esimesel aastal ja kõige rohkem neljandal ehk viimasel aastal, kui valmistatakse küpsuseksamiks. Küpsuseksam on kooli lõpetamise eelduseks ja annab pääsu kõrgharidusele. Eksam on komplekseksam, st koosneb mitmest eksamist, millega mõõdetakse õpilaste põhi- ja keskhariduses omandatud oskusi, teadmisi ja võimeid.

Gümnaasiumi õppekavades taotletakse alusainete ja muude ainete omavahelist kooskõla. Sobitada püütakse nii sisu kui õpiväljundeid ja õppemeetodeid. Kõigis gümnaasiumi õppekavades on kohustuslikud vähemalt kaks võõrkeelt.

Üldkeskhariduse osa on ka üheaastane küpsuseksamiks ettevalmistav kursus (*matura*-kursus), mis on eelkõige mõeldud neile, kes on läinud nelja-aastase tehnikaalase keskhariduse ja tahavad jätkata kõrgkoolis. *Matura*-kursust võivad aga võtta kõik, kes on lõpetanud:

- kolmeaastase kutsekeskhariduse või nelja-aastase tehnilise keskhariduse,
- gümnaasiumi kolmanda aasta, kui jätnud hariduse vähemalt aastaks pooleli,

- põhikooli ja on läbinud gümnaasiumi kolmanda aasta tasemel kohustuslikud ja valikulised matura-ained,
- ametlikult tunnustatud eragümnaasiumi programmi, mis täidab keskkharidusele seatud miinimumnõuded, kuid kes ei ole sooritanud küpsuseksamit.

Matura-kursuse läbides on võimalik ka õpingute ajal kutsekeskharidusest üldkeskharidusse ülemine.

Üldkeskhariduses on kohustuslikud ained sloveenia keel, matemaatika, võõrkeel, ajalugu, kehaline kasvatus, muusika, kunst, geograafia, bioloogia, keemia, psühholoogia, sotsioloogia, filosoofia ja informaatika. Gümnaasiumid võivad olla ka spetsialiseerunud kindlale valdkonnale, nt klassikalised gümnaasiumid, kus kohustuslikeks aineteks on veel ladina keel ja kreeka keel. Lisaks neile on olemas:

- **majandusgümnaasiumid** – erialaaineteks on ettevõtlus, äriinformaatika, majandusajalugu, majandusgeograafia,
- **tehnikagümnaasiumid** – valikulised tehnilise küpsuseksami ained: biotehnoloogia, elektritööd, materjaliteadus, mehhaanika; lisaks veel valikulised tehnikaained: elektroonika, ehitus, põllumajandus, metsandus, mikrobioloogia, kirjeldav geomeetria, arvutisüsteemid ja -võrgud, masinaehitus ja sissejuhatus laboratoorsesse töösesse,
- **kunstigümnaasiumid** – erinevad harud: muusika, ballett ja moderntants, kunst; teater ja film oma erialaainetega.

Sloveenias on ka mõned täiskasvanute gümnaasiumid, kus täiskasvanud saavad keskhariduse omandada õhtuõppes.

Kutsekeskharidus

Kutsehariduse esmaõpet pakuvad koolid, mis tegutsevad koostöös ettevõtetega. 2018. aastal oli Sloveenias 57 kutseõpet pakkuvat kooli ja 31 koolikeskust. Kutseharidust pakutakse kõigil ametlikult tunnustatud kutsealadel. Kõigis õppekavades on üldained kombineeritud kutsemoodulitega – teoreetiline ja praktiline õpe on integreeritud. Esmaõppesse võivad astuda nii noored kui täiskasvanud.

Esmaõpe hõlmab akrediteeritud keskhariduse taseme õppekavasid. Kõik kutsehariduse esmaõppekavad on modulaarsed. Kutsemoodul või mitu moodulit koos annavad kutsevalifikatsiooni. Moodulid on kompetentsipõhised ning koosnevad kutseteooriast ja -praktikast. Praktiline õpe võib toimuda kas koolis, töötubades või ettevõtetes (töökohapõhine õpe).

Pärast põhikooli on võimalik valida nelja kutsehariduse õpitee vahel: nelja-aastane keskhariduslik tehniline õpe, kolmeaastane kutsekeskharidus, kaheaastane lühitsükli kutseõpe ja kaheaastane tehniline õpe ja üheaastane kutseõppe kursus.

Nelja-aastane tehniline keskharidus

Kutsehariduse õpiteedest on kõige populaarsem tehniline keskharidus, mille valib üle 40% kõigist keskharidusse astujatest. Õpitee läbinud õpilased saavad kutseküpsuseksami

sooritamisel edasi kandideerida kõrgemasse kutseharidusse, rakenduslikku bakalaureuseõppesse või matura-kursuse läbides ka akadeemilisse bakalaureuseõppesse. Akadeemilised üldained on sloveenia keel, matemaatika, võõrkeeled, kunst, ajalugu, geograafia, psühholoogia või sotsioloogia (õpilase valik), füüsika, keemia, bioloogia ja kehaline kasvatus. Üldained moodustavad kokku 40–50% koguõppest. Praktilise õppe osakaal on 10–20% koguõppest ning see toimub osaliselt praktiliste tundidena koolis ja osaliselt ettevõttes. 15–30% koguõppest moodustavad tehnilised moodulid, mis on seotud konkreetse õppekavaga. Osa nendest moodulitest on kohustuslikud ja osa saab õpilane ise valida. Lisaks kuuluvad õppekavasse huvialaained (vabaained), mis erinevad tavaainetest oma ülesehituse poolest ja mis on mõeldud selleks, et õpilased saaks oma teadmisi ja oskusi täiendada ka neid eriala kõrval huvitavates valdkondades. Huvialaained moodustavad 7% õppest. Õppekavades on ka n-ö vaba osa, st kool saab koostöös piirkonna kaubandusühenduste ja sotsiaalpartneritega ise 10–15% ulatuses õppekavade sisu üle otsustada.

Kolmeaastane kutsekeskharidus

Kutsekeskhariduse õppekavad lõpetatakse lõpueksamiga, pärast mida on võimalik teha oskustöölise, töödejuhataja või poejuhataja kutseeksamit. Lisaks on lõpetajatel võimalik astuda kõrgemasse kutseharidusse. Enamik lõpetajad jätkab kaheaastases tehnilises õppes (vaata ka allpool), mille läbimisel on võimalik teha kutseküpsuseksamit. Kolmeaastaste kutsekeskhariduse õppekavade kohustuslikud üldained on sloveenia keel, matemaatika, võõrkeel, kunst, loodusteadused, ühiskonnaõpetus ja kehaline kasvatus. Kokku moodustavad kohustuslikud üldained 28% õppest. Erialamoodulid, millest üle poole hõlmab praktiline koolipõhine õpe, on samuti 28% õppest. Osa mooduleid on kohustuslikud ja osa valikulised. Lisaks on umbes veerand õppetööst praktiline õpe ettevõttes. Enamasti organiseerivad koolid praktika ja sõlmivad ettevõtetega lepingu, aga õpilane võib ka ise ettevõtjaga lepingu sõlmida (sel juhul pikeneb praktiline õpe igal aastal 9 nädala võrra). Huvialaained moodustavad kokku u 4% õppest, s.o väiksem osa kui tehnilise keskhariduse õppekavades. Kooli ja piirkonna sotsiaalpartnerite määratav vaba osa on umbes 15% koguõppest.

Kaheaastane lühitsükli kutseõpe

Lühitsükli kutseõpe, kuhu saavad astuda seitse põhikooliklassi lõpetanud või vähendatud mahus põhikoolihariduse läbinud õpilased, on üles ehitatud eelmiste õppekavadega samadel põhimõtetel. Üldained on sloveenia keel, matemaatika, loodusteadused, ühiskonnaõpetus ja kehaline kasvatus. Üldainete osakaal on 30% koguõppest. Erialamoodulid on u 40% õppest, sh üle 2/3 on praktilist koolipõhist õpet. Ettevõttepõhise praktilise õppe osakaal on üsna väike – 6–7% õppest. Koolid organiseerivad praktika ja teevad ettevõtetega lepingu. Huvialaained moodustavad 4% ja vaba osa u 20% õppest. Lühitsükli kutseõppe lõpetajad saavad edasi kandideerida kutsekeskhariduse õppekavadele.

Lisaks eespool mainitud õppekavadele on kolmeaastase kutseõppe järel võimalik astuda kaheaastasesse tehnilisse õppesse, kui õpilasel on soov oma oskusi ja teadmisi täiendada. Gümnaasiumilõpetajad, kes soovivad omandada kutsekvalifikatsiooni, võivad aga võtta üheaastase kutseõppe kursuse. Tehnilise keskhariduse lõpetajad saavad üheaastase kutseõppe kursuse läbides omandada teise kutsekvalifikatsiooni.

Kaheaastane tehniline õpe ja üheaastane kutseõppe kursus

Erialaained moodustavad 55–90% õppest, praktiline õpe on 10–45% õppest ning koosneb praktilistest ainetest ja ettevõttepraktikast.

Erinevad keskhariduse õpiteed on kokkuvõtlikult esitatud tabelis 14.

Tabel 14. Sloveenia keskhariduse erinevad õpiteed

	Üldkesk- haridus (gümnaasiumi- haridus)	Tehniline keskharidus	Kutse- keskharidus	Lühitsükli kutseõpe	Kaheaastane tehniline õpe ja üheaastane kutseõppe kursus
Kes kvalifitseeruvad?	Põhikooli- lõpetajad	Põhikooli- lõpetajad	Põhikooli- lõpetajad	Põhikooli 7. klassi lõpetajad, vähendatud mahus põhihariduse lõpetajad	Kolmeaastase kutsekeskhariduse lõpetajad saavad astuda kaheaastastele tehnilistele õppekavadele ja tehnilise keskhariduse või gümnaasiumi lõpetanud üheaastastele kutseõppe kursustele
Kestus	4 aastat	4 aastat	3 aastat	2 aastat	2 aastat/1 aasta
Üldainete osakaal	81–93%	40–50%	28%	30%	-
Praktilise õppe osakaal	-	10–20%	25%	6–7%	10–45%
Erialamoodulite osakaal	-	15–30%	28%	40%	55–90%
Huvialaained/valik- ained	7–19%	7%	4%	4%	-
Vaba ehk kooli määratav osa	-	10–15%	15%	20%	-
Kas on võimalik liikuda kõrgharidusse?	Jah, küpseksami sooritamisel	Jah, matura- kursuse läbimisel ja küpseksami sooritamisel	Ei, võimalik on astuda kaheaastasesse tehnilisse õppesse, et sooritada kutseküpsus- eksam.	Ei	Ei
	Üldkesk- hariduse küpseksam	Kutse- küpseksam	Koolilõpu- eksam	Koolilõpueksam	Kutseküpse- eksam

Allikas: autorite koostatud

Soome

Soomes on haridus riiklikult rahastatud ja on põhikoolist kuni kõrghariduseni õpilastele tasuta. Õpilastele on korraldatud ka tasuta transport, kui nad elavad vähemasustatud aladel. Soome haridussüsteemis on kohaliku tasandi autonoomia väga suur. Ka enamik rahastust tuleb just kohalike omavalitsuste eelarvest. Riiklik õppekava on paindlik ning seda võib kohandada kohalikele oludele ja vajadustele vastavaks. Haridusasutuste välishindamist tehakse väga vähe. Põhiline kvaliteedikontrollimehhanism on koolide enda sisehindamine. Seetõttu varieeruvad Soome koolide õppekavad, ainete ülesehitus jms oluliselt, kuid läbiv on haridussüsteemi aluspõhimõte, et kõigil peavad olema võrdsed võimalused saada kvaliteetset haridust ja lapse sotsiaalmajanduslik seisund või elukoht ei tohiks mõjutada õppe kvaliteeti. Analüüsi raames intervjueritud Soome keskhariidussüsteemi eksperdi sõnul on õpilaste tulemused eri koolides siiski üsna erinevad ning vähese reguleerituse tõttu ei saa tingimata rääkida riigiülesest ühtsest kvaliteedistandardist.

Soomes on keskhariiduse tasandil kaks õpiteed: üldkeskhariidus ja kutsekeskhariidus. Umbes 53% põhikoolilõpetajatest suundub üldkeskhariidusse, 41% kutsekeskhariidusse, 3,1% ei jätka koheselt haridusteed ja 2,9% jätkavad muid õpinguid (nt astuvad vabatahtlikusse 10. klassi)¹²⁴. Mõlemad õpiteed annavad pääsu kõrghariidusse tingimusel, et õpilane sooritab küpsuseksami. Enamasti suunduvad üldkeskhariiduse lõpetajad pigem kõrghariidusse ja kutsekeskhariiduse lõpetajad tööturule.

Üldkeskhariidus

Üldkeskhariidusel on kaks vormi: üldkeskhariidus noortele ja täiskasvanutele. Eurydice'i andmetel õppis 2019. aastal üldkeskhariiduses 97 000 noort 364 koolis ja 6 400 täiskasvanut 89 haridusasutuses. Üldkeskhariidust võivad pakkuda keskkoolid (gümnaasiumid), täiskasvanute gümnaasiumid ja jm haridusasutused (nt rahvakoolid). Hariidus- ja kultuuriministeerium annab välja lube üldkeskhariiduse pakkumiseks, enamasti on pakkujateks kohalikud omavalitsused. Üldkeskhariiduse pakkujate jaotus on järgmine:

- 87% kohalikud omavalitsused,
- kohalike omavalitsuste ühendused 2% (mitu kohalikku omavalitsust koostöös),
- eraasutused 8%,
- riik 3%.

Koolid võivad saada ministeeriumilt ka loa eriõppe läbiviimiseks (nt muusika-, kujutavate kunstide, draama-m kunsti ja meedia, keelte-, keskkonnateaduste, loodusteaduste, matemaatika-, spordi- vms kallakuga koolid). Nendel koolidel on siiski kohustus pakkuda ka tavaõpet. Eriõppega koolid on Soomes väga populaarsed ja sinna on tugev konkurents.

¹²⁴ Eurydice, Upper Secondary and Post-Secondary Non-Tertiary Education, Finland.

https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/upper-secondary-and-post-secondary-non-tertiary-education-11_en

Noorte üldkeskhariduse maht on 75 kursust (keskmine kursuse pikkus on 38 tundi) ja täiskasvanute üldkeskhariduses 44 kursust (keskmine pikkus 28 tundi)¹²⁵. Üldkeskhariduses ei ole klasse ja ained ei ole kindlatele aastatele jaotatud. Õpilastel on oma personaalsed õpiplaanid, mida nad peavad oma tempos täitma. Üldkeskharidust on võimalik omandada ka kaugõppes. Sellist võimalust pakub u 100 kooli, mh kõik täiskasvanute gümnaasiumid.

Üldkeskhariduse õppekava töötab välja Soome haridusamet. Riiklik õppekava määrab hariduseesmärgid ja ainete sisu; õpilaste hindamise põhimõtted, õpilaste heaolu tagamise tegevused ja õppenõustamise kava. Riikliku õppekava alusel loovad koolid endale oma kohalikku konteksti sobiva õppekava. Enamasti annavad kohalikud õppekavad õpilastele ka valikuid, mh võib olla võimalik võtta aineid teistest haridusasutustest. Õpilased saavad üldkeskhariduses oma õppe sisu ja struktuuri osas üsna palju kaasa rääkida.

Noorte keskharidusõpe koosneb minimaalselt 75 ainekursusest, mis on jagatud kohustuslikeks, erialasteks ja rakenduslikeks aineteks. Kohustuslike kursuste arv on vahemikus 47–51 sõltuvalt sellest, kas õpilane valib kitsa või laia matemaatika. Kõik õpilased peavad õppima vähemalt kaht võõrkeelt. Üldkeskharidusõpe kestab enamasti kolm aastat ja lõpeb küpsuseksamiga.

Ainekursuste ja tundide jaotus noorte keskhariduse õppekavas on esitatud tabelis 9.

Tabel 9. Kursuste ja tundide jaotus noorte üldkeskhariduse õppekavas

Aine	Kohustuslikud kursused	Riiklikute erialakursuste arv
Emakeel ja kirjandus	6	3
A-võõrkeel	6	2
B-võõrkeel	5	2
Muud keeled		8+8
Matemaatika		
Ühine õppeühik	1	
Kitsas	5	2
Lai	9	3
Keskkonna- ja loodusteadused		
Bioloogia	2	3
Geograafia	1	3
Füüsika	1	6
Keemia	1	4
Humanitaar- ja sotsiaalteadused		
Filosoofia	2	2
Psühholoogia	1	4
Ajalugu	3	3
Sotsiaalteadused	3	1
Religioon/kultuur, maailmavaade ja eetika	2	4

¹²⁵ General Upper Secondary Education. Ministri of Education and Culture. <https://minedu.fi/en/general-upper-secondary-education>

Aine	Kohustuslikud kursused	Riiklikute erialakursuste arv
Terviseõpetus	1	2
Kunstid ja kehaline kasvatus	5	
Kehaline kasvatus	2	3
Muusika	1–2	2
Kujutatavad kunstid	1–2	2
Õppenõustamine	2	
Temaatiline õpe		3
Kohustuslikud ained	47–51	
Erialaaained, miinimum	10	
Kursuseid kokku, miinimum	75	

Allikas: Eurydice

Erialaaained on valikulised edasijõudnute kursused, mis on enamasti otseses seoses sama aine kohustusliku osaga. Riiklike erialaainete puhul on ainekava ette valmistanud Soome haridusamet ja õpilane peab valima vähemalt 10 sellist kursust. Lisaks riiklikele erialaainetele võivad koolid pakkuda ka kohaliku õppekava ainekursuseid.

Koolid pakuvad ka väga erineva sisuga rakenduslikke kursusi. Rakenduskursused võivad olla:

- metodoloogilised ained,
- kutseõppeained, mida pakub kas sama kool või mõni teine haridusasutus,
- integreeritud kursused, mis koosnevad mitme aine elementidest,
- muud ained, mis täidavad keskhariduse üldist eesmärki.

Võimalikud rakenduskursused on nt sõidutunnid, laulukoor, õpilasvahetus, aga tegu võib olla ka akadeemilisema sisuga või vastupidi, kutseõppeainetega. Nagu erialaainete puhul, on olema nii riiklikud kui kohaliku õppekava rakenduskursused. Kõik rakenduskursused on õpilastele valikulised ja seda, milliseid kursuseid pakutakse, otsustab kool ise. 47–51 kursust 75st hõlmavad üldained, 10 kursust õpilase valitud erialaaained ja ülejäänud 14–18 kursust valib õpilane ise ainete seast, mis kool kõnealusel aastal pakub (nt rakenduskursused).

Täiskasvanute üldkeskharidus on väga paindlik. Õpilased võivad läbida kogu õppe või õppida üht ainet. Õppida saab oma tempos, tunnid on enamasti õhtuti.

Kutsekeskharidus

Võrreldes paljude teiste riikidega, on Soome kutseharidus üsna populaarne – selle tee valib enam kui 40% põhikoolilõpetajatest. Kutsekeskhariduse kaheksa põhivaldkonda on:

- kultuur,
- sotsiaalteadused, äri ja kaubandus,
- humanitaarteadused ja haridus,
- tehnoloogia ja transport
- loodus

- loodusressursid ja keskkond
- turism, toitlustus, kodumajandus,
- sotsiaaltöö, tervishoid ja sport.

Kõige populaarsemad kutseõppevaldkonnad on tehnoloogia, kommunikatsioon, transport, sotsiaaltöö, tervishoid ja sport¹²⁶.

Ka kutsehariduse pakkumiseks annab loa haridus- ja kultuuriministeerium. Soomes pakuvad kutseharidust kohalikud omavalitsused, omavalitsuste ühendused, riik ja erasektor. Kokku on üle 160 kutsehariduse pakkuja. Kutseharidus on enamasti koolipõhine. Esmaõpet pakuvad põhiliselt kutseõppeasutused, olulised jätkuõppe pakkujad on ka täiskasvanute kutseõppekeskused, kelle roll esmaõppe korraldamisel on marginaalne. Õpilaste jagunemine kutseõppe pakkujate tüübi järgi on esitatud järgnevas tabelis 10.

Tabel 10. Kutseõppurite jagunemine pakkujate tüübi järgi (2019)

Asutuse tüüp	Asutuste arv	Õpilaste arv	% kõigist kutseõppuritest
Kutseõppeasutused	84	194 500	84,5
Kutseõppeasutused erivajadustega inimestele	5	5 500	2,4
Rahvakeskkoolid	30	3 159	1,4
Spordikoolid	12	2 436	1,0
Muusikakoolid ja -kolledžid	19	882	0,4
Täiskasvanute kutseõppekeskused	10	19 700	8,6
Spetsialiseerunud kutseõppeasutused	8	19 700	8,6
Muud õppeasutused	6	100	0,4
Kokku	174	230 108	100

Allikas: Eurydice

Kutsekoolid on üsna tugevalt riigi poolt reguleeritud. Koolid on väga rangelt mittetulunduslikud ja erinevate erialade koolitustellimus on riiklikult kehtestatud.

Kõiki kutsekvalifikatsioone, mida pakutakse õppeasutustes, on võimalik omandada ka töökohapõhises õppes. Umbes 90% õpilastest läbib kutsekeskhariduse koolipõhises õppes ja 10% töökohapõhises õppes. Viimane on populaarne eelkõige töötavate täiskasvanute seas. Töökohapõhise õppe eeldus on leping tööandjaga. Õpilase vajadusest olenevalt on võimalik saada kas osakvalifikatsioon või täiskvalifikatsioon. Töökohapõhises õppes on töönael vähemalt 25 tundi. Alates 2018. aastast ei ole reguleeritud, kus peab toimuma töökohapõhise õppe teoreetiline osa. Kui ettevõtte suudab katta nii õpilase praktilise kui ka teoreetilise õppe

¹²⁶ Upper Secondary Education. General and Vocational Education Following Basic Education. Global Education Park Finland. <https://www.globaleducationparkfinland.fi/learning-institutions/upper-secondary-education>

poole, ei pea õpilane üldse koolipõhises õppes osalema. Töökohad otsivad õpilased ise, aga kutsehariduse pakkujad vastutavad lepingu sõlmimise eest. Kui õpilane endale töökohta ei leia, ei saa ta ka töökohapõhisesse õppesse astuda. Kui töökoht ei suuda pakkuda teoreetilist õpet, toimub umbes 70–80% õppest töökohal ja 20–30% koolis. Töökohapõhises õppes saab õpilane töö eest ka tasu ning kool maksab töökohale hüvitist õppe korraldamise kulude katteks.

Kõik kutseõppekavad sisaldavad praktikat töökohal. Praktika võib toimuda kogu õppe jooksul, kindla mooduli raames või osana mõnest väiksemast õppeelemendist. Praktika vorm ja ulatus pannakse paika õpilase personaalse pädevuste arendamise kava koostamisel. Praktika maht ei ole praegu reguleeritud. Praktika ajal ei saa õpilane tasu ega tööandja hüvitist. Tööandjad on enamasti ise töökogemusega õpilastele praktika pakkumisest huvitatud.

Soome kutsehariduses on põhimõte, et õpilased peavad õppima vaid oskusi, mida neil ei ole. Igale õpilasele koostatakse personaalne pädevuste arendamise plaan, mis dokumenteerib oskused, mis õpilane on varem omandanud ja toob välja oskused, mida tal on veel vaja eesmärkide saavutamiseks omandada, ning ka selle, kuidas ja kus neid omandatakse. Plaani koostamises osaleb õpilane ise, nõustaja ja vajaduse korral ka tööandja esindaja. Personaalne pädevuste arendamise plaan võeti kasutusele 2018. aastal.

Kutsekeskhariduses õpivad suuremalt osad noored vanuses 16–25 aastat. Keskmiselt kestavad õpingud kolm aastat. Õpingute kestus sõltub põhiliselt õpilase pädevuste arendamise plaanist ja sellest, kui palju varasemaid oskusi ja teadmisi on arvestatud. Töökohapõhises õppes õppimise miinimumvanus on 15 aastat, ülemist vanusepiiri ei ole.

Kutsehariduse õppekavasüsteem koosneb riiklikest kvalifikatsiooninõuetest, haridusasutuse õppekavaspetsiifilisest hindamisplaanist ja õpilase personaalsest pädevuste arendamise plaanist. Riiklikud kvalifikatsiooninõuded iga kutse jaoks töötab välja Soome haridusamet. Need sisaldavad õppe ülesehitust, eesmärgi, põhielemente ja hindamiskriteeriume. Soomes on 160 kutsekvalifikatsiooni: 43 kutsekeskhariduse kvalifikatsiooni, 65 jätkuõppe kvalifikatsiooni ja 56 kutsespetsialisti kvalifikatsiooni. Kutsekeskhariduse kvalifikatsiooni omandanud laiapõhjalised kutseoskused, mis on vajalikud vähemalt ühel erialal töötamiseks. Kõik kvalifikatsioonid koosnevad õpiväljundite ühikutest. Kutsekvalifikatsioonid koosnevad üldteadmiste ühikutest ja kutseühikutest. Jätkuõppe kvalifikatsioonid ja kutsespetsialisti kvalifikatsioonid koosnevad ainult kutseühikutest ja üldteadmiste ühikute vajaduse määrab kindlaks personaalne pädevuste arendamise plaan.

Kvalifikatsiooni maht on 180 pädevuspunkti. 60 pädevuspunkti võrdub ühe aasta õppetööga. Kutseühikuid on 145 pädevuspunkti ja üldteadmiste ühikuid 35 punkti. Üldteadmiste ühikutega tagatakse, et kutsekvalifikatsiooniga inimesel oleks põhioskused, mida on vaja (töö)elus hakkamasaamiseks, edasiõppimiseks ja elukestvaks enesetäiendamiseks. Üldteadmiste ühikud hõlmavad järgmist:

- kommunikatsiooni ja suhtluspädevused,
- matemaatika ja loodusteaduste pädevused,
- ühiskonna ja tööturupädevused.

Kutsekeskharidust on võimalik omandada ka paralleelselt üldkeskharidusega. Sel juhul saab õpilane topeltkvalifikatsiooni.

Taani

Taani keskhariduse õppekavad jagunevad samuti üldkeskhariduse õppekavadeks ehk õppekavadeks, mis valmistavad õpilasi ette õpinguteks kõrgkoolis, ja kutsekeskhariduse õppekavadeks, mis valmistavad ette tööks kindlas ametis. 2021. aasta seisuga pakuvad 244 asutust üldkeskhariduse õppekavasid, milles õpib kokku u 150 000 õpilast, ja 117 asutust kutsekeskhariduse õppekavasid u 130 000 õpilasele.

Üldkeskharidus

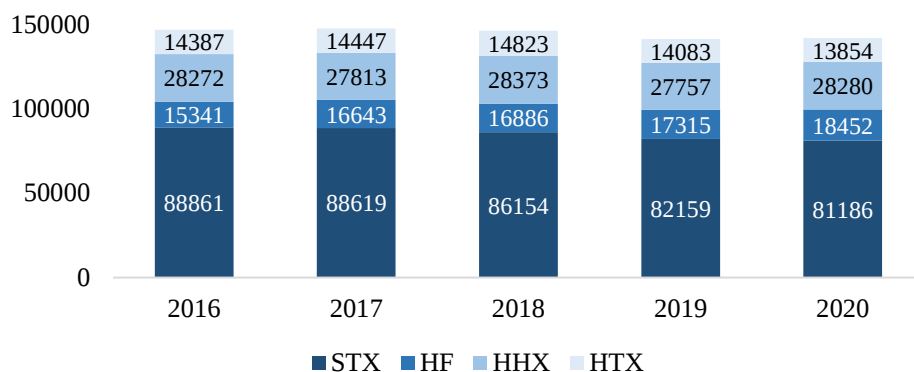
Taani haridussüsteemis on neli akadeemilise suunitlusega üldkeskhariduse õppekava:

- 3aastane keskhariduse lõpueksami õppekava (STX),
- 3aastane kõrgema ärieksami õppekava (HHX),
- 3aastane kõrgema tehnilise eksami õppekava (HTX),
- 2aastane kõrgema ettevalmistava eksami õppekava (HF).

Kõigi nelja õppekava ülesanne on õpilast kõrghariduseks ette valmistada. Lisaks baasõppekavadele, on ka erialaspetsiifilised STX, HHX ja HTX programmid, mis on baasõppekavade pikemad. Kõik õppekavad sisaldavad üldaineid ja valikaineid, erialaõppekavad ka erialaaineid. STX, HHX ja HTX õppekavadel on erinev akadeemiline profiil ja need on erineva suunitlusega, sarnanedes Eesti gümnaasiumi õppesuundadele. STX ja HF õppekavad koosnevad humanitaarteaduse, loodusteaduse ja sotsiaalteaduse ainetest. HHX õppekava keskendub ärimajandusele ja sotsiaalmajanduslikele ainetele ning olulisel kohal on ka võõrkeeled. HTX õppekava keskendub tehnoloogiale ja reaalteadusele. HHX ja HTX õppekavad erinevad STX ja HF õppekavade selle poolest, et HHX pakub lisaks üldainetele rahanduse ja ärimajandusega seotud aineid ja HTX tehnikaaineid. STX ja HF õppekavasid pakuvad gümnaasiumid ja HHX ja HTX programme vastavalt äri- ja tehnikakolledžid. On ka koole, mis pakuvad mitut õppekava. Üldkeskhariduse õppekavad koosnevad 3 kuust sissejuhatavast õppest ja 2 aastast ja üheksast kuust õppekavaspetsiifilisest õppest (va HF, mis on lühem). STX, HHX ja HTX õppekavadele võivad astuda õpilased, kes on lõpetanud 9 põhikooliklassi, HF programmi need, kes on lõpetanud ka 10. klassi.

Õpiteedest selgelt kõige populaarsem on STX ehk 3aastane keskhariduse lõpueksami programm (joonis 44). Ligikaudu 60% üldkeskhariduse õpilastest õpib STX õppekavadel, aga nende osakaal on viimastel aastatel veidi langenud. Märkimisväärselt vähem populaarsed on HHX programmid, mille valib umbes 20% ja veel sama palju õpilasi on kokku HF ja HTX õppekavadel¹²⁷.

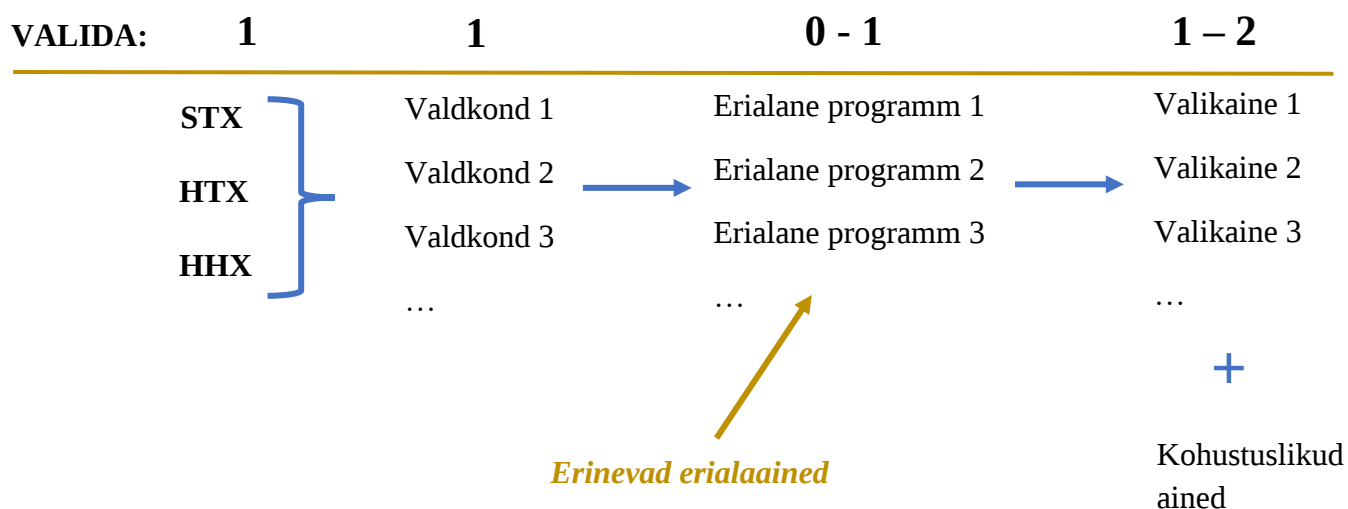
¹²⁷ Õppekavade kohta saab lugeda peatükist 2.

Joonis 44. Õpilaste arv üldkeskhariduse õppekavadel (2016 – 2020)

Allikas: Statistics Denmark

STX, HHX ja HTX on oma ülesehituselt sarnased. Kõigis õppekavades on valdkonnad, mille vahel õpilane peab valima. Lisaks võib õpilane valida laiendatud erialaprogrammi, milles on lisaks kohustuslikele üldainetele veel 2–3 erialaainet. Lisaks üld- ja erialaainetele valivad õpilased veel 1–2 valikainet. See, milliseid erialaprogramme ja valikaineid koolid võivad pakkuda, otsustatakse Haridusministeeriumis, kuid koolid ei pea pakkuma kõiki programme ja valikaineid. Õppekavade ülesehituse skeem on esitatud joonisel 45.

Joonis 45. STX, HHX ja HTX õppekavade ülesehitus, autorite koostatud

Üldkeskhariduse õppekavadel õpetatakse aineid kolmel tasemel (A, B ja C) sõltuvalt aine mahust (tundides). C-tasemel ained on 75 tundi, B-tasemel 200 tundi ja A-tasemel 325 tundi.

HF õppekavad

HF erineb teistest õppekavadest selle poolest, et see on lühem – kolme aasta asemel kaks aastat. HFi põhieesmärk on valmistada õpilasi ette lühikese või keskmise tsükli kõrghariduse õppekavadeks. Põhiliselt on HF mõeldud vanematele õpilastele. Põhikooli 9. klassi lõpetajad ei saa otse HF programmi astuda. Selleks, et pärast HF programmi kõrgharidusse astuda, peavad õpilased lõpetama laiendatud õpipaketi.

HF õppekavas kohustuslikud ained ja nende tasemed on esitatud tabelis 2.

Tabel 2. HF õppelava kohustuslikud ained ja vastavad tasemed

AINE	TASE
Taani keel	A
Inglise keel	B
Kehaline kasvatus ja sport	C
Matemaatika	C
Üks järgmistest ainetest: tants, disain, draama, meedia, muusika	C
Sotsiaal- ja kultuuriteaduste plokk	
Ajalugu	B
Religioon	C
Ühiskonnaõpetus	C
Loodusainete plokk	
Bioloogia	C
Geograafia	C
Keemia	C

Allikas: Eurydice

Üldainetele lisanduvad valikained. Kokku kestab HF õpe 1625 tundi (kodutööd arvestamata).

HHX õppekavad

HHX õppekavade eesmärk on valmistada õpilasi ette akadeemilisteks õpinguteks äri- ja sotsiaalmajanduse valdkonnas. Kõik õpilased peavad HHX õppekavaraames valima ühe järgnevatest õppesuundadest: majandus ja turundus, majandus ja keeled või lihtsalt keeled.

Kõik õpilased, olenemata õppesuunast, peavad läbima ained, mis on esitatud tabelis 3.

Tabel 3. HHX õppekavade kohustuslikud ained ja vastavad tasemed

AINE	TASE
Taani keel	A
Inglise keel	A
Matemaatika	B
Turundus	B
Tsiviilõigus	C
Teine võõrkeel	Vähemalt B
Rahvusvaheline majandus	B
Ajalugu	B
Äriökonomika	B
Ühiskonnaõpetus	C
Informaatika	C

Allikas: Eurydice

Õpilased võivad lisaks valdkonnale valida ka erialaprogrammi, millega lisanduvad erialaspetsiifilised ained. Võimalikud erialaprogrammid on esitatud tabelis 4.

Tabel 4. HHX õppekavade võimalikud erialaprogrammid

Valdkond	Erialaaaine 1	Erialaaaine 2
Majandus ja turundus	Matemaatika A	Äriökonomika A
	Matemaatika A	Rahvusvaheline majandus A
	Äriökonomika A	Rahvusvaheline majandus A
	Äriökonomika A	Informaatika B
	Äriökonomika A	IT A
	Turundus A	Äriökonomika A
	Turundus A	Innovatsioon B
	Turundus A	Rahvusvaheline majandus A
Majandus ja keeled või keeled	Rahvusvaheline majandus A	Saksa keel algajatele A/ saksa keel edasijõudnutele A
	Rahvusvaheline majandus A	Hispaaniakeel edasijõudnutele A/ prantsuse keel algajatele A/ prantsuse keel edasijõudnutele A
	Turundus A	Saksa keel algajatele A/ saksa keel edasijõudnutele A
	Turundus A	Hispaania keel edasijõudnutele A/ prantsuse keel algajatele A/ prantsuse keel edasijõudnutele A
Keeled	Võõrkeel algajatele või edasijõudnutele A	Võõrkeel algajatele A või B/ võõrkeel edasijõudnutele vähemalt C

Allikas: Eurydice

Iga õpilane valib lisaks ühe või kaks valikainet. Kokku läbivad õpilased HHX õppekaval 2470 tundi õpet.

STX õppekavad

Õppekava eesmärk on anda õpilastele üldteadmised humanitaarteadustes, loodusteadustes ja sotsiaalteadustes. Õpilased peavad valima kindla valdkonna. Spetsialiseeruda saab loodusteadustes, keeltes. Ehkki kõik neli üldkeskhariduse õppekava kuuluvad gümnaasiumitasemele, on STX kõige tüüpilisem. STX õppekava on valinud ka kõige rohkem õpilasi (u 50%). Üldiselt võib õppekava pidada õnnestunuks, kuna väljalangevus on väike ja enamik kõrghariduses õppijaid tuleb just STX õppekavalt. STX fookus on üldainetel ja akadeemilisel ettevalmistusel. Nagu ka teistes õppekavades, on STX-s ained, mille õpilane peab valitud valdkonnast olenemata läbima. Need ained on esitatud tabelis 5.

Tabel 5. STX õppekavade kohustuslikud ained ja vastavad tasemed

AINE	TASE
Taani keel	A
Ajalugu	A
Matemaatika	Vähemalt B
Inglise keel	B
Teine võõrkeel	A või B
Füüsika	C
Kehaline kasvatus ja sport	Vähemalt C
Üks loovaine	Vähemalt C
<i>Classical Studies</i> (?)	C
Religioon	C
Ühiskonnaõpetus	Vähemalt C
Bioloogia/keemia/informaatika (õpilased peavad valima kaks)	Vähemalt C

Allikas: Eurydice

Õpilane peab valima vähemalt 4 A-tasemel ainet ja 3 B-tasemel ainet (taset saab valida juhul, kui on kirjas „vähemalt“). Lisaks peab iga õpilane valima 1–2 valikainet. Ka STX õppekaval on võimalik valida erialaprogramm 2–3 erialaspetsiifilise ainega. Erinevad õppekavad on tabelis 6.

Tabel 6. STX õppekavade võimalikud erialaprogrammid

Valdkond	Erialaaaine 1	Erialaaaine 2	Erialaaaine 3
Loodusteadused	Matemaatika A	Füüsika B	Keemia B
	Matemaatika A	Füüsika B	Keemia A
	Matemaatika A	Füüsika A	Keemia B
	Matemaatika A	Biotehnoloogia A	Füüsika B
	Matemaatika A	Geoloogia A	Keemia B
	Bioloogia A	Keemia B	
Sotsiaalteadused	Ühiskonnaõpetus A	Matemaatika A	
	Ühiskonnaõpetus A	Inglise keel A	
	Ühiskonnaõpetus A	Saksa keel algajatele A/ saksa keel edasijõudnutele A	
	Ühiskonnaõpetus A	Hispaania keel edasijõudnutele A/ prantsuse keel algajatele A/ prantsuse keel edasijõudnutele A	
Keeled	Ladina keel A	Kreeka keel A	
	Inglise keel A	Võõrkeel algajatele või edasijõudnutele A	Võõrkeel algajatele või edasijõudnutele, vähemalt C
	Inglise keel A	Saksa keel algajatele A/ saksa keel edasijõudnutele A	Ühiskonnaõpetus B

Valdkond	Erialaaine 1	Erialaaine 2	Erialaaine 3
	Inglise keel A	Hispaania keel edasijõudnutele A/ prantsuse keel algajatele A/ prantsuse keel edasijõudnutele A	Ühiskonnaõpetus B
Kunstid	Muusika A	Inglise keel A	
	Muusika A	Saksa keel algajatele A/ saksa keel edasijõudnutele A	
	Muusika A	Hispaania keel edasijõudnutele A/ prantsuse keel algajatele A/ prantsuse keel edasijõudnutele A	
	Muusika A	Matemaatika A	

Allikas: Eurydice

Kokku on STX õppekavades 2470 tundi õppetööd (va kodused ülesanded).

HTX õppekava

HTX õppekava eesmärk on valmistada õpilasi ette akadeemilisteks õpinguteks tehnika- ja loodusteaduste valdkondades. Programmispetsiifilised ained on kombineeritud üldainetega. Õpilased peavad valima õppevaldkonna järgnevate hulgast: loodusteadused, tehnoloogia ja kommunikatsioon. Kõik õpilased peavad läbima kohustuslikud ained, mis on esitatud tabelis 7.

Tabel 7. HTX õppekavade kohustuslikud ained ja vastavad tasemed

AINE	TASE
Taani keel	A
Tehnikateadused	A
Matemaatika	B
Inglise keel	B
Füüsika	B
Keemia	B
Tehnoloogia	B
Kommunikatsioon/IT	C
Bioloogia	C
Ühiskonnaõpetus	C
Tehnoloogia ajalugu	C

Allikas: Eurydice

Võimalikud erialaprogrammid on esitatud tabelis 8.

Tabel 8. HTX õppekavade võimalikud erialaprogrammid

Valdkond	Erialaaine 1	Erialaaine 2
Loodusteadused	Biotehnoloogia A	Ühiskonnaõpetus B
	Biotehnoloogia A	Sport B
	Biotehnoloogia A	Matemaatika A
	Matemaatika A	Füüsika A
	Matemaatika A	Keemia A
	Matemaatika A	Geoloogia A
	Matemaatika A	Bioloogia B
	Matemaatika A	Informaatika B
	Matemaatika A	Programmeerimine B
Tehnoloogia	Tehnoloogia A	Matemaatika A
	Tehnoloogia A	Sotsiaalteadused B
	Tehnoloogia A	Disain B
Kommunikatsioon	Kommunikatsioon ja IT A	Matemaatika A
	Kommunikatsioon ja IT A	Programmeerimine B
	Kommunikatsioon ja IT A	Saksa keel edasijõudnutele B
	Kommunikatsioon ja IT A	Hispaania keel edasijõudnutele B/ prantsuse keel edasijõudnutele B
	Kommunikatsioon ja IT A	Ühiskonnaõpetus B
	Kommunikatsioon ja IT A	Disain B
	Kommunikatsioon ja IT A	Hispaania keel edasijõudnutele A/ prantsuse keel algajatele A/ prantsuse keel edasijõudnutele A
	Muusika A	Matemaatika A

Allikas: Eurydice

Iga õpilane läbib HTX õppekaval 2630 tundi õpet (va kodutöö).

Kutsekeskharidus

Taanis pakuvad kutsekeskharidust äri-, tervishoiu ja põllumajanduskolledžid ning ka täiskasvanute kutseõppekolledžid. Õpilased saavad kutsekeskharidusse kandideerida vaid siis, kui nad on saanud positiivse hinde taani keele ja matemaatika eksamil 9. või 10. klassis. Lisaks hinnatakse nende hariduslikku valmisolekut, st enesekohaseid, praktilisi ja sotsiaalseid oskusi. Õpilased, kes on sõlminud mõne ettevõttega praktikalepingu, kvalifitseeruvad koheselt kutsekeskharidusse. Õpilased, kes pärast põhikooli 9. klassi lõpetamist kutsekeskharidusse ei kvalifitseeru, võivad astuda 10. klassi või Eud10-sse (*Erhvervsuddannelse*), mis on alternatiiv 10. klassile ja keskendub kutsekeskhariduseks ettevalmistusele.

Kutsekeskhariduse õppekavades on mitmeid üldaineid, nagu taani keel, IT, keeled. Eesmärk on, et üldained koos programmispetsiifiliste ja kutseainetega moodustaksid kokku tervikteadmised, õpe peaks olema interdistsiplinaarne. Kutsehariduse õppekavad võivad kesta 1,5–5,5 aastat, kõige levinumad on 3–4aastased õppekavad. Kõik kutseõppekavad annavad

õpilastele formaalse kutsekvalifikatsiooni. Lisaks saavad kutsekeskhariduse lõpetajad kandideerida kõrgema kutsehariduse õppekavadele ja mõnede rakenduslikele bakalaureusetaseme õppekavadele.

Kutsekeskhariduse esimene osa on baaskursus, mis lõpetatakse eksamiga. Baaskursusele järgneb põhikursus, mis hõlmab nii koolipõhist kui ka töökohapõhist õpet. Taani kutsehariduses vaheldubki koolipõhine teoreetiline ja praktiline õpe töökohapõhise õppega.

2015. aasta reformiga loodi neli kutsekeskhariduse põhisuunda:

- hooldus, tervis ja pedagoogika,
- kaubandus-, äri- ja kontoriteenused,
- toit, toidutööstus ja põllumajandus,
- tehnoloogia, ehitus ja transport.

Baaskursus koosneb kahest osast, mis mõlemad kestavad 20 nädalat (1 semestri). Esimene osa annab õpilastele üldised ja laiad kutseoskused, samuti on see aeg mõeldud õpilastele otsustamiseks, millise spetsiifilisema õppesuuna nad valivad. Teine osa on sissejuhatus põhikursusesse. Õpilased, kes on kord juba baaskursuse esimese osa läbinud, ei pea seda enam hiljem (nt eriala vahetades) läbima, vaid jätkavad kohe teise osaga. Enamasti on baaskursus koolipõhine.

Põhikursuse pikkus oleneb kvalifikatsioonidest, mis õpilasel juba on omandatud ja ka õppekavast. Põhikursus lõpeb enamasti eksamiga kolmanda aasta lõpus. Põhikursusest osa toimub töökohapõhises õppes (50–70%). Õpilane sõlmib praktikakohaga lepingu. Kui õpilane ei saa ühegi ettevõttega lepingut sõlmida, pakuvad mitmed koolid võimalust teha praktiline osa koolis. Selleks, et töökohapõhine õpe oleks võimalikult tõhus ja õpilased leiaksid endale sobivad praktikakohad, on üle riigi loodud 50 praktikakeskust.

Kõikidel kutsekeskhariduse õpilastel on oma õpiplaan, mis seab vastavusse õpilase oskused, huvid ja õpitavad ained. Baaskursuse ja põhikursuse, k.a töökohapõhise õppe sisu on määratud õpiplaanis. Õpiplaan koostatakse koostöös õpilase, kooli ja juhul kui õpilasel on praktikakohaga leping, ka selle esindajatega.

Kutsekeskhariduses on kolm õpiteed:

- *Erhvervsuddannelse* (EUD) on mõeldud noortele (kuni 24aastastele), kes tahavad kohe pärast 9. või 10. klaasi lõpetamist kutseharidusse astuda.
- *Erhvervsuddannelse for voksne* (EUV) on mõeldud täiskasvanutele (üle 25aastased). Õpilastelt eeldatakse varasemat erialast kogemust. Ka õpilase õpe kohandatakse vastavalt tema eelnevatele kogemustele ja haridusteele. Kui õpilasel on vähemalt kaks aastat asjakohast töökogemust, ei pea ta läbima baaskursust.
- *Erhvervsfaglig studentereksamen* (EUX) on mõeldud õpilastele, kes soovivad kutseharidust kombineerida üldkeskharidusega. 2015. aasta reformiga otsustati, et rohkematel noortel peab olema võimalus pärast kutsekeskhariduse omandamist liikuda

kõrgharidusse. EUXi piloteeriti juba 2010. aastal, aga 2015. aastal sai see ametlikuks haridussüsteemi osaks. EUX-is läbivad õpilased üheaastase kursuse, mis annab pääsu kõrgharidusse (kõikidele akadeemilistele õppekavadele, juhul kui õppekavaspetsiifilised tingimused on ka täidetud) ja seejärel jätkavad põhikursusega. Eesmärk on, et tulevikus on võimalik EUX õpet läbida kõikides kutsekeskhariduse valdkondades (tänapäeval on 45 kutsehariduseprogrammi 101st võimalik läbida EUX-õppena). Hetkel on EUX kohustuslik vaid rahanduse õppekaval ja kontoritöö õppekaval. EUX õppekavad on populaarsed – 2020. aastal 32% kutseharidusse astujatest soovis astuda EUX programmi¹²⁸. EUXil on siiski oma puudused: paljud õpilased lõpetavad siiski ainult kutsevalifikatsiooniga, kuna ei jõua samal ajal täita ka üldkeskhariduse saamiseks vajalikke nõudeid.

Ettevalmistavate õppekavade kohta vt ptk. 3.2 (Kohanemisprogrammid, vaheaastad jm üleminekuvõimalused)

¹²⁸ Intervjuu Taani eksperdiga

2.1.1. Valitud riikide keskhariduse süsteemide võrdlevtabel

Tabel 15. Analüüsis käsitletud riikide keskhariduse süsteemide oluliste tunnusjoonte võrdlus

	Holland	Island	Norra	Rootsi	Sloveenia	Soome	Taani
Keskkooli astumise vanus	12aastaselt astutakse kas kõrghariduseks ettevalmistavatele õppekavadele või eelkutseõppe õppekavadele	16	16	15–16	15	16	16
Korraldab kutsekeskharidust	Riik ja kohalik tasand	Riik	Riik	Kohalikud omavalitsused	Riik	Kohalikud omavalitsused	Riik
Korraldab üldkeskharidust	Riik ja kohalik tasand	Riik	Riik	Kohalikud omavalitsused	Riik	Kohalikud omavalitsused	Riik
Keskhariduse õpiteed	Ülikoolieelne haridus, täiskasvanute üldkeskharidus ja eelkutsekeskharidus, mis viib kutsekeskharidusse neljal eri tasemel	Üldkeskharidus gümnaasiumis, üldkeskharidus integreeritud koolid, kutsekeskharidus integreeritud koolides, kutsekoolides või tööstusala kutsekoolides	Viis üldkeskhariduse õppekava ja 10 kutsekeskhariduse õppekava	6 kõrghariduseks ettevalmistavat õppekava ja 12 kutsekeskhariduse õppekava + 5 sissejuhatavat õppekava, kui õpilane põhiõppekavadel ei kvalifitseeru	Üldkeskharidus (gümnaasiumid), tehniline keskharidus, kutsekeskharidus, lühitsükli kutseõpe	Üldkeskharidus noortele ja täiskasvanutele; kutsekeskhariduse õppekavad	4 üldkeskhariduse õppekava (STX, HHX, HTX, HF); kutsekeskharidus, mis koosneb baaskursusest ja põhikursusest. Kutsekeskhariduse s 3 õpiteed (EUD, EUV, EUX)
Üleminek kutsekeskharidusest üldkeskharidusse või vastupidi	Võimalik on liikuda üldkeskharidusest eelkutsekeskharidusse ja vastupidi pärast alusõppe faasi läbimist		Lisaõppe läbimisel saab vabalt ühelt õppesuunalt teise liikuda.		Kutsekeskharidusest üldkeskharidusse saab astuda läbides matura kursuse (1a). Gümnaasiumilõpetajad saavad võtta aastast kutseõppe kursust		

	Holland	Island	Norra	Rootsi	Sloveenia	Soome	Taani
Kas kutsekeskharidusest saab kõrgharidusse?	Ei	Jah, enamikul õppekavadel on võimalik võtta lisaaainepunkte ja saada ülikooli astumiseks diplom	Jah, lisa-aasta läbimisel. Lisa-aasta võivad läbida ka kutseõppe lõpetanud.	Jah, kui õpilane võtab mõned lisakursused (inglise ja rootsi keel)	Jah, matura kursuse läbimisel (1a)	Jah, kui õpilane sooritab küpsuseksami	Jah, EUX õppekava ühendab kutse- ja üldkeskhariduse. EUXis on üheaastane üldainete kursus, mis annab pääsu kõrgharidusse.
Õppe praktikakomponent		Kutsekeskhariduses on töökohapõhine õpe kohustuslik, aga selle maht varieerub õppevaldkonniti	Kutsekeskhariduse standardmudel on 2 + 2 ehk kaks praktika-aastat. Lisaks on võimalik õpe läbida õpipoisiõppes. Kutsekeskhariduses on võimalik valida ka puhtalt koolipõhine õpitee	Kutsekeskhariduse tavaõppekavadel 15 nädalat töökohapõhist õpet; õpipoisiõppes üle poole aja töökohal; kõrghariduseks ettevalmistavad õppekavad ei pea töökohapõhise õppe komponenti sisaldama		Õpipoisiõppes toimub 70–80% õppes töökohal; kutsekeskhariduse tavaõppekavadel on töökohapõhine õpe kohustuslik, aga maht ei ole reguleeritud. Üldkeskhariduses enamasti praktika-komponenti pole, koolid võivad pakkuda kutseõppeaineid rakenduskursustena	Kutsekeskhariduses toimub 50–70% õppetööst töökohas
Kas kutsekeskharidust ja üldharidust reguleerib üks seadus?	Ei	Jah	Jah	Jah	Ei	Ei	Ei

Allikas: autorite koostatud

2.2. Õppijate valikute toetamine¹²⁹

2.2.1. Karjääriõpe ja -nõustamine põhikoolis

Vaatamata sellele, kas formaalselt ja õiguslikult on tegu integreeritud keskhariidussüsteemiga (Norra, Rootsi, Island) või eraldi üld- ja kutsekeskharidusega (Holland, Sloveenia, Soome, Taani), iseloomustab kõigi vaadeldud riikide (v.a Island) haridussüsteeme keskhariidustaseme õpivalikute ja õppekavade paljusus. Teadlike valikute toetamiseks kasutatakse enamikus eri riikides mitmesuguseid kutsesuunitluse, karjääriõppe või -nõustamise vorme.

Mitmel pool on haridusvalikute, karjääri ja tööeluga seotud eesmärgid ja osaliste kohustused küllalt täpselt sõnastatud õppe alusdokumentides. Näiteks Rootsi on põhikooli riiklikus õppekavas sätestanud koolide kohustuse tagada, et iga õpilane oskab põhikooli lõpuks teadlikult valida edasise haridustee ja suunitluse. Põhihariduse eesmärkides on määratletud koolijuhi, õpetajate, kõigi koolitöötajate, õppe- ja kutsenõustajate ülesanded teadlike valikute ja tööeluga kokkupuudete toetamisel. Soome põhikooli õppekava alustes on sõnastatud õpilaste nõustamise eesmärgid vanuseastmeti (mh haridus- ja karjäärivalikute toetamine, tutvumine ametite ja tööeluga).¹³⁰

Hollandis teevad õpilased suunavaliku juba 12-aastaselt algkooli lõputesti tulemuste ja kooli soovitusel põhjal: vastavalt oma hariduslikule potentsiaalile akadeemiliselt kõige nõudlikumale HAVO/VWO õppekavale, üldkeskhariduse suunitlusega HAVO õppekavale või eelkutsuõppesse (VMBO).

Islandil on kõigil põhikooliõpilastel õigus saada kohustusliku õppe osana akadeemilist ja karjäärinõustamist sobiva ettevalmistusega spetsialistidelt. Põhikooli 8.–10. klassis moodustavad viiendiku õppemahust valikained. Valida tuleb akadeemilise, kunsti- ja kutsesuunitlusega ainete seast, mh võib kooliga kooskõlastatuna ja vastavalt riiklikule õppekavale valida aineid väljastpoolt oma kooli (nt distantsõppes).

Norra põhihariduses on õpilastel haridusseaduse järgi õigus saada karjäärinõustamist. 2008. aastast on põhikooli õppekavas kohustusliku ainenäite valikuõpe. Ainekava kinnitati 2015 ja sisaldab karjääriõpet 110 õppetunni mahus. Kutseõpet tutvustab praktiline uurimistöö, mis hõlmab lühikest tööpraktikat ja koolitust kohalikus kutseõppega tegelevas ettevõttes.¹³¹

Rootsi haridusseaduses on sätestatud kõigi koolide kohustus korraldada 8.-9. klassi õpilastele vähemalt 10 päeva praktilist tööeluõpet (*praktisk arbetslivsorientering*, PRAO). PRAO eesmärgid on

¹²⁹ Peatükk põhineb Eurydice haridussüsteemide andmebaasil https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/national-description_en ja Cedefopi VET in Europe andmebaasil <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/vet-in-europe/systems/>, kui ei ole märgitud teisiti.

¹³⁰ https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf

¹³¹ <https://www.euroguidance.eu/guidance-system-in-norway>

- anda praktilisi kogemusi ja teoreetilisi teadmisi tööelust;
- arendada õpilase teadlikkust oma tugevustest, pädevustest ja huvidest;
- hoida ära stereotüüpeid (soost, olukorrast, ühiskondlikust ja kultuuritaustast tulenevaid) valikuid ning
- luua tulevikuvalikute tegemiseks võrdseid võimalusi.

PRAO on 2018. aastast kohustusliku õppe osa, s.t selleks võib kasutada kohustuslike õppeainete aega või nõ õppekavavälist lisaaega, aga ei saa võtta aega õpilase valitavate ainete arvelt. Õpilane peab tööeluõppes saama valitud töökohal praktilise kogemuse, s.t töövarjutus, õppevisiidid, messid vms võivad tööeluõpet täiendada, aga ei saa seda asendada. Koolijuhil on põhivastutus tööeluõppe korraldamisel, kuid õppekohti võivad koostöös kooliga välja pakkuda ka vanemad või õpilane ise. Õpe peab esmajoones toimuma töökohal, aga kui kõigile õpilastele ei õnnestu sobivaid töökohapõhise õppe võimalusi leida, võib asenduseks pakkuda osalemisvõimalust keskhariduse taseme kutseõppes, töövarjutuses jm kutsesuunitlustegevustes. Samuti peab koolijuht koostöös tööandjaga tegema riskihinnangu, et töökohal pakutavad tegevused oleksid õpilasele võimetekohased. Kontakte tööandjatega vahendab kohalik omavalitsus.¹³² Rootsi kohalike omavalitsuste PRAO veebilehtede põhjal võib öelda, et sageli pakutakse PRAO võimalusi teenindussektoris (hotelli- ja konverentsiteenused jms).

Sloveenia ekspert hindab sealset karjääriõppe- ja nõustamissüsteemi nõrgaks. Koolipsühholoogid või sotsiaalpedagoogid pakuvad õpilastele nõustamist vaid põhikooli viimasel aastal, koolivalikul on suur roll vanematel. Edasiõppimisvalikuid piiravad elukoht ja hinded: eri koolidesse on erinevad sisseastumiskünnised. Üldiselt valivad õpilased kodulähedase kooli.¹³³

Soomes on põhikooli õppekava kohustuslik osa TET-periood (tööeluga tutvumine), mis läbitakse 7.–10. klassis ja võib kesta ühest päevast mitme nädalani. 8. klassis toimuvad õpilasnõustamise e OPO-tunnid edasiõppimisvõimaluste ja tööeluga tutvumiseks, 9. klassis vähemalt korra OPO-vestlus valikute nõustamiseks. Gümnaasiumi õppekavva kuulub kohustusliku osana 2 ainepunkti ulatuses õppenõustamist, kus mh arutatakse edasiõppimisvõimalusi. Õppenõustamist tugevdati 2018. aasta gümnaasiumireformiga, mis jõustub 2021 sügisest.

Taanis on hariduslik, kutse- ja tööturusuunitlus (*educational, vocational and labour market orientation*) samuti põhikooli õppekava kohustuslik teema.¹³⁴ 2018. aasta kutseharidusreformiga tugevdati muuhulgas praktiliste oskuste õpet põhihariduses, laiendati õpilaste võimalusi teha teadlikke valikuid õpingute jätkamiseks ja suurendati kohalike omavalitsuste vastutust valikute toetamisel. 2019/20. õppeaastast peavad 8. ja 9. klassi õpilased osalema keskhariduseks sissejuhatavatel kursustel. Kohaliku omavalitsuse ülesanne on koostada õpilaste keskharidusvalikute toetamise kava. Kava eesmärk on teadvustada õpilastele ja vanematele haridussüsteemi ja tööturu võimalusi, tingimusi ja nõudeid ning julgustada

¹³² <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/prao>

¹³³ Sloveenia ... ekspert, vastused 01.02.21.

¹³⁴ https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/teaching-and-learning-single-structure-education-8_en

õpilasi tegema ambitsioonikaid valikuid. KOV on kava koostamisel ja rakendamisel kohustatud tegema koostööd piirkonna põhi- ja keskkoolidega ning korraldama näiteks avatud uste päevi, praktikapäevi ettevõtetes jms. Et kombineerida õppe ja nõustamise elemente, peavad õpetajad ja KOV nõustajad tegema koostööd. Et tegu on võrdlemisi värske algatusega, ei ole selle mõju veel hinnatud.¹³⁵

2.2.2. Kohanemisprogrammid, vaheaastad ja muud üleminekuvõimalused

Õpilastele, kes ei ole põhikooli lõpus edasistes haridusvalikutes kindlad, ei vasta keskhariidusõppe sisseastumisenõuetele või vajavad lisaettevalmistust keskhariidusõppesse asumiseks, on mitmesuguseid ettevalmistavaid ja kohanemisprogramme, õppekavasid või vaheaastaid, mille läbimine mõneski riigis on pigem reegel kui erand.

Hollandis on integreeritud põhikooli vanem aste ja keskhariidus ning seetõttu sõltub üleminek ISCED 2-lt 3-le 12-aastaselt valitud õppesuunast (üldhariiduslik HAVO/ülikooliks ettevalmistav üldhariiduslik VWO/eelkutsõppe VMBO. Enam kui pooled esimese aasta õpilased on VMBO/HAVO või HAVO/VWO segaklassides. Eelkutsõppe õpilased valivad õppesuuna teise aasta lõpus. HAVO/VWO õpilastel tuleb nelja õppesuuna vahel valik teha 3. aasta lõpuks pärast alusõppe läbimist. Seejärel grupeeritakse õpilased vastavalt valitud suunale ümber. Teoreetiliselt on kõigi keskhariiduse õppekavade vahel üleminekuvõimalused, nt HAVO õpilased saavad pärast alusõppe faasi VWOsse üle minna (ja vastupidi), samuti on võimalik VWO õppekavale astuda pärast HAVO lõpetamist. Üldhariiduse õppekavade 4. aastal saavad jätkata ka kutsõppe teoreetilise või kombineeritud suuna edukalt lõpetanud õpilased. Praktikas viiakse õpilasi edasijõudmatuse tõttu pigem üle madalamasse suunda ja kõrgemasse suunda üleminekud ei ole kuigi levinud.

Norras saavad õpilased kutsõppe esimese faasina 8.–10. õppeaastal (Eestis vastavalt 7.–9. klass) valikainetena läbida keskhariidustaseme aineid. Üld- ja kutsekeskhariiduse õppekavad on loodud nii, et need võimaldaksid kutsõppest üldhariiduslikku õppesse üle minna. Selleks on vaja läbida üldhariiduslik lisa-aasta. Lisa-aasta läbimine annab ka õiguse jätkata õpinguid kõrghariiduses.

Rootsis saavad õpilased, kes ei vasta keskhariidusõppesse astumise nõuetele, 2019. aastast täiendada oma teadmisi ja oskusi neljal sissejuhataval õppekaval:

- konkreetseks üld- või kutsekeskhariiduse õppekavaks ettevalmistav valik (ainekursused, mis on vaja läbida, et jätkata keskhariiduse õppekaval)
- sissejuhatus kutsehariidusse (akad. ained, kutsõppeained või töökohapõhine õpe, mis võimaldab astuda kutsekeskhariiduse õppekavale või asuda tööle)
- individuaalne alternatiiv (keskhariiduse õppekavale asumiseks puuduolevad ained, õpimotivatsiooni tõstvad tegevused, tööpraktika, mis võimaldab jätkata keskhariiduses või asuda tööle)

¹³⁵ Taani haridusministeeriumi eksperdid, vastused 11.-27.01.21.

- sissejuhatav keeleõpe (sisserändajatele, võimaldab jätkata mõnel teisel sissejuhataval õppekaval, keskkhariduse õppekaval, täiskasvanuhariduses või ametis).¹³⁶

Sissejuhataval õppekaval õppijatele koostatakse individuaalne õppekava, mille läbimisel on võimalik astuda keskkharidusõppesse, saada esmane ettevalmistus tööle asumiseks või jätkata mõnes muus õppevormis.

Sloveenias on lisa-aasta võimalus sisse seatud keskkhariduse lõpetajatele: kui üldkeskkhariduse küpsuseksam ei õnnestunud, võib õpilane võtta aastase kursuse ja proovida teha kutseküpsuseksamit; pärast 4a kutseõpet võib võtta lisa-aasta, et sooritada üldhariduslik küpsuseksam. Lisa-aasta võimalust kasutab siiski väike osa õpilasi.

Soomes võib põhikooli 9. klassi lõpetanu jätkata 10. klassis. Tegu on põhikooli lisaõppega, et parandada hindeid, tutvuda valikutega, õppida mõnd ainet süvendatult vms. Lisaõpet saab läbida kas põhikooli või elukestva õppe keskuse (*kansanopisto*) juures. 10. klassi valivad siiski väga vähesed, alla 1% põhikooli lõpetanutest.

Kutsehariduse huvilistele pakutakse VALMA õppekava–kutsehariduseks ettevalmistavat õpet (maht: 60 pädevuspunkti¹³⁷). VALMA raames saab ühe aasta jooksul tutvuda kutseõppevõimaluste ja töökohtadega, arendada õpi- ja toimetulekuoskusi, tugevdada põhioskusi ning valida keskkhariduse tasemel üld- või erialaaineid. Igale õppijale koostatakse personaalne arenguplaan. Vähemalt 30 p sooritamisel saab sisseastumiseks 6 lisapunkti, mida arvestatakse edasiste õpingute osana. VALMA-sse astutakse ühise sisseastumiskeskonna kaudu, aga kõigile alla 18a soovijatele tagatakse õppekoht. VALMA õppes osaleb igal aastal u 5000 õppijat, kellest 50% on noored, 50% täiskasvanud ja 50% esimene keel on muu kui soome või rootsi keel (enamik täiskasvanutest).

Kolm ettevalmistavat õppekava (põhikooli lisaõpe, VALMA ja eelkõige muukeelsetele õppijatele mõeldud üldkeskkhariduseks ettevalmistav LUVA) on kavas ühendada uueks üldisemaks TUVA-õppekavaks (*tutkintokoulutukseen valmentava koulutus*), mille läbimisel õppijad saavad jätkata kas kutse- või üldkeskkhariduses. Muudatus on seotud kohustusliku keskkhariduse reformiga (koolikohustusliku ea tõstmine 18. eluaastani ja kohustus omandada keskkharidus): kui põhikooli lõpetanu ei leia kohta edasiõppimiseks, saab ta õppekoha TUVA-s.

Taanis saavad 9-klassilise põhikooli läbinud jätkata enne keskkharidusse astumist 10. klassis, et täiendada akadeemilisi oskusi ja jõuda selgusele edasistes valikutes. 10. klassis jätkavad ligi pooled õpilased (2017. a. 46,2%). Alates 2015. a kutseharidusreformist kombineeritakse 10. klassi kutseõppekavadega (EUD10). Kutseõppes toetab õppijate valikuid 2-semestrine algkursus, mille 1. semester (20 nädalat) hõlmab üldist ettevalmistust (võib läbida vaid korra) ja 2. semester erialast ettevalmistust kutseõppe 4 põhivaldkonnas (võib eriala vahetades läbida mitu korda).

¹³⁶ <https://utbildningsguiden.skolverket.se/languages/english-engelska/upper-secondary-education>

¹³⁷ Pädevuspunktid kirjeldavad, kui suure, mis raskusastmega ja tähendusega kvalifikatsiooni osa omandatav pädevus moodustab kogu kvalifikatsiooni nõuetest ja õppe eesmärkidest. Need ei väljenda õpingute aega ega mahtu.

Kui õpilane ei kvalifitseeru kutsekeskharidusõppesse, saab ta astuda baaskutseõppesse (EGU), mis on individuaalne haridustee alla 30aastastele noortele, kes ei vasta kutsekeskharidusse astumise tingimustele. Suurem osa õppest toimub praktikana, aga see vaheldub koolipõhise õppega. Enamasti õpitakse EGU 2 aastat. Õpilase personaalne õpiplaani baaskutseõppes võib koosneda kutsehariduse, täiskasvanuhariduse, tootmiskoolide, rahvakoolide, täiskasvanute õppe keskuste jms pakutavatest elementidest. EGU lõpetajad võivad edasi õppida kutsekeskhariduses ja nende ainepunktid on võimalik üle kanda.

Alla 25aastased õpilased, kes ei ole lõpetanud ühtegi noortele mõeldud õppekava (kutsekeskharidus või üldkeskharidus) ja kes ei kvalifitseeru nendesse või on mõne õppekava pooleli jättnud, võivad astuda ka tootmiskooli. Tootmiskoolide ülesandeks on arendada õpilaste oskusi ja teadmisi, et neil oleksid haridussüsteemis või tööturul paremad võimalused. Eelkõige on eesmärgiks see, et õpilased jõuaksid kutsekeskhariduse lõpetamiseni. Õpe toimub eelkõige töötubades ning see hõlmab praktilisi tegevusi tootmise ja turunduse valdkonnas ja teoreetiliste teadmiste omandamist. Lisaks õpetatakse tootmiskoolides üldaineid, et õpilastel oleks võimalus ka üldkeskharidusse astuda. Kuni 1/3 õppest võib toimuda teistes haridusasutustes, nt üldained täiskasvanute koolituskeskustes või kutsekolledžites. Õpe tootmiskoolis kestab kuni 1 aasta.

2.3. Vastuvõtt keskharidusse

Islandil, Rootsis ja Soomes on kõigil põhihariduse lõpetanutel õigus asuda omandama keskharidust. Rootsis on see sätestatud kohalike omavalitsuste kohustusena pakkuda keskharidust kõigile alla 20aastastele põhihariduse lõpetanutele (üle 20-aastastel on võimalik omandada keskharidust täiskasvanuharidussüsteemis). Taanis⁸ on just kutseharidusseaduses sätestatud kutseõppe üldeesmärk motiveerida noori õppima ja pakkuda võimalust omandada kutseharidus kõigile noortele, kes seda soovivad. Norras on põhihariduse lõpetanutel vanuses 15–24a õigus kolmeaastasele üldkeskharidusele või nelja-aastasele kutsekoolitusele. Õigus laieneb ka õpilastele, kes on lõpetanud põhikooli, sooritamata kõiki aineid või eksameid.

Keskharidusse vastuvõtukriteeriumid ja lävend erinevad suuresti sõltuvalt haridusliigist (üld- või kutseharidussuund) ja riigist, samuti ettevalmistavate õppekavade või vaheaastate olemasolust. Kutseõppesse astumisel on lävend sageli madalam. Erinevusi on ka koolide autonoomias vastuvõtuierisuste tegemisel ja -tingimustel seadmisel.

Islandil ei ole riigi tasandil üld- ja kutsekeskhariduse õppekavadele astumiseks seatud erinevaid lävendeid. Koolidel on õigus kehtestada sisseastumisnõuded ja -tingimused (varasemad hinded, ettevalmistus) eri õppekavadele astumiseks.

Norra põhikooli lõpetanutel on õigus saada koht ühes kolmest õppekohast eri õppekavadel, millele nad on kandideerinud. Vastuvõtuvõimalusi mõjutavad õpilase hinded ja piirkonnas pakutavate õppekavade valik. Üle 90% õpilastest võetakse siiski vastu esimese valikuna esitatud õppekavale.

Rootsis ei ole põhikooli lõpueksameid ning edasiõppimisvõimalused sõltuvad põhikooli lõpuhinnetest. Kõrghariduseks ettevalmistavatele üldkeskhariduse õppekavadele saab

kandideerida, kui hinded on positiivsed vähemalt rootsi ja inglise keeles, matemaatikas ja üheksas muus aines. Kutseõppekavadele astumiseks on vaja positiivset lõpuhinnet rootsi ja inglise keeles, matemaatikas ja vähemalt viies aines. Madalamate hinnete korral on õpilasel õigus astuda sissejuhatavatele õppekavadele.

Sloveenias saab üld- kui kutsekeskharidusse astuda samadel tingimustel. Õpilased kandideerivad kõige paremasse võimalikku kooli, aga kui hinded ei võimalda sisse saada, vahetavad jõukohasesse. Koolivahetus on eriti esimestel nädalatel üsna kerge, aga võimalik ka hiljem, kuna üldained on üld- ja kutsekeskhariduses samad. Üleminekuid hõlbustab ka õpe hariduskeskustes ja õpilaspõhine rahastamine. Koolid üritavad õpilasi kinni hoida, pakkudes neile võimalikult palju valikuid.

Soomes puuduvad samuti põhikooli lõpueksamid. Gümnaasiumi astumiseks peab põhikooli lõputunnistuse teoreetiliste ainete hinnete keskmine hinne üldjuhul olema vähemalt 7/10st. Haridusliku erisuunitlusega gümnaasiumidel on õigus korraldada sisseastumisteste. Õpilased võivad saada sisseastumiseks lisapunkte koolivälise tegevuse eest. Paindliku ja individualiseeritud õppega kutsehariduse vastuvõtukriteeriumid on samuti paindlikud: varasemad tulemused (kõigi ainete keskmine hinne ja õppevaldkonnas olulised hinded), töökogemus, õppekava koht õppija eelistuste nimekirjas. Kutseõppeasutustel on õigus korraldada sisseastumis- või võimekusteste või -intervjuusid.

Taanis on kõrghariduseks ettevalmistavatele üldkeskhariduse õppekavadele astumise tingimusteks lõpetatud põhiharidus, sooritatud põhikooli lõpueksamid, 2–4 aastat prantsuse või saksa keele õpinguid (2. võõrkeel), keskmine hinne vähemalt 5 (skaalal -3–7), kooli hinnang, mille kohaselt õpilane on praktiliste ja sotsiaalsete oskuste poolest valmis jätkama keskhariduse tasemel. Õpilasel on õigus taotleda vastuvõttu ka juhul, kui ta ei vasta kõigile nõuetele. Sel juhul on koolil õigus korraldada vastuvõtutest. Kutseõppesse astumiseks peab õpilasel olema vähemalt rahuldav lõpuhinne matemaatikas ja taani keeles ning ta peab kooli hinnangul olema praktiliste ja sotsiaalsete oskuste poolest valmis jätkama keskhariduse tasemel. Töökohapõhisesse õppesse (valdav õppevorm) on tingimusteta õigus asuda kõigil, kel on sõlmitud töökohapõhise õppe leping ettevõttega.

2.4. Hindamine ja lõpetamine¹³⁸

2.4.1. Hindamissüsteemid

Vaadeldud riikide hindamissüsteemid erinevad suuresti kasutatava hindekaala ja hindamiskorralduse poolest: hindamise sagedus, meetodid; riiklikult määratud kohustuslikud elemendid, koolide autonoomia määr jms. Erinevusi on ka hindamise eesmärkide rõhuasetuses

¹³⁸ Peatükk põhineb Eurydice haridussüsteemide andmebaasil https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/national-description_en ja Cedefopi VET in Europe andmebaasil <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/vet-in-europe/systems/>, kui ei ole märgitud teisiti.

(nt Soomes ja Norras on suurem fookus õpilase enesehindamisel), hindamistulemuste võrreldavuses riiklike standarditega vms.

Kõigis vaadeldud riikides rakendatakse nii jooksva (kujundava) kui ka kokkuvõtva hindamise elemente (vt tabel 16).

Tabel 16. Hindamise põhimõtted keskkhariduses vaadeldud riikides

Riik	Hindeskaala üldkeskkhariduses	Hindeskaala kutsekeskkhariduses
Holland	Jooksvaks hindamiseks kehtestavad koolid oma hindamissüsteemi, lõpueksamitel 1–10 palli	Üldainetes sarnaneb üldkeskkharidusele, eriaalaainetes koolide autonoomia, aga vastavalt riiklikele standarditele
Island	10-pallisüsteem, alates 5st on sooritatud	
Norra	6-pallisüsteem	Esimesel kahel õppeaastal koolipõhises õppes sarnaselt üldkeskkharidusele
Rootsi	A–F, millest A–E on positiivsed hinded; A, C, E teadmiste tase riiklikult määratud ¹³⁹	
Sloveenia	Numbrilised ja kirjeldavad hinded 1–5 (2–5 on positiivsed); arvestatud/mittearvestatud	
Soome	4–10 palli, millest 5–10 on positiivsed; arvestatud/mittearvestatud	1–5 palli: 1–2 rahuldav, 3–4 hea ja 5 suurepärase
Taani	7-punktsüsteem 12 – -3ni (võrreldav A–F-ga, 02 on läbitud ¹⁴⁰) või arvestatud/mittearvestatud	

Allikas: autorite koostatud

Hollandi üldkeskkhariduses (HAVO, VWO õppekavad) saavad enamiku koolide õpilased ja vanemad 3–4 korda aastas pideva hindamise raporteid, mõnes koolis esitatakse vaheraport 6 nädala tagant. Hindamine on numbriline ja koolid kehtestavad oma hindamissüsteemid, mis annavad kombineeritud infot õpilaste edasijõudmise kohta (kirjalikud ja suulised testid, sh iseseisva töö kontrollimiseks, projektitööd). Riiklikult on sätestatud hollandi keele ja matemaatika õpiväljundid ja saavutustasemed, mille saavutamist jälgitakse regulaarse testimise abil.

Üldkeskkhariduse lõpetamiseks tuleb teha mitmest eri ainete testist koosnevad koolieksam ja riigieksam (HAVO, VWO) ning eri testide keskmine hinne olema vähemalt 5,5 (10st) ja sõltuvalt ainekohast vahemikus 4–6. Põhiainetel, s.o hollandi ja inglise keelel ning matemaatikas on suurem kaal.

Kokkuvõtva hindamise vormid on testid ja vaatlused. Keskkhariduse viimasel aastal (s.o VMBO 4. aasta, HAVO 5. a ja VWO 6. a) tuleb lõpetamiseks lisaks koolieksamile sooritada riigieksam. Koolieksam koosneb vähemalt kahest kirjalikust või suulisest testist või praktilisest ülesandest eri ainetes ning praktilistest töödest (enamasti ei ole hindelised, vaid arvestatud/mittearvestatud). Koolieksamite kavade tuleb esitada kinnitamiseks haridusametile. Riigieksam koosneb avatud või valikvastustega küsimustest ja mõnel puhul sisaldab praktilisi ülesandeid. Riigieksameid saab teha kolm korda aastas (mais kõigile, juunis ja augustis järeleksamid).

¹³⁹ https://www.skolverket.se/download/18.47fb451e167211613ef398/1542791697007/swedishgrades_bilaga.pdf

¹⁴⁰ <https://eng.uvm.dk/general-overview/7-point-grading-scale>

Kutsekeskhariduses lähtuvad koolid hindamise korraldamisel kutsestandardi nõuetest. (MBO) õppekavad koosnevad üldainete komponendist (hollandi keel, matemaatika, karjääri- ja kodanikuõpetus, mõnel erialal inglise keel), erialaspetsiifilisest komponendist ja valikulisest komponendist. Üldainetes (v.a karjääri- ja kodanikuõpetuses) peavad õpilased sarnaselt üldkeskharidusega tegema riigieksamid. Erialainete hindamismeetodi ja -korralduse määrab kool vastavalt kutsestandardile. Kool võib tellida hindamise ka kooliväliselt eksamikomisjonilt. Töökohapõhise õppe hindamise meetod määratakse kindlaks õppelepingus. Kutsekeskhariduse lõpetamiseks tuleb saada positiivne tulemus vähemalt kahe esimese komponendi eest.

Island rakendab üld- ja kutsekeskhariduses ühtset hindamissüsteemi. Õppekava läbimist mõõdetakse sooritatud ainepunktides. Lisaks jooksvale hindamise on kaks korda semestris peamiselt kirjalike eksamite vormis kokkuvõttev hindamine. Ainepunktisüsteemi alusel töötavates koolides ei ole formaalseid lõpueksameid. Riiklikke eksameid ei ole. Koolid vastutavad kogu hindamise eest, v.a kutseksamid, mille hindamise eest vastutavad kutseühendused.

Norra üldkeskhariduses hõlmab kujundav hindamine pidevat tagasisidet ja õpilase enesehindamist, eri tüüpi teste ja kord poolaastas hindamist kõigis ainetes. Kokkuvõttes hindamises kombineeritakse jooksva hindamise tulemusi (sh projektid, kodutööd jm) ja eksameid kõigi ainekursuste lõpus. Eksamid võivad olla suulised, kirjalikud, praktilised või suulis-praktilised ning on keskselt korraldatud. Üldhariduse kõigis õppesuundades on kohustuslik norra keele riigieksam ja lisaks teevad õpilased tavaliselt veel kaks riiklikult korraldatud eksamit ainetes, mis vastavad nende õppesuunale. Eksamite arv õpilase kohta võib varieeruda, kuna riigieksameid teeb juhuslik valim.

Kutsekeskhariduses peavad kõik õpilased pärast teist õppeaastat tegema kohustusliku interdistsiplinaarse erialaeksami. U. 20% õpilastest valitakse esimesel või teisel õppeaastal tegema ühes aines keskselt korraldatud eksamit (kirjalik ja kestab 5h). Õpetaja hindab õpilase edasijõudmist 2. aasta lõpus. 3. ja 4. õppeaastal eksameid ei ole, sest õpilased on ettevõtetes praktikal. Kutseõpingud lõpevad kutse- või *journeyman*'i eksamiga.

Rootsis toimuvad õpilaste ja vanemate teavitamiseks õpilaste edasijõudmisest vähemalt korra poolaastas arenguvestlused. Vestlused lähtuvad õpilase individuaalsest õppekavast, mis sisaldab infot valitud õppekava ja kursuste kohta. Kokkuvõtva hindamisena saavad õpilased kursuste lõpuhindeid. Mitterahuldava kursusehinde puhul on õigus võtta sama kursust uuesti kuni kolm korda (samas või vähendatud mahus) ning korrata kasvõi kogu õppeaasta kursusi.

Sloveenias on riiklikult sätestatud hindamisreeglid, mille alusel koolid loovad oma hindamissüsteemid. Üldkeskhariduskoolides hinnatakse õpilasi kõikides ainetes; lühitsükli kutseõppes ja kutsekeskhariduses kõikides ainetes ja tehnilistes moodulites. Praktilises õppes hindab õpilast ettevõttepoolne praktikajuhendaja ja edastab hinde kooli. Praktikal hinnatakse õpilast teisel aastal vastavalt praktikaplaanile.

Tehnilise keskhariduse lõpus teevad õpilased kutseküpsuseksami (*vocational matura*). Eksam koosneb kahest osast: 1) kohustuslik kirjalik ja suuline eksam sloveenia keeles ja kirjalik ja suuline eksam tehnilises alusaines ning 2) valitav kirjalik ja suuline eksam võõrkeeles või matemaatikas ja seminaritöö või toote või teenuse kaitsmine.

Kutsekeskhariduse lõpus teevad õpilased kaheosalise eksami: 1) kirjalik ja suuline eksam sloveenia keeles ja 2) toote või teenuse suuline kaitsmine. Ainult õpilased, kes läbivad edukalt mõlemad osad, saavad lõpueksami tunnistuse. Lühikese tsükli kutsehariduse lõpus teevad õpilased lõpueksami, mis seisneb kas toote või teenuse suulises kaitsmises.

Soome üldkeskhariduses rakendatakse jooksvat ja iga kursuse lõpus kokkuvõtvat hindamist. Numbrilised hinded võib asendada kirjaliku või suulise hinnanguga hindamisvestlusel. Üldkeskhariduse küpsuseksam koosneb neljast testist, millest emakeel kohustuslik, teised kolm tuleb valida matemaatika, teise riigikeele võõrkeelte ning sotsiaal-humanitaarainete hulgast. Neile võivad lisanduda valikulised lisatestid. Lõputunnistuse vorm kuulub koolide otsustuspädevusse.

Kutsequalifikatsiooni omandavad õpilased personaalse pädevuste arendamise kava järgi. Demonstreeritavaid pädevusi hinnatakse pädevuse hindamise kava alusel mitte üksikute punktide, vaid laiemate valdkondade kaupa, mis vastavad tööelu ülesannetele ja protsessidele. Hindamine sisaldab ka õpilase enesehindamise komponenti. Kutseoskusi demonstreeritakse pädevustestidel praktilistes töösituatsioonides. Pädevusi hinnatakse kvalifikatsiooni ühikute/komponentide/elementide kaupa.

Taanis on nii üld- kui ka kutsekeskhariduses kasutusel nii jooksev kui kokkuvõttev hindamine. Üldkeskhariduses kasutatakse semestri-, eksami- ja aastalõpuhindeid ning hindele võib lisada kirjaliku hinnangu (see on kohustuslik ebarahuldava või eelmisest hindest enam kui 2 palli võrra madalama hinde puhul. Keskkharidusõpingute jooksul tuleb suuliselt, kirjalikult, projektöona või segameetodil sooritada vähemalt 10 eksamit, neist kuni kolm 1. ja 2. õppeaasta lõpus. Õpingute lõpupoole peavad õpilased eksami osana esitama kahes või kolmes aines projektitöö. Lõputunnistuse keskmine hinne on peamine alus kõrgkooli õppekohtadele kandideerimisel.

Kutsehariduse algkursuse 1. osa lõpus tuleb teha eksam ühes põhiaines (enamasti taani keeles), 2. osa lõpus põhiaines ja erialaaines ning põhikursusel on mitmesuguseid teste ja eksameid, mis sõltuvad valitud erialast. Lühitsükli kõrghariduseks ettevalmistaval õppekaval (HF) ei panda aastahindeid, vaid kõigis ainetes on iga kooliaasta lõpus suuline või kirjalik eksam.

2.5. Lõpetamise tingimused ja saadavad kvalifikatsioonid¹⁴¹

Enamikes vaadeldud riikides on keskhariduse õpiteed EQF 4. tasemel, kuid on ka riike, kus kõik keskhariduse õpiteed ei anna samal tasemel kvalifikatsiooni. Igas vaadeldud riigis on ka keskhariduse lõpetamisel omad tingimused. On riike, kus lõpetatakse traditsioonilise eksamiga, aga ka neid, kus on mitmeid eksameid või vastupidi puuduvad need täielikult.

Tabel 17. Lõpetamise tingimused ja saadavad kvalifikatsioonid käsitletud riikides

Riik	Üldkeskhariduse ISCED, EQF tase; lõpetamise tingimused	Kutsekeskhariduse ISCED, EQF tase; lõpetamise tingimused
Holland	HAVO ISCED244-344; VWO ISCED244-344, EQF4; Lõputunnistuse saamiseks läbitud kõik ained ning sooritatud mitme aine testidest koosnev kooli- ja riigieksam. Eksamiportfoolios dokumenteeritakse koolieksami tulemused	2-3 a õppekavad ISCED 353, EQF3; 3-4a õppekavad ISCED 354, EQF4 Kutsekvalifikatsiooni saamiseks on vaja positiivset hinnet vähemalt üldainete ja erialaspetsiifilise komponendi eest
Island	ISCED 344, EQF 4 Lõpueksam (annab keskharidustunnistuse) või küpsuseksam (annab ka juurdepääsu kõrgharidusele). Lõputunnistusele märgitakse nii hinded kui läbitud punktimaht eri ainetes.	ISCED 351, 353, EQF4
Norra	ISCED 344, EQF 4 Keskharidustunnistuse saamiseks läbitud 3a õpinguid ja nõutavad eksamid; tunnistusel õppekava kohustuslike ja valikainete hinded ja eksamihinded.	ISCED 353, EQF 4 Kutsekvalifikatsiooni saamiseks Interdistsiplinaarne eksam ja üldist edasijõudmist märkiv hinne 2. aasta lõpus; kutseksam kutseõpingute lõpus
Rootsi	ISCED 344, EQF 4 Lõpueksameid pole, kooli lõputunnistusele märgitakse kõigi kursuste ja projektitöö hinded	ISCED 353, EQF 4
Sloveenia	ISCED 344, EQF 4 Küpsuseksamid, mille %-na esitatud tulemus arvestatakse hindeks (1–5 ¹⁴²); lõpuhinnetest 80% määrab küpsuseksami tulemus ja 20% kooli hindamine (kirjalik, suuline, eksam vm)	Lühitsükli kutseõpe 2a, ISCED 353, EQF 3; kutsekeskharidus 3a, ISCED 353, EQF 4; tehniline keskharidus 4 a, ISCED 354, EQF 4 Tehnilise keskhariduse lõpetamisel kutseküpsuseksam ja -tunnistus; kutsekeskhariduse lõpetamisel lõpueksam ja -tunnistus
Soome	ISCED 344, EQF 4 Lõputunnistuse saamiseks läbitud õppekava ja sooritatud küpsuseksam, 0–7 palli (<i>improbatur – laudatur</i>), lõputunnistusel õppekavaainetes läbitud kursused ja hinded, keeletestide tulemused ja läbitud õppekavavälised ained	ISCED 354, EQF 4 Kvalifikatsioonitunnistus 180 pädevuspunkti ulatuses kohustuslike ja valikuliste õpiühikute läbimise eest

¹⁴¹ Ülevaade piirdub keskharidustasemega. Üldjuhul ei ole käsitletud riigiti väga mitmekesiseid madalama taseme kutsehariduse ja jätkukutseõppe võimalusi.

¹⁴² Suurema raskusastmega eksamite puhul 1–8.

Riik	Üldkeskhariduse ISCED, EQF tase; lõpetamise tingimused	Kutsekeskhariduse ISCED, EQF tase; lõpetamise tingimused
Taani	ISCED 344, EQF 4 Lõpetamise tingimus: aasta- ja eksamihinnete kaalutud keskmine on vähemalt 02. Lõputunnistusel aasta- ja eksamihinded, uurimisprojekti või -töö hinne, kaalutud keskmine hinne	ISCED 353, EQF 4 Teoreetilisest ja praktilisest osast koosnev erialaeksam tegelikus töökeskkonnas

*Allikas: autorite koostatud

Hollandi 5a üldkeskhariduse õppekava HAVO läbimine annab õiguse jätkata rakenduskõrghariduses või ülikooliks ettevalmistaval VWO õppekaval. HAVO ja VWO lõpetamine annab juurdepääsu akadeemilisele kõrgharidusele. Kõik kutsekeskhariduse õppekavad (MBO) lõpevad kutsequalifikatsiooni omandamisega. Alates 2016. aastast on õpilastel võimalik omandada ka valikulisi kvalifikatsioone lisaoskuste või -pädevuste tõendamiseks. MBO annab juurdepääsu rakenduskõrgharidusele.

Islandi keskharidus on 4 kvalifikatsioonitasemel:

- 1. tase: 30-120 ap, 1-4 semestrit, õpiväljundid: üldoskused ja lihttöö oskused
- 2. tase: 90-120 ap, 3-4 semestrit, väljundid: keskkooli lõpueksam või kutseksam, õpingute sisu: ettevalmistus süvendatud erialaõppeks, sh reguleeritud kutsealadel
- 3. tase: 150-240 ap, 5-8 semestrit, väljundid: küpsuseksam, kutseksam, mh tööks reguleeritud kutsealadel, õpingute sisu; ettevalmistus kõrgharidusõppeks, süvendatud erialaõppeks, sh reguleeritud kutsealadel
- 4. tase: 30-120 ap, 1-4 semestrit, 3. kvalifikatsioonitaseme jätkuõpe sügavamaks spetsialiseerumiseks arendustöö või innovatsiooni suunas

Keskhariduse omandamiseks peab õppekava sisaldama vähemalt 45 ap mahus põhiaineid: islandi ja inglise keelt ning matemaatikat. Üldkeskhariduse lõpetamiseks saab teha lõpueksami (õppe maht vähemalt 90 ap) või küpsuseksami (õppe maht vähemalt 120 ap), mis annab õiguse astuda ülikooli. Sel juhul peavad kõik õpiväljundid olema saavutatud 3. kvalifikatsioonitasemel.

Kutseõppekavade läbimine ei anna automaatset ligipääsu kõrgharidusele, tuleb sooritada küpsuseksam. Reguleeritud kutsealadel õppe lõpus on kutseksam, mis on tööleasumise eeldus. Kutseeksameid korraldavad kutseühendused.

Norra keskharidustunnistus annab õppekava suunitlusest sõltuvalt kas kvalifikatsiooni kõrgkooli astumiseks või kutsequalifikatsiooni (*trade certificate, journeyman's certificate* vm kutsequalifikatsioon).

12 keskhariduse õppekavast neli on üldhariduslikud ja annavad juurdepääsu kõrgharidusele. Kõrgharidusse astumise eeldus on üldhariduses kolmeaastase keskharidusõppe läbimine või kutsehariduses tunnustatud kutsequalifikatsiooni olemasolu. Läbitud peab olema nädalatundide arvuga määratletud mahus üldaineid (norra ja inglise keel, sotsiaalsed, ajalugu, matemaatika ja loodusained). Kutseõppekavadel eeldab see lisaks 1. ja 2. a kutseõpingutele täiendavaid keskhariduse 3. aasta õpinguid. Kutsekeskharidus on EQF 4 tasemel ja annab

kvalifikatsioonitunnistuse (*craft's* või *journeyman's certificate*), v.a. EQF 3 tasemel Training Candidate Scheme. Ligipääs erinevatele jätkukutseõppe õppekavadele sõltub sellest, milline õppesuund üldhariduses või kutsehariduses on läbitud või milline eelnev kogemus üle kantud.

Rootsi keskhariduse õppekavad on EQF4 tasemel. Kuus kõrghariduseks ettevalmistavat õppekava annavad õiguse alustada I astme kõrgharidusõpinguid; 12 kutseõppekava (sh töökohapõhise õppevormi) lõpetanud peavad kõrghariduses jätkamiseks võtma mõned lisakursused. Keskhariduse taseme kutseõppekavade kutseõppe maht (1600p) ei võimalda mitmes valdkonnas kvalifikatsiooni omandada.

Sloveenia üldkeskhariduse küpsustunnistus annab õiguse jätkata õpinguid kõrghariduses jm kolmanda taseme õppekavadel.

Kutseküpsustunnistus võeti kasutusele 2005. a, aga võttis kümme aastat, enne kui seda hakati pidama üldkeskharidusega võrdseks õpingute jätkamise võimaluseks. 4a tehnilise keskhariduse omandamisel saadav kutseküpsustunnistus annab õiguse kandideerida täis- ja lühitsükli rakenduskõrgharidusse. Kõrgharidusse vastuvõtt sõltub kõrgkoolist, aga praktikas võtavad juba kõik kõrgkoolid kutseküpsustunnistusega lõpetanud vastu (v.a meditsiin ja juura). Ülikooli astumiseks tuleb teha lisaeksam ühes kohustuslikus küpsuseksamiaines. 3a kutsekeskhariduse lõpetamine annab õiguse kandideerida tehnilise keskhariduse õppekavadele ja pärast mõnda aastat töötamist teha kutseeksami. Lühitsükli kutsehariduse lõpetanud saavad lõputunnistuse, mis annab õiguse kandideerida keskhariduse tasemel kutse- või tehnilisse õppesse.

Soome üldkeskharidus annab juurdepääsu kõrgharidusele. Kutsehariduse 160 kutsekvalifikatsioonist 43 on kutsekeskhariduse tasemel, 65 jätkuõppe ja 56 erikutsekvalifikatsioonid, kasutusel on nii täis- kui osakvalifikatsioonid. Kutsekeskhariduse lõpetanu saab jätkata õpinguid rakenduskõrghariduses ja kvootide alusel ka ülikoolides. Rakenduskõrgkoolidesse astujatest on kutsekeskharidusega siiski vaid alla kolmandiku. Lisaks topeltkvalifikatsioonile (kutse+keskharidus), saab omandada ka kolmikvalifikatsiooni (kutse+kogu üldkeskharidus), mille puhul õpingud kestavad enamasti kauem kui 3–4 aastat.

Taani viis keskhariduse õppekava (STX, HF, HHX ja HTX) on kõik EQF4 tasemel. Kombineeritud üld- ja kutsekeskharidus on EQF5 tasemel ja annab universaalse ligipääsu kõrgharidusele. HF valmistab ette lühitsükli või keskmise tsükli kõrghariduseks. Et otse ülikooli astuda, on vaja täita laiendatud õppekava. HHX ja HTX valmistavad ette vastavalt majanduse või tehnika valdkonna kõrgharidusõppeks.

3. Keskhariduse mudelite tugevused ja nõrkused

Holland

Hollandi haridussüsteemi peetakse üheks maailma parimaks. Hollandi lapsed saavad järjepidevalt PISA testides keskmisest kõvasti paremaid tulemusi ja madalate tulemustega õpilasi on väga vähe. Põhikoolilõpetajate üldoskused on head ning keskhariduse tasemel täiendab süsteemi tugev kutseharidus, mille lõpetajad on tööturul edukad.

Hollandi süsteemi eripäraks vaadeldavate riikide kõrval on see, et esimesed haridusvalikud tehakse väga noorelt – juba 12aastaselt valitakse akadeemilisemate ja kutsehariduseks ettevalmistavate õppesuundade vahel. Lisaks on Hollandi haridussüsteem väga detsentraliseeritud, mida tasakaalustab riiklik eksamisüsteem ja tugev kvaliteedikontroll. Haridusasutustel on väga paljudes aspektides suur autonoomia. Näiteks vastutavad koolid ise õpetajate palkamise eest ning väga palju vabadust on ka õppekava arendamisel. Ühtlast taset koolide vahel püütakse hoida kohustuslike ainetega, mille sisu on koolidele ette kirjutatud.

Hollandi õpilaste ja vanemate seas on kõige populaarsemad kutsehariduslikud suunad. 2017. aastal lõpetas 55,6% keskhariduse lõpetajatest kutsehariduseks ettevalmistava õppekava, 25,6% rakenduskõrghariduseks ette valmistava õppekava ja 18,8% akadeemiliseks kõrghariduseks ettevalmistava õppekava¹⁴³. Murekoht on õpilase sotsiaalmajanduslik tausta oluline roll õpiraja valikul. Kutseõppekavadel õpivad eelkõige õpilased, kes on vaesematest, tihti immigrantide peredest ja kelle vanemate haridustase on madalam.

80% kutsehariduse rahastusest tuleb valitsuselt. Tugev kutseharidussüsteem aitab noorte töötuse määra madalana hoida – 2017. aastal oli noorte töötuse määr Hollandis OECD riikidest tagantpoolt seitsmes.¹⁴⁴ Vaatamata kutsehariduse lõpetanute headele tulemustele tööturul, on siiski ka Hollandis kutsehariduse maine üldharidusest nõrgem. Intervjueeritud Hollandi keskharidussüsteemi eksperdi sõnul on probleemiks veel inseneeria ja tehnoloogia õppekavade vähenenud populaarsus. Lisaks teeb muret, et kaugeltki mitte kõik kutsekeskhariduseks ettevalmistava õppekava läbinud ei suundu edasi kutsekeskhariduse (MBO) õppekavadele ja nende õppekavade lõpetajatest veel väiksem osa jätkab kõrgemas kutsehariduses. Positiivsena tõi ekspert välja aga tiheda koostöö kutsehariduse pakkujate ja sotsiaalpartnerite vahel, mis aitab paremini sobitada õpitavaid oskusi ja tööturu vajadusi ning seda, et kutsekeskhariduse neli erinevat taset muudavad keskhariduse kättesaadavaks laiemale hulgale noortele (näiteks nõrgemate tulemustega noortele).

Ka Hollandis on õpetajate puudus väga suur probleem. Kohati on see sundinud koole isegi üle minema neljapäevastele koolinädalatele, lisaks on valitsus hakanud kvalifitseeritud Süüria

¹⁴³ V. Jenkins (2018) Education in the Netherlands. World Education News + Reviews. December 11, 2018. <https://wenr.wes.org/2018/12/education-in-the-netherlands>

¹⁴⁴ V. Jenkins (2018) Education in the Netherlands. World Education News + Reviews. December 11, 2018. <https://wenr.wes.org/2018/12/education-in-the-netherlands>

immigrante õpetajaametitesse koolitama. Probleemi püütakse lahendada, suurendades õpetajate palka ja makstes õpetajaks õppijatele toetusi.¹⁴⁵

Island

Nõudlus kõrgharidusega spetsialistide järele on Islandil kiiresti kasvamas ning katsumuseks on õpetamise kvaliteedi tagamine, eriti arvestades haridusasutuste mitmekesisust. Nagu ka teised analüüsitud riigid (ja Euroopa rii üldiselt), on Island hädas õpetajate ebapiisava järelkasvuga. Õpetajaskond on pigem vanemaeline ja õpetajaamet ei ole noorte seas populaarne. Lisaks on Islandil püütud õpetajaskonna haridustaset tõsta ning ametisse sisenejatele on kehtestatud varasemast karmimad nõuded. Samuti vähendab õpetajaameti atraktiivsust üsna väike palk ja aeglane palgakasv.

Pikemat aega on Islandil muret valmistanud põhikooliõpilaste madalad tulemused PISA testides. Näiteks oli Islandi laste matemaatika tulemus 2012. aastal üks madalamaid kõikidest osalevatest riikidest¹⁴⁶. Islandil oli küll keskmisest vähem madala punktisummaga õpilasi, aga samas ka väga häid sooritajaid. 2015. aastal said Islandi põhikoolilapsed OECD keskmisest madalamad tulemused kõigis kategooriates ja Islandi tulemused on ajas halvenenud¹⁴⁷.

Islandi NEET-noorte osakaal on üks Euroopa Liidu madalamaid (2018. aasta seisuga on madalam osakaal ainult Hollandis, teistest Euroopa riikidest veel Norras) – 2018. aastal oli see näitaja 5% ja ELis keskmiselt 10,5%.¹⁴⁸ Siiski on probleemiks keskharidusest väljalangemine. Üheks põhjuseks on noorte väga kõrge tööhõivemäär – 2019. aastal 71% ja aastatel 2016–2018 koguni üle 75%-i (võrdluseks: 2019. aastal oli näitaja Soomes 44,7%, Norras 50,2%, Taanis 54,9% ja Hollandis 65,2%)¹⁴⁹. Kuna noored sisenevad tööturule varakult, väheneb tihti motivatsiooni õpingutele pühenduda. Kõrge väljalangevus vähendab aga tööjõu oskuste taset. Islandi tööjõu produktiivsus on madalam kui Põhjamaades keskmiselt ning põhiliseks põhjuseks ongi oskuste ja töökohtade sobimatus või vajalike oskuste puudujääk.

Kutsekeskharidus ei ole Islandil kuigi populaarne – kutsekeskhariduses õpib umbes poole vähem õpilasi kui üldkeskhariduses. Tõhusam kutseharidus võiks vähendada oskuste mittevastavust tööandjate vajadustele ja ka keskharidusega noorte osakaalu (25–34a noortest 20% 2017. a¹⁵⁰), kuna väljalangevus on suur just kutseõppekavadel. Alates 2014. aastast on üritatud kutsehariduse populaarsust tõsta eelkõige nõustamise ja teavitustöö kaudu, aga seni ei ole pingutused kuigivõrd vilja kandnud. OECD kritiseerib ka kutsehariduse killustatust (palju õppekavasid, ebapiisav koostöö tööandjate-kutsekomiteedega), ebapiisavat nõustamist, õppekavade kvaliteeti; soovib üle minna ajapõhiselt pädevuspõhisele õppekorraldusele, tõhustada koostööd tööandjatega nii kulude jagamiseks, praktikakohtade pakkumiseks kui õppe

¹⁴⁵ V. Jenkins (2018) Education in the Netherlands. World Education News + Reviews. December 11, 2018. <https://wenr.wes.org/2018/12/education-in-the-netherlands>

¹⁴⁶ OECD (2016) Education Policy Outlook. Iceland. <https://www.oecd.org/iceland/Education-Policy-Outlook-Country-Profile-Iceland.pdf>

¹⁴⁷ OECD (2019) OECD Economic Surveys: Iceland 2019. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/dbe38fbc-en/index.html?itemId=/content/component/dbe38fbc-en>

¹⁴⁸ Statistics Iceland

¹⁴⁹ World Data Atlas. <https://knoema.com/data/youth+employment-rate+iceland>

¹⁵⁰ Statistics Iceland

kvaliteedi tõstmiseks. Lisaks kritiseeritakse Islandi kutsehariduse nõrka tööpõhise õppe komponenti. Töökohapõhise õppe komponent varieerub olenevalt õppekavast (0–80%), st töökohapõhine õpe on mõnes valdkonnas populaarne, kuid teistes puudub peaaegu täielikult.¹⁵¹

Norra

Kui pikalt oli Norra kutsehariduse põhiprobleemiks suur väljalangevus, eriti koolipõhisest õppest õpipoisiõppesse suundumise perioodil, siis on tänaseks selle probleemi kõrval oluliseks mureallikaks ka kutsehariduse kuvandi allakäik. Kutsekeskhariduse õppekavadele tahtjate arv on olnud languses ning mitmete tugevate kutsevaldkondade, nagu näiteks ehitus, tööandjate esindajad on väljendanud muret oskustööliste puuduse osas. Lisaks on kutseharidusele heidetud ette seda, et õpitud oskused ja teadmised ei vasta suurel määral tööturu tegelikele vajadustele.¹⁵² Probleemiks on ka see, et ainult 2/3 kandideerijatest saavad praktikakoha. Ehkki enamikes valdkondades on praktikante vähem, kui ettevõtetes vaja läheks, ei tähenda see automaatselt, et praktikakohti on piisavalt. Suurt rolli mängivad praktikakohtade pakkumisel eelarvelised piirangud. Lisaks on nõudlus ja pakkumine sageli geograafiliselt tasakaalust väljas ehk tihti ei ole piirkondades, kus on rohkem kutsekeskhariduse õpilasi ja seega ka õpilasi, kes praktikakohti vajavad, piisavalt kohti ja vastupidi. Mõnikord peavad õpilased seetõttu praktikakoha saamiseks ka elukohta vahetama. Kõige populaarsemates valdkondades, kus töökohapõhisesse õppesse soovijaid on rohkem kui kohti, on ettevõtjad ka valivad. Enamasti kasutatakse valiku tegemise aluseks hindeid ja eriti kohalkäimist. Mõningad ettevõtted korraldavad ka intervjuusid. Praktikakohtade puuduse üks tõsiseid tagajärgi on suurenev väljalangevus keskharidusest: viimase üheksa aastaga on 10% suurenenud ainult põhiharidusega NEET noorte osakaal.¹⁵³

Bruce William Smith, One World Education idee (Euroopalik haridus alternatiivina Ameerika lastele) algataja eestvedaja kirjutas 2011. aastal oma algatuse blogis¹⁵⁴ pärast Norra süsteemiga põhjalikku tutvumist, et Norra haridussüsteemi tugevuseks on see, et prioriteet ei ole mitte võimalikult tugevad tulemused, vaid põhimõte, et kogu elanikkonnal peab olema võimalikult kõrge haridustase. Seega ei suruta haridusest välja halvemate tulemustega õpilasi, et keskmisi testitulemusi parandada, vaid püütakse leida lahendusi, kuidas muuta hariduse omandamine võimetekohaseks ka väiksemate eeldustega õppijatele.

Norra tugevuseks võib pidada ka seda, et õpetaja ametikohad on noorte seas populaarsemad, kui paljudes teistes OECD riikides. Alla 30aastaste õpetajate osakaal põhikoolis on 17%, OECD keskmine aga 13%. Siiski on keskhariduse tasemel noorte õpetajate osakaal madal (8%, mis on

¹⁵¹ OECD (2019) OECD Economic Surveys: Iceland 2019. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/dbe38fbc-en/index.html?itemId=/content/component/dbe38fbc-en>

¹⁵² Key Challenges of VET: the state of play, Nord-VET – the future of VET in the Nordic Countries (2014). Department of Psychology and Educational Studies, Roskilde University

¹⁵³ M. Haukås, T. Nilsen. Reform - 2030 – Upper secondary education. Ettekanne ReferNeti 26.05.2021 partnerite foorumil.

¹⁵⁴ B. W. Smith (2011) Why the Norwegian School System Might Be the World's Best. <http://oneworldeducationcentre.blogspot.com/>

võrdne OECD keskmisega)¹⁵⁵ ning riigi tasandil peetakse õpetajate vähest järelkasvu siiski probleemiks.

Norra haridussüsteem võib kindlasti sellest, et Norra hariduskulutused on OECD riikide seas ühed suuremad. Suurel määral on suured hariduskulutused seotud sellega, et Norra on üks maailma rikkamaid riike, kuid ka hariduskulutuste osakaal SKPst on Norras kõrge.

2015. aastal ELi elukestva õppe programmi raames ilmunud Norra haridussüsteemi ülevaates toodi kutsekeskhariduse kohta positiivsena välja tihedat koostööd riiklikul, maakondlikul ja sektoriaalsel tasandil. Lisaks mainiti seda, et keskhariduse õppijad on jaotunud kutse- ja üldkeskhariduse õppekavade vahel võrdselt. Negatiivsena nimetati aga õpilaste kõrget väljalangevust kutsekeskharidusest ja kutseõppe andmete vähesust, halba kvaliteeti ja ebapiisavat kasutamist. Lisaks toodi välja, et ühelegi õpilasele pole praktikakoht kindlustatud. Selle asjaolu tõi olulise kitsaskohana välja ka selle analüüsi raames intervjuueeritud Norra keskharidussüsteemi ekspert. Ekspert nimetas teise suure keskharidussüsteemi murekohana seda, et keskharidusse astuvatel õpilastel on õigus kohale ühes tema kolmest valitud õppekavast. Õpilaste soovid ei peegelda aga tingimata tööturu vajadusi ehk õpilaste arvu eri õppekavadel ei reguleeri mitte see, kui palju vastava taustaga töötajaid vaja on, vaid õpilaste enda valikud.

Rootsi

Rootsi haridussüsteemi suureks nõrkuseks on õpetajaameti vähene atraktiivsus ja madal töötasu. Õpetajate koormust peetakse suureks, karjäärivõimalusi ebapiisavaks ja positsiooni haridussüsteemis nõrgaks. Ühe etteheitega nimetatakse näiteks koolijuhtide ja õpetajate vahelist usaldamatust. Eeltoodu tagajärjel on kaadri voolavus koolides suur ja õpetajate järelkasv ei ole piisav. Need on probleemid, mis on ka Eesti haridussüsteemi ja laiemalt pea kõikide Euroopa riikide haridussüsteemi suurteks murekohtadeks.

Lisaks on kritiseeritud rollide ebaselgust erinevatel hariduse juhtimise tasanditel ja liiga vähest kontrolli üsna autonoomse kohaliku tasandi üle. Samuti on haridussüsteemile ette heidetud, et hindamissüsteemid ei ole piisavalt arenenud, mistõttu andmed õpilaste edasijõudmise kohta ei ole alati usaldusväärsed, võrreldavad ja piisavad.

On eksperte (Lindbeck, 2006; Walker, 2007), kes on seostanud Rootsi tugevat sotsiaalhoolekandesüsteemi ootuste ja väärtuste muutusega. Nad on toonud välja, et rootslased on varasemast tunduvalt tolerantsemad toetustest elamise suhtes ning madalamad ootused on edasi kandunud ka laste õpiedukusele. Ekspertid on kirjeldanud järjest pehmemat suhtumist vähesesse distsipliini ja koolist puudumisse.¹⁵⁶ Ka PISA 2012. aasta tulemused näitasid, et

¹⁵⁵ Education at a Glance (2019) Country Note. Norway. https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/EAG2019_CN_NOR.pdf

¹⁵⁶ M. Kools (2015) School Education in Sweden: Strengths and Challenges, OECD

hilinemised, põhjuseta puudumised ning isegi õpetajatele suunatud ähvardused ja solvanguid on Rootsis suuremaks probleemiks kui teistes riikides¹⁵⁷.

Rootsi hajusa asustuse tõttu on üheks haridussüsteemi proovikiviks hariduse võrdse kättesaadavuse tagamine. Rootsi on pindalalt suur riik ja koolivaliku võimalused sõltuvad suuresti sellest, mis piirkonnas õpilane elab. Rootsi koolisüsteem on ka väga detsentraliseeritud, mis tähendab, et kohalikud omavalitsused vastutavad täielikult ressursside jagamise eest ning kuna konkureeritakse õpilaste pärast, kujundatakse hariduspakkumine sageli vastavalt nõudlusele, mitte tööturu vajadustele. Lisaks on probleeme sellega, et KOVIDel ei ole motivatsiooni pakkuda kallimaid õppekavasid, mistõttu ei ole eri piirkondades hariduse pakkumine sageli eriti mitmekesine. Suure kohalike omavalitsuste autonoomsuse tõttu on hariduse kvaliteet piirkonniti ebaühtlane ja õpilaste tulemused varieeruvad oluliselt. Ehkki pea kõik Rootsi lapsed jätkavad pärast põhikooli lõpetamist õpinguid, ei lõpeta umbes ¼ õpilastest keskkhariduse õppekava nominaalajaga. Umbes 1/6 põhikoolilõpetajatest ei kvalifitseeru aga keskkhariduse õppekavadele ja peab jätkama sissejuhatavatel õppekavadel. Parema sotsiaalmajandusliku taustaga õpilased kvalifitseeruvad gümnaasiumisse palju suurema tõenäosusega kui raskematest oludest pärit õpilased. Rootsis on politsei poolt kindlaks määratud riskipiirkonnad. Nende piirkondade õpilastest vähem kui pooled said 2017. aastal jätkata õpinguid keskkhariduse tavaõppekavadel¹⁵⁸.

Kutsekeskkhariduses on lisaks eelmainitule ka spetsiifilisemaid probleeme. Neist mitmeid avas 2018. a ilmunud kutsehariduse kuvandi uuring¹⁵⁹. 2019/20. õppeaastal astus kutsekeskkharidusse 37% põhikoolilõpetajatest. Viimastel aastatel on kutsehariduse populaarsus järjest vähenenud. Ehkki kutsehariduse pakkujate eesmärk ei ole pakkuda haridust eelkõige akadeemiliselt nõrgematele tudengitele, on ühiskonnas levinud aramus, et kutseharidus on neile, kes gümnaasiumisse ei saa. Seetõttu ei kaalu paljud õpilased kutseharidust kui gümnaasiumiga võrdväärset alternatiivi.¹⁶⁰ Kutsehariduse kuvandi uuringust selgus, et kutseharidust peetakse ekslikult tupikteks, kuna kutsekeskkhariduse lõpetamine ei anna õppijale automaatselt õigust kõrgharidusse kandideerida, vaid nõuab üldainete lisakursuste läbimist. Ehkki tegelikkuses on vaja õppida süvendatult vaid inglise ja rootsi keelt, arvavad paljud Rootsi elanikud, et kutsekeskkharidusest kõrgharidusse liikuda ei saa. Kutsehariduse halvale mainele viitab ka see, et koguni 1/5 uuringus osalejat märkis, et neile on soovitatud kutseharidust mitte valida. Perioodil 2009–2015 oli Rootsis OECD riikidest kõige suurem kutsehariduses osalejate osakaalu langus.

Tööandjad kurdavad ka selle üle, et kutseõppes on samuti vaja tugevaid üldhariduslikke teadmisi, sest ametid on ühe nõudlikumad ning tööde iseloom ja vorm muutub väga kiiresti.

¹⁵⁷ Ministry of Education and Research (2016). OECD Review of Policies to Improve the Effectiveness of Resource Use in Schools. Country Background Report, Sweden

¹⁵⁸ C. Edward (2018) What's Behind the Rising Inequality in Sweden's schools, and Can it be Fixed? The Local, 22.08.2018, <https://www.thelocal.se/20180822/sweden-in-focus-education-inequality-schools/>

¹⁵⁹ Skolverket (2018). Cedefop European Public Opinion Survey on Vocational Education Training, country overview: Sweden. Cedefop ReferNet thematic perspectives series.

http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2018/opinion_survey_VET_Sweden_Cedefop_ReferNet.pdf

¹⁶⁰ Intervjuu Rootsi eksperdiga

Lisaks ei võimalda keskhariduse taseme kutseõppekavade maht (1600 ap) mitmel puhul kvalifikatsiooni omandada (nt juuksuriks saamiseks on vaja 3000t õpet). Töökohapõhise õppe puhul on murekohaks see, et õpitee viletsa kuvandi tõttu on sihtrühmaks eelkõige nõrgemad õpilased, keda püütakse praktilise õppe ja eeskujudega motiveerida, kuid tegelikkuses on töökohapõhine õpe nõudlikum, kuna sisaldab palju iseseisvat tööd ning tööandjad ei ole valmis õpilasi nii suurel määral toetama.

Sloveenia

Sloveenia keskharidussüsteemi üheks nõrgemaks kohaks on kahtlemata töökohapõhine õpe. Sotsialismiajal kadus õpipoisisüsteem täielikult, samuti koostöö haridussüsteemi ja ettevõtete vahel. 1995. aastal hakati õpipoisiõppe süsteemi reformima, aga 2005. aastal kaotati see jälle täielikult. Seda peetakse intervjueeritud Sloveenia kutsehariduse ja koolituse keskuse eksperdi sõnul suureks veaks, sest tagajärjeks oli tehniliste õppekavade praktilise komponendi nõrkus. Tehnilistel õppekavadel on 40 nädalat praktilist koolitust (mõnel teisel 8–10 nädalat), aga ettevõtted eelistaksid töökohapõhist õpet enda juures. 2016. aastal algasid arutelud ministeeriumide vahel ja valmistati ette töökohapõhise õppe seadus, mis hõlmab üksnes praktilist õpet ettevõtetes. Praeguseks on töökohapõhine õpe kutsekeskhariduse üks vorm koolipõhise õppe kõrval, aga osalus on väga madal – 150 õpilast aastas ja ainult 15 õppekava on töökohapõhise õppe vormis. Ühiskonnas ei ole selle õppevormi maine kõrge ja ettevõtjad ei ole motiveeritud sellesse investeerima ning selle korraldust ka põhjalikult arutama.

Lisaks on Sloveenia eksperdi hinnangul karjäärinõustamissüsteem väga nõrk. Põhikoolides on nõustajad (pedagoogilised, psühholoogilised, sotsiaalteemadele keskenduvad), kes tegelevad ka karjäärinõustamisega. Nõustamist pakutakse õpilastele ainult põhikooli viimasel aastal ja kõige enam mõjutavad koolivalikut õpilase vanemad. Edasiõppimisel piiravad valikuid elukoht ja hind – teatavasse koolidesse sisseastumiseks on vaja kindlat hindedkoori põhikooli lõpus. Peamiselt valivad õpilased kodulähedase kooli. Lisaks on probleemiks see, et õpilased ei asu sageli tööle erialale, mille nad on lõpetanud.

Sloveenia keskharidussüsteemi üheks oluliseks komponendiks on koolide koostatud moodulid, mis täiendavad riiklikult kehtestatud kohustuslikke mooduleid. Idee poolest peaksid koolid koostöös kohalike ettevõtjatega looma moodulid, mis toetaksid konkreetse piirkonna tööturuvajadusi. Sloveenia eksperdi sõnul ei ole aga koolide ja ettevõtete vaheline koostöö hästi arenenud. Koolid keskenduvad pigem oma õpetajate pädevustele kui tööturu vajadustele. Ideaalis peaks kool moodustama koos kohaliku tööstusega, kogukonna ja ettevõtjatega komisjoni, mis suunaks õppekava, moodulite ja kohaliku õppesisu arendamist. Praegu on mõnes koolis iga-aastased kohtumised tööturupartneritega, teises küsitakse tööandjate tagasisidet küsitluse abil. Infot küsitakse õppekavade avamise ja töökohapraktika kohta. Protsess võiks aga intervjueeritud eksperdi arvates olla paremini struktureeritud. 2018. aastal läbi viidud küsitlus näitas, et 43,9% tööandjatest on hädas sobivate töötajate leidmisega ning suurtes ettevõtetes on olukord veel halvem (68,8% ei leia piisavalt sobivaid töötajaid). Tööjõu pakkumise ja nõudluse ebakõla on viimastel aastatel ka süvenenud.

Sloveenia kutsekeskharidussüsteemi eelis on tugev koolivõrk, kuid selle potentsiaali ei ole seni nt koostöös tööandjatega täielikult realiseeritud. Kutsehariduse populaarsus sai suuresti alguse 20 aastat tagasi, kui otsustati moodustada koolide keskused. Kuna väikestel koolidel oli palju

rahalisi ja ka õppekvaliteediga seotud probleeme, otsustati need koondada koolikeskusteks, mis enamasti pakuvad nii üld- kui ka kutsekeskharidust. Keskusel on võimalik teha paremini koostööd tööandjatega ja suuremate keskuste abil välditakse koolidevahelist tarbetut konkurentsi. Hariduskeskused on kõigis Sloveenia linnades, v.a kõige suuremates (näiteks Ljubljanas ei ole keskusi koolijuhtide vastuseisu tõttu). Keskus koosneb mitmest õppeüksusest, igal üksusel on oma sidemed tööandjatega (praktikakohad) ja oma täiskasvanuõppekursused. On häid näiteid, kus ettevõtjad rahastavad kutseõpet.

Keskuste loomine muutis üld- ja kutsekeskhariduse võrdselt kättesaadavaks ning nende õpiteede ühte keskusesse koondamine vähendas oluliselt ka erinevusi õpiteede prestiižis. Kui enamikus vaadeldud riikides on probleemiks kutseõppe halb maine võrreldes üldkeskharidusega, siis Sloveenias on viimastel aastatel gümnaasiumide liigse traditsioonilisuse tõttu mainekahju all kannatanud hoopis üldkeskharidus. Sloveenias otsustab üle 60% põhikoolilõpetajatest suunduda kas tehnilisse keskharidusse, kutsekeskharidusse või lühitsükli kutsekeskhariduse õppekavadele. Väga oluline kutsehariduse populaarsust mõjutav otsus võeti vastu 2005. aastal, kui kutsekeskhariduse lõpetamiseks kehtestati kutseküpsuseksam. Eksam andis kutsekeskhariduse lõpetanutele üldkeskhariduse lõpetanutega põhimõtteliselt samad võimalused õpingute jätkamiseks (on teatud valdkonnad, kuhu ei saa kutseküpsuseksamiga suunduda, nagu näiteks juura ja meditsiin). Kuigi kutsekeskhariduse lõpetanute vastuvõtt kõrgharidusse sõltub ülikoolidest, võtavad tegelikkuses kutsekeskharidusest tulnud vastu juba kõik kõrgkoolid. Lisaks on kutsekeskharidus oluliselt võitnud sellest, et riik on teinud kutsekeskhariduse taristusse suuri investeeringuid, lisaks on kehtestatud erimaks koolihoonete parendamiseks.

Tugeva kutsekeskhariduse kõrval on aga märksa halvemas seisus elukestev õpe. Kuigi 2013. aastal seadis Sloveenia valitsus eesmärgiks suurendada elukestvas õppes osalemise määra 19%-ni, siis on see viimaste aastatega hoopis oluliselt vähenenud – 2010. aastal oli näitaja 18,5%, 2018. aastal aga ainult 11,4%. Sloveenia eksperdi arvates võib põhjuseks olla see, et täiskasvanuharidust pakutakse eelkõige lühikeste (enamasti 100 tundi) täienduskoolituste näol, millest ei piisa, et uutele ametitele kvalifitseeruda või oma karjääri oluliselt edasi aidata. Sageli on täiskasvanud segaduses, milliseid koolitusi valida, et terviklikku pädevust omandada. Erinevalt näiteks Eestist ja Soomest ei osale täiskasvanud Sloveenias aktiivselt ka kutsehariduses. ¾ kutsehariduse õppijatest on 19aastased või nooremad, 1/5 aga 20–24aastased.

Soome

Soome haridussüsteem on maailmas juba mõnda aega olnud kohati imelapse staatuses. Pidevad kõrged tulemused PISAs, aga samas tunduvalt rahulikum koolikeskkond ning parem töö- ja koolielu tasakaal kui mitmetes Aasia riikides, mis PISAs kõrgeid kohti saavad, on Soome haridussüsteemi kindlalt esiplaanil hoidnud. Soome haridussüsteemi käsitlestes püütakse enamasti leida selgitusi edule ja sageli jääb puudu kriitiline vaade. Enamasti keskendutakse Soome haridussüsteemi analüüsides põhikoolile, sest just põhikooliõpilaste tipptulemused PISAs on Soome haridussüsteemi hea maine taga. Põhiliselt on leitud, et edu valemiks on stressivaba keskkond – iga 45 minuti järel on vahetunnid, kodutööd on vähe ja eksameid ei ole. Lisaks tuuakse esile õpetajate kõrget haritust, klasside väiksust ja haridussüsteemi detsentraliseeritust. Keskhariduse tugevuste ja nõrkuste analüüse on märksa keerulisem leida.

Siiski ei ole ka Soome süsteem sarnaselt kõigi teistega täiuslik. Soome eksperdid rõhutasid kohe, kui põhiharidus hakkas PISA tulemuste tõttu järjest rohkem positiivset tähelepanu saama, et test mõõdab vaid väga kitsast osa teadmistest ning heade tulemuste tõttu ei saa loorberitele puhkama jääda. Mureallikaks on kindlasti see, et NEET-noorte osakaal ja noorte töötus on tõusuteel: 2019. a ei töötanud ega õppinud 8,2% 15–24-aastastest. Töötuse määr oli selles vanusegrupis 17,2%¹⁶¹. 2013. aastal loodi kõigile kuni 25aastastele või kuni 30aastastele hiljuti lõpetanutele noortegarantii, mille eesmärgiks oli kindlustada kõigile noortele õppe- või töökoht. Noortegarantii loomisega hakkas NEET-noorte ja töötute noorte osakaal vähenema, kuid kõigini pole see lahendus siiski jõudnud ning esialgne langustrend on jälle kasvuks pöördunud. Ka koroonakriisi mõjutas negatiivselt esialgu just noori, kes töötavad sageli sektorites, mis kriisi tõttu oluliselt kannatasid, näiteks teenindussektor.

Soome haridussüsteemi nõrgaks kohaks peetakse ka ebapiisavat tähelepanu akadeemiliselt andekatele õpilastele. Väga palju rõhku pannakse võrdsetele võimalustele omandada võimalikult head haridust ning õpilased, kelle õpikiirus on keskmisest suurem, ei saa alati areneda neile sobivas tempos. Lahendusena on proovitud andekamatele lastele pakkuda näiteks lisamatemaatikat, mida peetakse heaks lahenduseks, kuid selline lähenemine ei ole kaugeltki jõudnud kõikidesse koolidesse.¹⁶²

Lisaks tuleb Soome süsteemi PISA-edust rääkides silmas pidada, et ehkki Soome lapsed on tõesti pidevalt saanud kõrgeid tulemusi, olid Eesti tulemused viimasel ehk 2018. aasta testil isegi kõrgemal, kuid see ei tähenda kindlasti, et meil ei oleks haridussüsteemis probleeme, millega tuleks tegeleda. Samuti ei näita PISA testi tulemus tingimata, et teised haridusastmed oleksid sama tulemuslikud, ning see kehtib ka Soome kohta. Siiski on Soome haridussüsteemil mitmeid väga tugevaid külgi, millele tasub tähelepanu pöörata. Näiteks on Soomes erinevalt teistest vaadeldud riikidest ja suurest osast Euroopa riikidest õpetajaamet vägagi au sees. Õpetajakoolituse õppekavad on Soome ülikoolides ühed populaarsemad ning konkurents nendele on väga tugev. Näiteks Helsingi ülikoolis võetakse õpetajakoolitusse vastu ainult umbes 5% soovijatest¹⁶³. Kindlasti on üheks populaarsuse põhjuseks õpetajate ja koolide suur autonoomia võrreldes paljude teiste riikidega, konkurentsivõimeline palk ja stabiilsed töötingimused. Kuna õpetajatele on kõrged haridusnõuded, usaldatakse nende töö kvaliteeti ja meetodeid ning vastutus leida kehvemate tulemuste korral lahendusi koolil ja õpetajal endal. Lisaks on Soome haridus detsentraliseeritud ja koolidel on väga suur otsustusõigus (näiteks riiklik õppekava on pigem suunadokument ja kirjeldab üldisi raame, milles koolid võivad teha väga individuaalseid valikuid). See omakorda suurendab õpetajate võimalusi panustada kooliellu laiemalt ja tajuda oma rolli tähtsamana kui riikides, kus riigi otsustusõigus hariduse üle on suurem.

Siiski on õpetajaameti populaarsusel ka negatiivne kõrvalmõju. Kuna konkurents õpetajakoolitusse on väga tugev, koonduvad sinna väga andekad üliõpilased, kes on atraktiivne

¹⁶¹ Eurostat

¹⁶² J. Chung (2019) PISA and Global Education Policy. Understanding Finland's Success and Influence.

¹⁶³ J. Lavonen (2017) Governance decentralisation in education: Finnish innovation in education. RED. Revista de Educación a Distancia. Núm. 53. Artíc. 1

potentsiaalne tööjõud ka teistele sektoritele. Järjest enam on märgata, et ettevõtted püüavad ise tulevasi õpetajaid palgata ja ahvatleda neid õpetajaametist loobuma.

Kutseharidus on Soomes populaarne ja hea mainega õpitee. Ka kutseõpetaja amet on atraktiivne: igal aastal võetakse kutseõppeõpetaja õppekavadele umbes kolmandik soovijatest¹⁶⁴ ning üldhariduse ja kutsehariduse õpetajate töö ei erine kuigi palju ei palga, nõuete ega ka töötingimuste osas. Lisaks ei ole Soome keskhariduses tupikteid (kõrgharidusse on võimalik suunduda kõikidelt keskhariduse õppekavadelt, k.a kutsekeskhariduse õppekavadelt, kui õpilane teeb küpsuseksami). Mõlemad õpiteed võivad viia eduka karjäärini ning lisaks on võimalik õpiteede vahel ka üsna lihtsalt liikuda. Siiski minnakse kutsekeskharidusest kõrgharidusse vähe. Kutsekeskhariduse lõpetanud moodustavad vaid kolmandiku rakenduskõrgharidusse astujatest ja marginaalse osa akadeemilisse kõrgharidusse astujatest.

Soome haridussüsteemi tugevuseks on kindlasti ka elukestva õppe väärtustamine, mis sai alguse juba rahvakoolide rajamisega. Just rahvakoolide tõttu on elukestev õpe ka ajalooliselt soomlastele omane ning elukestvas õppes osalemise määr on kõrge. Lisaks on hariduses olulisel kohal juba omandatud teadmiste ja oskuste arvestamine. Näiteks on võimalik kutseharidusse astuda ükskõik millisel eluetapil ning õpingute kestus sõltub suuresti sellest, kui ulatuslikud on juba olemasolevad teadmised ja oskused. Seega on õpilaste haridusteed väga individuaalsed (seda ka üldhariduses) ning nagu Eestiski, on väga suur osa Soome kutsehariduse õpilastest täiskasvanud. Ehkki pärast põhikooli suundub kutseharidusse umbes 40% lõpetajatest, on ligikaudu 70% keskharidustaseme õpilastest kutsehariduses just vanemate õpilaste suure osakaalu tõttu¹⁶⁵.

Taani

Taani on üks riikidest, kus hariduspoliitilisi otsuseid on oluliselt mõjutanud oodatust nõrgemad tulemused PISA testil. Taani oli esimeste PISA tulemuste (2001. a) järgi 17 kohal. See tuli riigile suure negatiivse üllatusena, sest varem arvati valdavalt, et Taani haridussüsteem on maailma parimate seas. Eriti suurt segadust põhjustas asjaolu, et Taani hariduskulutuste protsent SKPst oli üks suuremaid. Lahendusena nähti akadeemiliste oskuste suuremat tähtsustamist ja õpilaste sagedamat ja süsteemsemat hindamist ja testimist.¹⁶⁶ Siiski ei ole kõik huvirühmad riigis ühel meelel, et selline lähenemine on parim lahendus. Lisaks kritiseeritakse põhihariduse pidevat reformimist, mis muudab KOVidele koolide juhtimise keeruliseks ja hägustab haridussüsteemi sihte.

Taani tööjõud prognooside kohaselt kasvab, aga on sektorite vahel ebavõrdselt jaotunud. Seetõttu suureneb tulevikus tõenäoliselt oskuste ja töökohtade mittevastavus. Lisaks on elukestvas õppes osalemise määr viimastel aastatel märkimisväärselt langenud (2015. aastal oli

¹⁶⁴ Cedefop (2019). Vocational education and training in Finland: short description. Luxembourg: Publications Office.

¹⁶⁵ Finnish National Education Agency (2020) OECD indicators: In Finland vocational education and training appeals to people of all ages. <https://www.oph.fi/en/news/2020/oecd-indicators-finland-vocational-education-and-training-appeals-people-all-ages>

¹⁶⁶ The Local (2019) Why Denmark's vaunted school system is showing signs of wear.

näitaja 31,3%, 2018. a 23,5%), ehkki selle tase on endiselt ELi keskmisest (11,1% 2018. a) peaaegu kaks korda suurem¹⁶⁷.

Taani koolisüsteemi näitab positiivsest küljest kindlasti see, et Taani on ÜRO Maailma õnnelikkuse raporti kohaselt pidevalt esimeste seas. Sageli seostatakse neid häid tulemusi sellega, et Taanis õpivad kõik lapsed kohustuslikus korras empaatiat, äärmiselt oluline roll on tiimitööl ja võisteldakse eelkõige endaga, mitte omavahel¹⁶⁸.

Kutseharidussüsteemi kitsaskoht on olnud sobivate praktikakohtade puudus, mis on ka kõrge väljalangevuse taustal. Praktikakohtade pakkumine sõltub suuresti tööturu olukorrast, aga praktikantide arv õpilaste huvist kutsehariduse vastu. Eriti majanduslanguse ajal on tagajärjeks pakkumise ja nõudluse erinev tase. 1993. aastal loodi neile, kes praktikakohta ei saanud, koolipõhise kutseõppe võimalus. Koolipõhise õppe populaarsus sõltus suuresti töötuse määrast ja sellega seoses praktikakohtade arvust. 2008. aastal alanud majanduskriisiga hakkas koolipõhise õppe populaarsus aga oluliselt kasvama ja on nüüdseks võrdne alternatiiv praktikapõhisele õppele, kuid selle maine tööturul ei ole järgi jõudnud populaarsusele õppijate seas ning koolipõhise õppe lõpetanutel on keerulisem tööd leida. 2014. a reformiga püüti olukorda leevendada, luues üle riigi 49 praktikakeskust ja Practicum'i õppevormi, kus kooli ja töökoha koostöös lahendatakse elulisi probleeme.¹⁶⁹

Kutsehariduse tugevuseks Taanis on üld- ja kutsekeskharidust ühendav EUX õppekava. EUX kvalifikatsioon on eriti suuremate tööandjate poolt hästi vastu võetud: lõpetanud moodustavad vahelüli madalama kvalifikatsiooniga tööliste ning planeerimis-, müügi-, turundustöötajate jt vahel ning loovad eelduse innovatsiooniks. Lisaks on EUX laiendanud kutsehariduse kandepinda – õppekavale tulevad keskmiste tulemustega õppijad (tugevamad kui enamik duaalsesse kutseõppesse suundujaid, nõrgemad kui gümnaasiumi parimad). Õppekavades on häid näited tõelisest üld- ja erialakomponentide lõiminguks: hübriidained ja projektõpe.

Tööturu poolelt on suurimad probleemid väheste oskustega tööturule suunduvate noorte suur osakaal, immigrantide madal tööhõivemäär ja kasvav ebavõrdsus palkades. Lisaks on ettevõtete seisukohalt probleemiks töötundide madal keskmine näitaja. NEET-noorte osakaal Taanis on OECD keskmisest madalam, aga näha on kasvutrendi. Kuna Taanis on üsna kõrge miinimumpalk, on ka kvalifikatsiooninõuded tööturule sisenemiseks kõrged ja noortel, eriti erialase hariduseta noortel, on keeruline „jalga ukse vahele saada“. Erialase hariduseta noorte osakaalu vähendamiseks on kärbitud sotsiaaltoetusi noortele niivõrd, et need ei ületaks õppetoetusi. Lisaks on toetuse saamise tingimuseks järgmisel õppeaastal õpingute jätkamine või aktiveerimisprogrammis osalemine.¹⁷⁰

¹⁶⁷ European Commission (2020) Commission Staff Working Document. Country Report Denmark 2020. SWD(2020) 503 final. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2020-european_semester_country-report-denmark_en.pdf

¹⁶⁸ Empathy? In Denmark they're learning it in school. Newsroom. 26 April 2019.

<https://www.morningfuture.com/en/article/2019/04/26/empathy-happiness-school-denmark/601/>

¹⁶⁹ C., H. Jorgensen (2014) Nord-VET – The future of Vocational Education in the Nordic countries. http://nord-vet.dk/indhold/uploads/report1b_dk.pdf

¹⁷⁰ T., M. Andersen (2019) The Danish labor market, 2000 – 2018, IZA, World of Labor. <https://wol.iza.org/uploads/articles/514/pdfs/the-danish-labor-market.pdf?v=1>

Kokkuvõte

Haridusvaldkonna arengukavas 2021–2035 rõhutatakse, et inimeste elukorraldus ja tööde olemus on pidevas muutumises ning mitmete globaalsete protsesside tõttu need muutused ka üha kiirenevad. Sellises maailmas peab haridussüsteem olema paindlik, valikurohke ning pakkuma kõigile kvaliteetset haridust olenemata inimese sotsiaalsest taustast, vanusest, soost ning ka eluvalikutest. Tööde olemus ei ole enam ammu põlvkondadeks kivisse raiutud ning oskused, mis on vajalikud täna, võivad homme olla juba aegunud. Seetõttu ei saa õppimine olla vaid nooruspõlve kohustus ja võimalus, vaid peab kestma kogu elu. Õpilased peavad saama haridustasemete ja -liikide vahel sujuvalt liikuda ning hariduses ei saa olla tupikteid. Samuti tuleb kaugeneda mõttest, et õppida saab ainult koolipingis ning senisest tunduvalt suuremat rõhku panna mitteformaalse ja informaalse õppe ning töökogemuse arvestamisele. Leppida ei saa ka sellega, et erinevad õpiteed ei ole võrdselt väärtustatud. Kutsehariduse halvem maine mõjutab haridusvalikuid ning süvendab ebakõla tööjõu oskuste ja tööturu vajaduste vahel.

Selles analüüsis vaatlesime seitsme Euroopa riigi – Hollandi, Islandi, Norra, Rootsi, Sloveenia, Soome ja Taani – keskharidussüsteeme. Ehkki madalalt haritud elanike osakaalu vähendamine on Eestis hariduses püsiv eesmärk, on Eesti näitaja vaadeldud riikidest (v.a Soome) madalam. Madala haridustasemega inimeste tagasihoidlikum osakaal on aga tingitud eelkõige sellest, et pea pooled vähemalt 25aastased on keskharidusega, mitte kõrghariduse suurest osakaalust. Keskharidusega piirduvate inimeste suur grupp võib viidata sellele, et keskharidusest piisab tööturule suundumiseks, aga ka sellele, et keskhariduses on tupikteid ning järgmisele haridustasemele liikumine on raskendatud. Analüüsitud riikide süsteemides leidsime näiteid eri õpiteede ning haridustasemete ja -liikide vahelise liikumise toetamisest. Norras on kutsekeskhariduse lõpetanutel võimalik jätkata kõrgkoolis, kui nad läbivad üldkeskhariduse 3. aasta õpingud, Rootsis on selleks vaja võtta mõned lisakursused rootsi ja inglise keelt, Sloveenias võeti kutseküpsustunnistus kasutusele juba 2005. aastal, aga läks kümnekond aastat enne, kui sellest sai üldkeskharidusega võrdne õpingute jätkamise võimalus. Sloveenia tehnilise keskhariduse lõpetamine kutseküpsustunnistuse omandamisega annab õiguse kandideerida rakenduskõrgharidusse. Taanis on loodud aga eraldi õppekava, mis kombineerib kutse- ja üldkeskharidust ning annab ligipääsu kõrgharidusele.

Eestis on kutsekeskhariduses õppijate osakaal kõikidest valitud riikidest väiksem: vaid 30% keskhariduses õppijatest. Samal ajal süveneb puudus oskustöötajate järele. Kutsehariduse populaarsus sõltub mitmest asjaolust. Lisaks tupikteede vältimisele on oluline, et õpiraja valik sõltuks inimese eesmärkidest, huvidest ja oskustest, mitte sotsiaalmajanduslikust taustast või elukohast. Eestile sarnaselt on oskustöötajate puudus ja vähene huvi kutsehariduse vastu suureks probleemiks Islandil. Probleemi on püütud lahendada teavitustööga, kuid seni üsna edutult. Ehkki Hollandis on kutsekeskhariduses õppijate osakaal suurem kui üldkeskhariduses õppijate osakaal, suunduvad esimesse pigem halvemate õpitulemuste, kehvemate majanduslike võimaluste, madalamalt haritud vanemate ja riigikeelest erineva kodukeelega inimesed. Selline jaotus ei toeta aga kutsehariduse mainet ning süvendab kutsekeskharidusest väljalangemise probleemi, mis nõuab tähelepanu pea kõikides vaadeldud riikides. Ometi on NEET-noorte osakaal viimasel kümnendil olnud pidevalt madal nii Hollandis kui Islandil. Hollandi

kutsesüsteemi tugevuseks peetakse seda, et kutseharidusse on võimalik astuda neljal eri tasemel ehk see on kättesaadav väga erineva oskustasemega inimestele. Rootsis on levinud arvamus, et kutseharidus on neile, kes üldkeskharidusse ei saa, kuid sarnaselt Hollandile ja Islandile, on ka Rootsis NEET-noorte osakaal püsinud madalana. On eksperte, kes näevad Norra haridussüsteemi tugevusena seda, et prioriteet ei ole mitte võimalikult head tulemused vaid kogu elanikkonnale võimalikult kõrge haridustaseme kindlustamine. Sellise mõtteviisi tulemusena ei suruta haridussüsteemist välja halvemate tulemustega õpilasi, et keskmist parandada. Ka Norras on NEET-noorte osakaal olnud pidevalt OECD keskmisest oluliselt madalam.

Haridussüsteemidelt eeldatakse, et need toetaksid kahe eesmärgi saavutamist, mis eraldi võetuna on omavahel vastuolus. Esiteks on loogiline eeldada, et tugev on haridussüsteem, kust väljuvad võimalikult targad ja heade oskustega inimesed. Seega peaks haridus olema nõudlik ja võimaldama ka kõige võimekamatel ennast edasi arendada. Kõrge taseme saavutamine ja hoidmine võib aga tihti tähendada rangete sisseastumis- ja kvalifikatsiooninõuete seadmist. Teiseks tuleks haridussüsteemis luua kõigile võrdsed võimalused kvaliteetset haridust omandada, et tagada kogu elanikkonna võimalikult kõrge haridustase. Et Eestis pürime mõlema eesmärgi suunas, tuleb leida optimaalne lahendus nii küsimusele, mis tasemele seada keskhariduse standard, kui panustada sellesse, et õpe oleks võimalikult paljudele kättesaadav ja jõukohane, andmata samas järele kvaliteedis. Analüüs osutas, et pigem nõrgematele õpilastele suunatud kutseharidus on vaadeldud riikides vähendanud NEET-noorte osakaalu, kuid kuivõrd selline kutsekeskharidus vastab tööturu vajadustele? Analüüsitud riikides on kasutusel mitmeid lahendusi, millega püütakse vähendada keskharidusest väljalangevust, suurendada põhiharidusest keskharidusse suundujate osakaalu, tagades samas keskhariduse kvaliteedi. Need lahendused hõlmavad põhiliselt tasandusõpet ehk nende järeleaitamist, kelle õpitulemused põhikooli lõpus ei võimalda keskharidusse astuda, ning mitmekesiste kutseõppevõimaluste loomist eri oskustasemetel. Rootsis saavad õpilased, kes ei vasta keskhariduse tavaõppekavade nõuetele, astuda ühte neljast sissejuhatavast õppekavast, mille läbimisel on võimalik astuda keskharidusõppesse. Soomes võib õpilane hinnete parandamiseks ja valikutega tutvumiseks astuda põhikooli 10. klassi, lisaks on kutsehariduseks ettevalmistav üheaastane õppekava VALMA. Ka Taanis on võimalik enne keskharidusse suundumist läbida 10. klass. Kui õpilane ei kvalifitseeru kutsekeskharidusõppesse, saab ta astuda ka baaskutseõppesse, mis toimub suures osas praktilise õppena. Keskhariduse pooleli jätnutel ja nõrgemate tulemustega õpilastel on võimalik täiendada oskusi ka tootmiskoolides.

Eestis on NEET-noorte osakaal olnud pidevalt pigem kõrge, eriti eelmise kümnendi alguses. Näitaja kiire langus on märgatav ja viitab rakendatud meetmete tõhususele, kuid analüüsitud riikidega võrreldes on Eestil siiski arenguruumi. Eesti ühiskonnas on ka aastate pikkusele mainekujundusele vaatamata endiselt levinud arusaam, et kutsekool on akadeemiliselt vähem võimekatele. Kutsehariduse kaudu avanevad karjääriteed ei ole väärtustatud (mis väljendub ka palgas). Samuti on endiselt suureks probleemiks kutseharidusest väljalangevus. Seega oleks Eestis vaja korraga liikuda nii noorte hariduses hoidmise kui ka kutsehariduse maine jätkuva parandamise suunas. Viimase heaks näiteks on Soome, kus kutsekeskharidus on väga populaarne, kutseõpetaja õppekavadele on konkurents tihe ning kutseharidus on üha populaarsem ka täiskasvanute seas. Sarnane suundumus iseloomustab ka Eestit – kutsehariduse

õpilaste keskmine vanus on tõusuteel ja täiskasvanud õppijad moodustavad juba üle 40% kutseõppuritest.

Sloveenias on traditsioonilistel kutseõppekavadel õppijate osakaal pigem tagasihoidlik, kuid väga populaarne on tehniline keskharidus - kutse- ja üldkeskharidust kombineeriv õppeliik. Selle õpitee lõpetajad saavad kutseküpsuseksami sooritamisel edasi kandideerida kõrgemasse kutseharidusse, rakenduslikku bakalaureuseõppesse või *matura*-kursuse läbides ka akadeemilisse bakalaureuseõppesse. Õpe toetab tööandjate poolt üha enam rõhutatud moodsa tööturu vajadusi – kutseoskuste kõrvale on järjest enam vaja tugevaid üldteadmisi. Sloveenias on kutsehariduse maine väga hea ning suures osas ongi põhjuseks tehniline keskharidusõpe. Siiski tuleks ennetada Sloveenias tekkinud probleemi ehk tehnilise keskhariduse kõrval ajale jalgu jäänud ja liiga traditsiooniliseks peetava üldkeskhariduse maine kadu. Samuti ei ole Sloveenia suutnud kutseharidusse meelitada täiskasvanud õppijaid. Elukestvas õppes osalemise määr on Sloveenias väga madal.

Taanis on väga populaarseks osutunud EUX-õppekavad, kus üld- ja kutsekeskharidus on integreeritud. Nendel õppekavadel läbivad õpilased lisaks kutsehariduse omandamisele üheaastase kursuse, mis annab neile pääsu kõikidele akadeemilistele õppekavadele, ning seejärel alustavad põhiõppega. Eesmärk on hakata EUX-õppekavasid pakkuma kõikides kutsekeskhariduse valdkondades. Vaatamata õppekavade esialgsele populaarsusele, on selgunud ka sellise integreeritud õppe miinused – seni on paljud õpilased lõpetanud siiski vaid kutsekvalifikatsiooniga, kuna koormus on osutunud liiga suureks, et täita samal ajal nii üldkesk- kui kutsehariduse saamiseks vajalikke nõudeid. Ka teiste riikide puhul jääb silma, et kuigi kutsekeskharidusest kõrgharidusse suundumiseks on loodud erinevaid võimalusi, kasutab neid üsna vähe kutsekeskhariduse õpilasi. Võib arvata, et kutsehariduse valivadki eelkõige õppijad, kes soovivad kiirelt omandada elukutse ja tööle asuda. Sageli tundub aga põhjus olevat selles, et õppijad ei ole valmis või suutelised nõudlikumaks ja suurema koormusega õppeks ja pikemaks õppeajaks, mida nn topeltkvalifikatsiooni (üld- ja kutsekeskharidus) omandamine eeldab.

Mitme analüüsitud riigiga võrreldes on Eesti keskharidussüsteemil veel arenguruumi õppijakesksuse ning paindlike personaliseeritud õpiteede osas. Uues haridusvaldkonna arengukavas on kehtiva süsteemi puudustena märgitud, et ainekeskne õpe üldhariduses ning erialaõpe kutse- ja kõrghariduses, mis ei toeta piisavalt õppijate üld- ja tulevikupädevuste arengut, ning suur väljalangevus kutseharidusest ja täiskasvanute gümnaasiumidest, mille tagajärg on madala haridustasemega inimeste suur osakaal ja kasutamata jääv tööturupotentsiaal. Personaliseeritud õpiteedega paistab silma Soome, kus nii üld- kui kutsekeskhariduses koostatakse igale õpilasele personaalne õpiplaani, traditsioonilisi klasse ei ole. Kutseharidussüsteemi aluspõhimõte on, et õpilased peavad õppima vaid neid oskusi, mida neil ei ole. Seega arvestatakse personaalses õpiplaanis varem formaalõppes, mitteformaalses õppes ja tööl omandatud oskusi ja teadmisi. Üldkeskharidust on võimalik omandada ka kaugõppes. Islandi keskharidus ei ole sammuti klassipõhine, vaid on üles ehitatud ainepunktidele. Sarnaselt Soomega on igal õpilasel personaalne õpiplaani ning igal semestril valivad õpilased kindlate reeglite alusel endale tunniplaani õppeaineid. Suur osa Islandi keskharidust andvatest õppeasutustest on integreeritud, st pakuvad nii üld- kui

kutsekeskharidust. Seetõttu on õpilastel võimalik samas koolis valida õppeaineid väga erinevatest valdkondadest.

Analüüs on koostatud, et toetada Eesti keskhariduse süsteemi ümberkujundamist vastavalt õppijate vajadustele ja üha kiiremini muutuva tööturu nõuetele. Eesti praeguse süsteemi kitsakskoht on üld- ja kutsekeskhariduse õpiteede ebavõrdne väärtustamine ja kõrge väljalangevus kutsekeskharidusest. Lisaks suundub järjest vähem õpilasi nii üld- kui kutsekeskhariduse omandamise järel edasi õppima. Valitud riikide süsteemides rakendatakse erinevaid lahendusi, et toetada põhikoolilõpetajate teadmiste ja oskuste tasandamist edukaks edasiõppimiseks kutse- või üldkeskhariduses, kutsekeskhariduse omandamise järel edasiõppimist kõrghariduses, kutse- ja üldkeskhariduse integreerimiseks ning kutse- ja üldkeskhariduse õpiteede vahel liikumiseks. Ehkki kutsekeskharidusest väljalangevus on probleem mitmes vaadeldud riigis ning ka keskhariduse erinevad õpiteed ei ole sageli võrdselt väärtustatud, on analüüsitud süsteemides mitmeid jooni, mida Eesti saab oma keskharidussüsteemi arendades siinseid eeldusi, tingimusi ja seniseid kogemusi arvestades inspiratsiooniks võtta ja millest õppida.

Viidatud allikad

1. Andersen, T., M. (2019) The Danish labor market, 2000 – 2018, IZA, World of Labor. <https://wol.iza.org/uploads/articles/514/pdfs/the-danish-labor-market.pdf?v=1>
2. Antikainen, A. & Pitkänen, A. (2014) Educational Reforms in Finland, Department of Social Sciences, University of Eastern Finland
3. A short history of the free Danish school tradition. The free Danish school tradition (2017)
4. Bøndergaard, G. (2014) The historical emergence of the key challenges for the future of VET in Denmark. Nord-VET – The future of VET in the Nordic Countries
5. Brejc, M., Sardoč, M., Zupanc D. (2011) OECD Review on Evaluation and assessment frameworks for improving school outcomes Country background report: Slovenia
6. Cedefop, Summary of Main Elements and Distinctive Features of VET
7. Cedefop (2016). Vocational education and training in the Netherlands: short description. Luxembourg: Publications Office. Cedefop information series. <http://dx.doi.org/10.2801/476727>
8. Cedefop (2019). Vocational education and training in Finland: short description. Luxembourg: Publications Office.
9. Chung, J. (2019) PISA and Global Education Policy. Understanding Finland's Success and Influence.
10. Country Profile Netherlands. Netherlands: Economic and Political Overview. <https://www.nordeatrade.com/en/explore-new-market/netherlands/economical-context>
11. Constitutional & Legal Foundations, Iceland. <https://education.stateuniversity.com/pages/639/Iceland-CONSTITUTIONAL-LEGAL-FOUNDATIONS.html>
12. Constitutional and Legal Foundations. Norway. <https://education.stateuniversity.com/pages/1122/Norway-CONSTITUTIONAL-LEGAL-FOUNDATIONS.html>
13. Danish folk high schools, A brief history of the folk high school, <https://www.danishfolkhighschools.com/about-folk-high-schools/history/>
14. Darling-Hammond, L. (2010) What We Can Learn from Finland's Successful School Reform. <https://edpolicy.stanford.edu/library/publications/543>
15. Education at a Glance (2019) Country Note. Norway. https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/EAG2019_CN_NOR.pdf
16. Education in the Netherlands. History of Education. <https://www.k12academics.com/Education%20Worldwide/Education%20in%20the%20Netherlands/history-education>
17. Edward, C. (2018) What's Behind the Rising Inequality in Sweden's schools, and Can it be Fixed? The Local, 22.08.2018, <https://www.thelocal.se/20180822/sweden-in-focus-education-inequality-schools/>

18. Empathy? In Denmark they're learning it in school. Newsroom. 26 April 2019.
<https://www.morningfuture.com/en/article/2019/04/26/empathy-happiness-school-denmark/601/>
19. Enander, H. (2021) Norway. Countries of the World. Britannica.
<https://www.britannica.com/place/Norway>
20. European Commission (2020) Commission Staff Working Document. Country Report Denmark 2020. SWD(2020) 503 final.
https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2020-european_semester_country-report-denmark_en.pdf
21. European Commission (2020) Country Report Denmark 2020.
22. European Commission, Labour market information, National Level, Iceland.
<https://ec.europa.eu/eures/main.jsp?catId=2601&countryId=IS&acro=lmi&lang=en®ionId=IS0&nuts2Code=%20&nuts3Code=®ionName=National%20Level>
23. Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>
24. Eurydice. Denmark (2019) Population: Demographic Situation, Languages and Religions
25. Eurydice. National Education Systems. Norway. National Reforms in School Education. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/national-reforms-school-education-48_en
26. Eurydice. National Education Systems. Norway. Single Structure Education (Integrated Primary and Lower Secondary Education).
https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/single-structure-education-integrated-primary-and-lower-secondary-education-20_en
27. Eurydice. National Education Systems. Sweden. Organisation and Governance.
https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/organisation-and-governance-80_en
28. Eurydice. Teaching and Learning in Single Structure Education. Denmark.
https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/teaching-and-learning-single-structure-education-8_en
29. Eurydice, Upper Secondary and Post-Secondary Non-Tertiary Education, Finland.
https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/upper-secondary-and-post-secondary-non-tertiary-education-11_en
30. Finnish Municipalities and Regions. Association of Finnish Municipalities.
<https://www.localfinland.fi/finnish-municipalities-and-regions>
31. Finland – World Happiness Index, <https://countryeconomy.com/demography/world-happiness-index/finland>
32. Finnish National Education Agency (2020) OECD indicators: In Finland vocational education and training appeals to people of all ages.
<https://www.oph.fi/en/news/2020/oecd-indicators-finland-vocational-education-and-training-appeals-people-all-ages>
33. Gabric, A. (2000) The Education System in Slovenia in the 20th Century.
34. General Upper Secondary Education. Ministri of Education and Culture.
<https://minedu.fi/en/general-upper-secondary-education>

35. Guidance System in Norway. Euro Guidance. <https://www.euroguidance.eu/guidance-system-in-norway>
36. Haukås, M., Nilsen, T. Reform - 2030 – Upper secondary education. Ettekanne ReferNeti 26.05.2021 partnerite foorumil.
37. History of Education in Norway.
<https://www.k12academics.com/Education%20Worldwide/Education%20in%20Norway/history-education-norway>
38. Iceland: Economic and Political Overview. <https://www.nordeatrade.com/fi/explore-new-market/iceland/economical-context>
39. Improving Vocational Education and Training – overview of reform of the Danish vocational education system (2014) The Danish Ministry of Education
40. Islamic schools in the Netherlands 2018, by type, Statista,
<https://www.statista.com/statistics/1082191/islamic-schools-in-the-netherlands-by-type/>
41. Jenkins, V. (2018) Education in the Netherlands. World Education News + Reviews. December 11, 2018. <https://wenr.wes.org/2018/12/education-in-the-netherlands>
42. Jenkins, V., Skinner, M., Trines, S. (2018) Education in the Netherlands, Education System Profiles. <https://wenr.wes.org/2018/12/education-in-the-netherlands>
43. Jónsson, Ó., P. (2016) Democratic and Inclusive Education in Iceland: Transgression and the Medial Gaze. Nordic Journal of Social Research
44. Jorgensen, C., H. (2014) Nord-VET – The future of Vocational Education in the Nordic countries. http://nord-vet.dk/indhold/uploads/report1b_dk.pdf
45. Journal of Sociology of Education, 6(2), 36-68. Retrieved from
http://www.ijse.eu/wpcontent/uploads/2014/06/2014_2_3.pdf
46. Jónsdóttir, K. (1997) Current educational priorities and concerns, based on Eurydice.org, updated in 2007
47. Key Challenges of VET: the state of play, Nord-VET – the future of VET in the Nordic Countries (2014). Department of Psychology and Educational Studies, Roskilde University
48. Knave, S., Šlenders, M. (2019) Vocational education and training in Europe – Slovenia. Cedefop ReferNet VET in Europe reports 2018.
49. Kools, M. (2015) School Education in Sweden: Strengths and Challenges, OECD
50. Kuczera, M., Field, S., Hoffman, N., Wolter, S. (2008) A Learning for Jobs Review of Sweden, OECD Reviews of Vocational Education and Training.
51. Larsen, C. (2016) Danish secondary schools 1880 – 1950: national legislative framework and local implementation.
52. Lavonen, J. (2017) Governance decentralisation in education: Finnish innovation in education. RED. Revista de Educación a Distancia. Núm. 53. Art. 1
53. Luijkx, R. & de Heus, M. (2007) The educational system of the Netherlands
54. Ministry of Education and Research (2016). OECD Review of Policies to Improve the Effectiveness of Resource Use in Schools. Country Background Report, Sweden
55. Ministry of Education, Science and Culture (2014) White Paper on Education Reform

56. Slovenia Country Profile (2020). BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-17846376>
57. Netherlands. History & Background.
<https://education.stateuniversity.com/pages/1065/Netherlands-HISTORY-BACKGROUND.html>
58. Norway - Public spending on education as a share of gross domestic product, World Data Atlas, <https://knoema.com/atlas/Norway/topics/Education/Expenditures-on-Education/Public-spending-on-education-as-a-share-of-GDP>
59. Nusche, D., Radinger, T., Falch, T., Shaw, B. (2016) OECD Reviews of School Resources: Denmark 2016
60. OECD (1998) Thematic Review of the Transition from Initial Education to Working Life. Sweden. Background Report.
61. OECD (2016) Education Policy Outlook. Iceland.
<https://www.oecd.org/iceland/Education-Policy-Outlook-Country-Profile-Iceland.pdf>
62. OECD 2016. Reviews of National Policies for Education: Netherlands 2016: Foundations for the future. <https://doi.org/10.1787/9789264257658-en>
63. OECD (2018), *Investing in Youth: Norway*, Investing in Youth, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264283671-en>
64. OECD (2019) OECD Economic Surveys: Iceland 2019. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/dbe38fbc-en/index.html?itemId=/content/component/dbe38fbc-en>
65. Statistics Iceland
66. Olsen, O., J., Høst, H., Tønder, A., H. (2014) Nord-VET – The future of VET in the Nordic Countries. Key Challenges for Norwegian VET: the state of play. http://nord-vet.dk/indhold/uploads/report1b_no.pdf
67. Organisation of the education system in Denmark (2010) European Commission
Organisation of the education system in Slovenia (2009) European Commission, Education, Audiovisual & Culture, Executive Agency
68. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) Oppivelvollisille tarkoitettun perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet.
https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
69. Perustietoa oppivelvollisuuden laajentamisesta. Opetushallitus Utbildningsstyrelsen.
<https://www.oph.fi/fi/kehittaminen/perustietoa-oppivelvollisuuden-laajentamisesta>
70. Plut-Pregelj, L. Educational Reform in the First Decade of Slovenian Political Pluralism. Global Europe Program. <https://www.wilsoncenter.org/publication/229-educational-reform-the-first-decade-slovenian-political-pluralism>
71. Population in Sweden from 2010 to 2020, by age group. Statista.
72. <https://www.statista.com/statistics/521717/sweden-population-by-age/>
73. Results from PISA 2018. Country note. Netherlands.
https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_NLD.pdf
74. Risku, M. (2014). A historical insight on Finnish education policy from 1944 to 2011. Italian

75. Saavedra, J.; Alasuutari, H. & Bernal, M. G. (2018) Finland's Education System: The Journey to Success. <https://blogs.worldbank.org/education/finland-s-education-system-journey-success>
76. Seelhofer, U. (2011) The educational system of Iceland
77. Skolverket (2017) Swedish grades.
https://www.skolverket.se/download/18.47fb451e167211613ef398/1542791697007/swedishgrades_bilaga.pdf
78. Skolverket (2018). Cedefop European Public Opinion Survey on Vocational Education Training, country overview: Sweden. Cedefop ReferNet thematic perspectives series.
http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2018/opinion_survey_VET_Sweden_Cedefop_ReferNet.pdf
79. Skolverket. Prao. <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/prao>
80. Skolverket. Upper-secondary education.
<https://utbildningsguiden.skolverket.se/languages/english-engelska/upper-secondary-education>
81. Slovenia: Economic and Political Overview.
<https://www.tradecub.stanbicbank.com/portal/en/market-potential/slovenia/economical-context>
82. Smith, B., W. (2011) Why the Norwegian School System Might Be the World's Best.
<http://oneworldeducationcentre.blogspot.com/>
83. Solidaga, J., B., Ganapin, E., A. (2018) Comparative analysis between Finland and Denmark
84. Statista. <https://www.statista.com/statistics/519912/population-of-the-netherlands-by-background/>
85. Statistics Finland. https://www.stat.fi/index_en.html
86. Statistics Netherlands. <https://www.cbs.nl/en-gb>
87. Statistics Norway. <https://www.ssb.no/en>
88. Statistics Slovenia. <https://www.stat.si/statweb/en>
89. Štremfel, U., Lajh, D. (2012) Development of Slovenian Education Policy in the European Context and Beyond. University of Ljubljana. Educational Research Institute.
90. The Local (2019) Why Denmark's vaunted school system is showing signs of wear.
91. Upper Secondary Education. General and Vocational Education Following Basic Education. Global Education Park Finland.
<https://www.globaleducationparkfinland.fi/learning-institutions/upper-secondary-education>
92. Upper Secondary School 2011 (2012) Skolverket.
<https://www.aranasgymnasiet.kungsbacka.se/Global/Om%20skolan/Dokument/Upper%20secondary%20school%202011.pdf>

93. Vocational education system in Norway (2015) Feasibility study of the introduction of the Hamburg Model into Norwegian vocational education system. Nordisk Handverksforum.
94. World Bank. <https://data.worldbank.org/>
95. World Data Atlas. <https://knoema.com/data/youth+employment-rate+iceland>
96. World Population Review. Denmark Population 2021 (Live)
<https://worldpopulationreview.com/countries/denmark-population>
97. 7-point grading scale. Ministry of Children and Education. <https://eng.uvm.dk/general-overview/7-point-grading-scale>